

İktisat dergisi

Nisan 1994

Yıl: 30

Sayı: 348

25.000 TL (KDV Dahil)

Dünya: Çok kutuplu dünyada şeytan üçgeni. **Brezilya:** Lula başkanlığa yürüyor. **Söyleşi:** Cem Eroğul ile DP, AP geleneği ve DYP üzerine. **Kültür:** Bukowski'nin ardından. **Kriz:** Ergin Yıldızoğlu tartışıyor. **Ortodoksi:** Necip Çakır'ın araştırması. **Karikatür:** Gülgeç'in çizgileriyle İktiret.

Oğuz Oyan, Kaya Ardic,
Özer Ertuna, Eser Karakas,
çeşitli açılardan
özelleştirmeyi
tartışıyor...

Krizden çıkış için son hamle
ÖZELLEŞTİRME

Gelecek nesillere verilebilecek
en değerli hediye:

Sağlıklı Bir Çevre

Türkiye'nin en son enerji kaynağı doğalgaz...
Isıtma sistemlerinin en önde ismi Demirdöküm,
doğalgaz teknolojisini insanlığa yararlı
bir hizmet biçimine dönüştürürken,

doğanın korunmasına öncelikle önem verir.
Demirdöküm, sağlıklı bir çevre ve gelecek nesiller
için uzmanlığını kullanmaya hazır ve hizmetinizdedir.

 Demirdöküm® Doğalgaz

Doğal Isıtma Teknolojisi

Türk Eximbank sigorta programları, ihracatınızı ticari ve politik risklere karşı teminat altına alıyor.

Türk Eximbank İhracat Kredi Sigortası programları İhracatçılarımızı ticari ve politik risklere karşı teminat altına alıyor: Savaş, içsavaş, mal bedelinin transfer edilememesi, karşı ülkede ithalat izninin iptali, alıcının iflası, ihracat bedeli ya da hakedişlerin ödenmemesi, malın kabul edilmemesi v.b...

Ayrıca, sigorta poliçesinin teminat olarak gösterilmesiyle ticari bankalardan ihracat kredisi temininde de kolaylık sağlıyor.

TÜRK EXIMBANK

İhracata Güçlü Destek

Bu sayıda

Paketten özelleştirme çıktı...

Sonunda paket açıldı. İçinde nelerin olacağı beş aşağı beş yukarı belliydi. En azından mantığı, yani krizin faturasını, gelir katmanlarına göre adil bir biçimde bölüştürmeyeceği, önceden biliniyordu. Daha birkaç ay önce, yeni vergi paketi hiç bir yenilik getirmeden kanunlaşmış, kısaca tren kaçırılmıştı.

Pakette önceden tahmin edildiği gibi, uzun vadede gelir getirici tek kalem olarak "özelleştirme" öngörülüyor. Üstelik bu kalemin uygulamaya konması, ülkede ciddi sosyal çatışmalara yol açacak gibi duruyor.

Öte yandan, özelleştirme uygulamaları, sadece Türkiye'de değil, Latin Amerika'dan gelişmiş Batı Avrupa ülkelerine, bir zamanlar devletçiliğin kalesi olan Hindistan'dan, Afrika'da açlığın kol gezdiği Somali'ye kadar, dünyanın dört bir yanında gündemde. Yeni sağ'ın en önemli iktisadi ayaklarından biri ve rüzgar bütün dünyada hala hızla esiyor.

Evet, bu sayının kapak konusu özelleştirme. Arkadaşımız Fehmi Köfteoğlu'nun hazırladığı dosyada, özelleştirme ideolojisinin son on yılda geçirdiği evrimleri araştıran ve Türkiye'de bugüne kadarki özelleştirme uygulamalarının ne denli başarılı olduğunu inceleyen iki yazısı bulunuyor. Ayrıca, aynı dosya içerisinde, UDİDEM'in hazırlayıcıları arasında yer alan, Çiller'in danışmanlarından Prof.Dr. Özer Ertuna, Tarih Genel Müdürü Prof.Dr. Oğuz Oyan, Doç.Dr. Eser Karakaş ve Dr. Kaya Ardiç, konu hakkında "aykırı" yaklaşımlarda bulunuyorlar.

ANAYOL kurulacak, merkez sağ bir çatı altında toplanacak mı? Son günlerin en gündemdeki konularından biri bu. Konuyla ilgili çalışmalarıyla tanınan Prof.Dr. Cem Eroğul, Demokrat parti geleneği içerisinde yer alan iki büyük sağ partiyi, ANAP ile DYP'yi yeniden tanımlayarak farklı yerlere oturtuyor, yeni yaklaşımlar getiriyor.

İktisat'ın bu sayısında, bazı yeni bölümler göreceksiniz. Aynı İçinden, Kültür ve Kitap bölümleri bu sayıdan itibaren dergide yer alacak. Ayrıca, kapak konularımız, özelleştirme konulu araştırmamızda da göreceğiniz gibi, bir dosya bütünlüğü içerisinde ve ayrıntılı olarak incelenecek. Bir yeniliğimiz daha var. Hepimizin yakından tanıdığı İsmail Gülgeç, bundan böyle her ay çizgileriyle İktisat'ta.

Bu sayı elinize geç ulaştı. Özelleştirme dosyamız için istikrar paketinin açılmasını ve etkilerini bekleme durumundaydık, gecikmeden dolayı özür dileriz.

İktisat Dergisi

Kapak

Özelleştirme vurgunu

Fehmi Köfteoğlu 16

Çağdaş bir özelleştirme komedyası

..... 24

Özelleştirmede yolun sonu mu?

Oğuz Oyan 28

Özelleştirme ve KİT'ler üzerine aykırı bir görüş

Kaya Ardiç 31

KİT'lerin ekonomideki yeri ve milli gelire katkıları

Özer Ertuna 35

Ne KİT'e sübvansiyon, ne özel sektöre teşvik

Eser Karakaş 37

Kapitalist iktidar ve sosyal gerçeklik

Christian de Brie 39

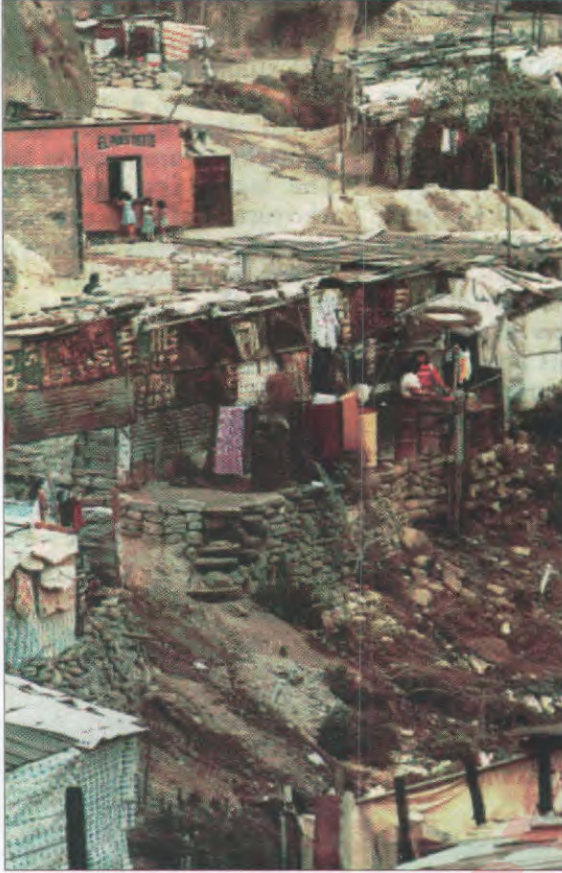

İFMC

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti yayın organıdır.

İktisat Dergisi, aylık olarak yılda 11 sayı yayımlanır. Temmuz ve Ağustos aylarında ortak bir sayı hazırlanır.

Dergideki yazılar Cemiyeti bağlamaz. Görüşler yazarlarına aittir.

Dünya

Çok kutuplu dünyada ABD-Avrupa-Japonya şeytan üçgeni

Saruhan Oluç 50

Başkanlığa yürüyen bir işçi lideri: Lula

Yurdaer Erkoca 57

Kültür

Pis adam öldü

..... 60

Kitap

Çocuk emeği üzerine

..... 64

Akademik Bölüm

Kriz üzerine bir araştırma projesi önerisi

Ergin Yıldızoğlu 66

İşletme ve stratejik planlama

Mustafa Aksu 72

İktisatta Ortodoksinin kökenleri

Necip Çakır 74

Ayın içinden

4

Olaylar ve Yorumlar

8

Göstergeler

11

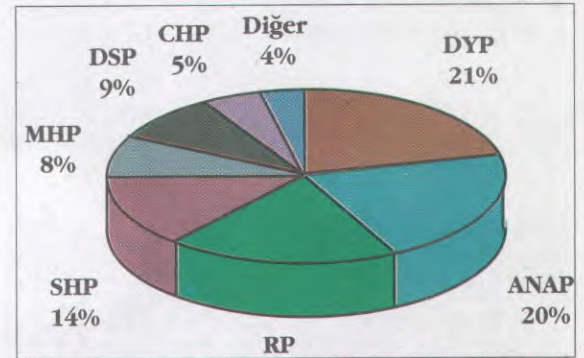
30 yıl önce iktisat

43

Söyleşi

46 ruhunun mirası artık berkezendir

Cem Eroğlu 44

İktisat

Aylık Dergi Yıl 30 Sayı 348 Mart 1994

Sahibi: İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına Yönetim Kurulu Başkanı Ufuk Uras

• Genel Yayın Yönetmeni: Aydın Demirel • Sorumlu Yazışmaları Müdürü: Hakan Gölbaş

• Redaksiyon: Fehmi Köfteoğlu, Saruhan Oluç • Yayın Koordinatörü: Yurdaer Erkoca • Akademik Bölüm

Sorumlusu: Eser Karakaş • Reklam Sorumlusu: Remziye Özcan • Sayfa Tasarımı: Hale Çevikoğlu

• Kapak Tasarımı: Gürkan Özkan • Montaj: Turgay Tekatan • Yönetim Yeri: Katip Mustafa Çelebi Mah. Büyük Parmakkapı Sk. 14/4 Beyoğlu/İST

• Tel: 252 84 42-43 • Abone Tel: 250 50 34-250 44 11 • Fax: 252 31 36 • Basıldığı Yer: Çınar Ofset • Dağıtım: YAY-SAT

kiye'den...Türkiye'den...Türkiye'den...Türkiye'

Dış borç kabusu

Türkiye'nin 1993 yılı ilk 9 ayındaki dış borçları 66 milyar dolara ulaştı. 1993 sonuna kadar ise 68 milyar dolara ulaşması bekleniyor. İlk dokuz ayın verilerine göre, dış borç stokunun yüzde 25.1'i kısa vadeli borçlardan oluşuyor. Kısa vadeli dış borçların 13 milyar 634 milyon dolarlık bölümünü yurtdışından sağlanan krediler oluşturdu.

Öte yandan, Hazine, Samurai tahvil ihracı ile Global tahvil ihracını olumsuz yönde etkileyeceği düşüncesiyle, dış borç rakamları, uzun bir süredir Hazine tarafından gizleniyordu. Global tahvil ihracı ertelenince, dış borç rakamları ortaya çıktı.

Dış ticarete açık 14 milyar dolar

Sıcak para politikasının bir sonucu olarak, 1993 yılında Türkiye'nin dış ticaret açığı 14 milyar dolar civarında gerçekleşti. Yıl içinde, Türkiye'nin ihracatı 15.3 milyar dolar, ithalatı 29.4 milyar dolar oldu. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise, yüzde 52.2 olarak gerçekleşti. Ekonomistler, ekonomiyi durma noktasına getiren döviz krizinin dış ticaret üzerindeki olumlu etkisinin ancak 1994'ün ortalarına doğru görülebileceğini söylüyorlar.

Kredi notu yeniden düştü

Geçtiğimiz ay Türkiye'nin kredi notunu düşüren ve ciddi bir para krizine giden süreci başlatan, dünyanın önde gelen "rating" kuruluşlarından Standart and Poor's, Türkiye'nin uzun vadeli kredilerdeki kur riski puanını BBB(-)'den BB'ye indirdi. Böylece, Türkiye'nin notu, "yatırım yapılabilir" ülke düzeyinin altına inmiş oldu. Standart and Poor's, aynı zamanda Türkiye'yi kredi gözetim listesine aldı.

İKV Başkanı Sedat Aloğlu, kriz atlatılmadan ve gerekli önlemler alınıp makro dengeler düzeltilmeden

Türkiye'nin AB ile gümrük birliğine gitmesinin döviz darboğazını büyüteceğini ve işsizliği çığ gibi artıracığını söyledi.

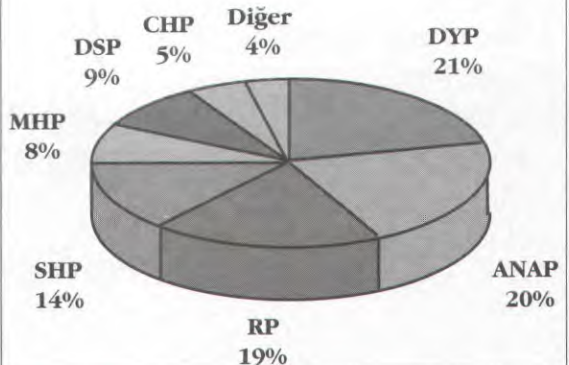
Aloğlu: Gümrük Birliği krizi artırabilir

Nükleer Santral için komut verildi

Akkuyu'da kurulacak olan nükleer santral için ilk önemli adım atıldı ve Türkiye Elektrik Kurumu santral ihalesi için yabancı bir danışmanlık firması arayışına girdi. Danışman firma, ihale ile belirlenecek.

İl Genel Meclisi Seçim Sonuçları

Arçelik üretimi durdurdu

Para krizi sanayiye ciddi bir biçimde etkiliyor. Otomotiv fabrikalarından sonra, Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşu Arçelik, üretimi durdurarak, işçilerini tatile

gönderdi. Genel Müdür Mehmet Ali Berkman, işletmenin önemli bir sorunu olmadığını, üretimi yavaşlatmak yerine tatili öne çekmenin işletme açısından daha verimli olduğunu söyledi.

Koç'un karı 1 trilyon

Koç Holding'in 1993 yılı toplam geliri 1 trilyon 313 milyar, toplam gideri ise 225.4 milyar lira olarak gerçekleşti. Kuruluşun net karı, 1 trilyon 19 milyar 330 milyar oldu.

Türk-İş'ten ILO'ya şikayet

Türk-İş, Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (ILO) gönderdiği raporda, Türkiye'nin örgütlenme özgürlüğünü ihlal ettiğini belirtti. Raporda, memur örgütlenmesine ilişkin yasaklar ile "siyasi faaliyet yasağı, grevlere ilişkin yasaklar ve kısıtlamalara" yer verildi.

Dünya Bankası kredisi ertelendi

Dünya Bankası, Türkiye'ye verilmesi beklenen "Özelleştirme Teknik Yardım Kredisi" ile ilgili nihai kararını süresiz olarak erteledi. Dünya Bankası'nın bu kararında, Standart and Poor's'un Türkiye kredi notunu düşürmesi ve özelleştirme çalışmalarının yavaş yürümesi etkili oldu. Kredi alınmış olsaydı, yüzde 60'ı KOİ, yüzde 30'u Hazine, yüzde 10'u DPT tarafından kullanılacaktı.

ünya'dan...Dünya'dan...Dünya'dan...Dünya'd**İngiliz sendikaları AB'ye gidiyor**

İngiliz sendika yetkilileri, son beş yıl içinde ülkede işgücü pazarlarında büyük bir karışıklık yaşandığını söyleyerek, Avrupa Birliği'nden İngiltere üzerine baskı oluşturmalarını istediler. General Union GMB Genel Sekreteri John Edmonds'a göre, İngiliz işveren, işçi-işveren ilişkilerinde AB kararlarına uymamakta direniyorlar.

AB nüfusu hızla azalıyor

Avrupa Birliği nüfusun azalmasından yakınıyor. AB nüfusunun, içinde bulunduğumuz yılda, 1993'e oranla 25.7 milyon daha az olacağı ve 346.1 milyondan, 320.4 milyona ineceği tahmin ediliyor.

Ticaret savaşında son raundlar

Pazarlarını Amerikan mallarına daha fazla açmaları amacıyla Asya-Pasifik bölgesine ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher, Japonya'daki temaslarından hiç bir ilerleme kaydedemedi. Christopher, Japon hükümet liderlerinden, "ABD ile ticarete verdikleri 60 milyar dolar fazlanın azaltılacağı vaadini tutmalarını" istedi.

ABD, ticaret görüşmelerinde altı ay içinde anlaşma sağlanamadığı taktirde, Japon ihraç mallarına ticari yaptırım uygulayacak.

Mexico City'yi çevreleyen
gecekondulu mahalleleri

Meksika OECD üyesi

Meksika Devlet Başkanı Carlos Salinas, sürpriz bir açıklamada bulunarak, ülkesinin Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'ne (OECD) üye olduğunu açıkladı. Üyeliğin ilk görünür hedefi, güneydeki Zapatist köylü ayaklanması nedeniyle kaybettiği prestiji ülkeye yeniden kazandırmak gibi görünüyor.

Bir süreden beri, OECD, enflasyon değerlendirmesine, tek başına ortalamayı artırdığı gerekçesiyle Türkiye'yi dahil etmiyordu. Üyeler arasına bir Latin Amerika ülkesinin katılması, en azından Türkiye'yi OECD ortalamalarını şişirme suçlamasından kurtarabilir.

Öte yandan, Zapatist ayaklanmanın ve iktidar partisi başkan adayı Luis Donaldo Colosio'nun suikaste kurban gitmesinin mali piyasalarda kargaşaya neden olmaması ve NAFTA'yı olumsuz etkilememesi için ABD Merkez Bankası, Meksika'ya 6 milyar dolar kredi verme kararı verdi.

Renault - Volvo evlenmeden boşandı

Avrupa'nın iki dev otomobil üreticisi Fransız Renault ile İsveçli Volvo, şirketlerinin evlilikleri için geçtiğimiz yılın Aralık ayına kadar oluşturdıkları bağları koparıyorlar. Ayrılığın en önemli nedenlerinden birini, Fransız hükümetinin, Renault'nun Volvo'dan ayrılmasını şirketin özelleştirilmesi için bir önkoşul olarak görmesi oluşturuyor.

Shell, Avrupa'nın en büyüğü

İngiltere'de yayınlanan International Management dergisi, İngiliz-Hollanda ortaklığı Royal Dutch Shell'i Avrupa'nın en büyük şirketi olarak gösterdi. Sıralamada ikinciliği Daimler Benz, üçüncülüğü ise British Petroleum aldı.

Japon mucizesi alarm veriyor...

Japon Ekonomik Planlama Ajansı'ndan yapılan açıklamada, ekonomideki büyüme ya da küçülmeyi gösteren Gayri Safi Milli Hasıla rakamlarına göre, Japon ekonomisi, geçen yılın ekim-aralık döneminde, yıllık bazda yüzde 1.6 oranında küçüldü. Aynı üç aylık dönemde, bir önceki üç aylık döneme göre kaydedilen reel ekonomik küçülme oranı ise binde 4 olarak gerçekleşti. Böylece 1993 yılı genelinde Japonya'nın GSMH'sı sadece binde 1 oranında büyüyebilirdi.

İKTİSAT, İKTİSAP, İKTİDAR, İKTİFA, İKTİRAN, İKTİRET! GÜLGE

İYİ
GÜLGE
94

SHP, Karakaş ve Özelleştirme

Seçimlerin hemen akabinde bir televizyon programı. Kanal, SHP'ye karşı özel bir alerjisi olan Star-1. Sunucu ise, Hürriyet-Star kavgasında Erol Aksoy'a "Rum tohumu" denildiği o ünlü programı sunan Kadir Çelik. Programa katılanlardan biri, SHP'de sol kanadın en önemli isimlerinden, partinin grup başkanvekili Ercan Karakaş.

Çelik, Karakaş'a soruyor: "Avrupa'da bütün sol partiler özelleştirme yanlısı. Siz neden karşı çıkıyorsunuz?"

Karakaş, Çelik'in söylediğini veri kabul edip, "evet ama Türkiye'nin koşulları farklı, üstelik biz özelleştirmeye karşı değiliz" mantığında birşeyler söylüyor.

Örneğin şunu söylemiyor: "Hangi sol iktidar, nerelerde özelleştirmeye girişti? Avrupa'nın önemli ülkelerinden sadece İspanya'da. Fransa'da Mitterrand, 1985 yılında iki yıllığına iktidara gelen sağın özelleştirme hamlesini 1987'de durdurdu. Sağ, ancak 1993'te yeniden iktidara geldiğinde özelleştirmeye girişebildi. Komşumuz Yunanistan'da başbakan Papandreu, iktidara gelir gelmez sağcı Miçotakis'in özelleştirdiği işletmeleri yeniden kamulaştırmaya başladı."

Ve şunları da söylemiyor:

SHP özelleştirmeye karşıdır. Çünkü, dünyada yapılan yüzlerce araştırma, mülkiyet ile verim arasında hiç bir bağlantı olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Çünkü, KİT'ler, 1986 yılına kadar karlıydılar. Hiç bir yatırım yapılmayarak bu hale düşürüldüler. Çünkü, enflasyon ile kamu açıkları arasında hiç bir doğru oran-

tı yoktur. Bu konuda yüzlerce aksi örnek verilebilir. Olduğunu varsayarsak, özel sektör açıkları da aynı şekilde enflasyona neden olur.

Çünkü, devletin vergi gelirlerinin üçte ikisi bu kuruluşlardan sağlanmaktadır. Bu kadar gürültü kopartılan kamu açıkları milli gelirin yüzde 1.5'ünü oluşturmaktadır Oysa, örneğin iç borçlar, milli gelirin yüzde 6'sını oluşturmaktadır.

Çünkü, özelleştirilmesi düşünülen KİT bizlerin, babalarımızın, dedelerimizin yaptıkları tasarruflarla, verdikleri vergilerle yapılmıştır. Bunlar hepimizin malıdır. Bu malı özel bir kişiye satmak, belki kanuni olabilir ama meşru değildir.

Çünkü, devletin elinde araç olarak sadece para politikasının kaldığı bir ekonomi istemiyoruz. Bununla sosyal devleti kurmamız mümkün değildir.

Çünkü, bütün dünyada özelleştirme konusunda çok ciddi tartışmalar var.

Çünkü, yıllarca kaldığım Almanya'daki özelleştirme hamlesinde bu işle donatılmış Treuhand, özelleştirdiği birçok işletmeyi sonradan kamulaştırmak zorunda kaldı.

Karakaş bunlardan hiç birini söylemedi. SHP, uzun bir süredir politika üretememekle, DYP'nin peşine takılıp gitmekle suçlanıyor. Son iki seçimde 15 puanın üzerinde oy kaybetti.

Aydın Demirer

İFMC Başkanı Ufuk Uras ekonomik paketi değerlendirdi:

Özelleştirme çözüm değil, esas olan üretimi artırmak...

İFMC Başkanı Uras, zarar ettiği gerekçesiyle katma değer yaratan ve milli gelire yadsınmayacak katkısı olan tesislerin kapatılmak istenmesinin sorunlara çözüm olmadığı gibi, konulan teşhisin doğru olmadığını da gösterdiğini belirterek, "Hiçbir ekonomik temeli olmadığı halde, üstelik yaratılacak sosyal yıkımları bile bile KİT'lerin satılması.. hele hele kapatılması tamamen ideolojik bir saplantıdır" dedi.

İFMC'den yapılan açıklamada, ekonominin karşı karşıya bulunduğu sorunların artık para ve faiz politikaları ile oynanarak aşılabilecek olmaktan çıktığı, temel sorunun tıkanan üretimden kaynaklandığı belirtilerek, çözümün KİT'lerin kapatılması değil, sanayileşmekten geçtiği belirtildi.

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti (İFMC) Başkanı Doç. Dr. Ufuk Uras, hükümetin açıkladığı ekonomik önlemler paketini değerlendirdi. Uras, iddia edildiğinin tersine, paketin Türkiye'nin sorunlarına çözüm getirmekten uzak olduğunu belirterek, Türkiye'nin temel sorununun özelleştirme değil, üretim olduğunu söyledi.

Hiçbir kuruluş ile organik bağı olmaması nedeniyle İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin olayları daha nesnel değerlendirebilme olanağına sahip ender kuruluşlardan biri olduğuna dikkat çeken Ufuk Uras, Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu temel sorunlara sağlıklı çözümler bulunabilmesi için öncelikle teşhisin doğru konması gerektiğini belirterek, "Açıklanan

pakette ise sorunlara sağlıklı teşhis konması bir yana, alınan önlemler de çözüm olmaktan uzaktır" dedi.

IFMC Başkanı Ufuk Uras, hükümetin 5 Nisan'da açıkladığı ekonomik önlemler paketini değerlendirirken şunları söyledi:

"Türkiye, 1987 yılından bu yana hergün biraz daha ağırlaşan bir üretim tıkanıklığı ile karşı karşıya gelmiştir. Üretimin tıkanmasının çözümü ise, Türkiye'nin kendine uygun bir sanayileşme stratejisi belirleyerek bu alanda hızla yatırımlara gidilmesidir. Üretim artırılmadıkça Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu sorunların çözümü mümkün olmayacaktır. Ekonomik tıkanıklık para politikaları ve faizlerle oynanarak çözümlenmeyecek kadar ciddidir. Türkiye'nin temel sorunu üretim iken, zarar pahasına da olsa sonuç olarak üretim merkezi olan tesislerin kapatılmak istenmesi, yaşanan sorunlara sağlıklı teşhis konmadığını gösteriyor.

KİT'lerin özelleştirme ya da kapatılma gerekçesi olarak öne sürülen kar etmeme olayı da ne yazık ki kasıtlı olarak sürekli çarpıtılmaktadır. Her işletmenin kar etmesi arzulanmakla beraber, ekonomik faaliyetin tek ölçüsü kar değildir. İktisat bilimi, ekonomiyi milli

gelirin artırılması olarak tanımlar. Milli gelir ise, içinde kar unsurunun da bulunduğu işçiye ödenen ücret, personele maaş, tasarrufluya faiz ve müteşebbise sermayeden ödenen karın toplamı olarak tanımlanıyor. Bu tanıma göre KİT'ler zarar etmelerine karşın milli gelire katkısı yadsınılmayacak boyutlardadır. Örneğin Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşu içindeki KİT'lerin milli gelire katkısı yüzde 50 civarındadır. Durum bu iken üretim yapan, katma değer yaratan tesislerin sırf zarar ediyor diye kapatılmak istenmesi karşı karşıya bulunulan sorunlara konulan teşhisin doğru olmadığını gösteriyor. KİT'lerin her ne olursa olsun satılması hele hele kapatılması tamamen ideolojik bir saplantıdır. Bu nedenle de ekonominin yeniden yapılandırılması iddiası ile alınan kararların bu amaca hizmet etme şansı yoktur.

Zira, ekonominin karşı karşıya geldiği sorunlar artık para ve faiz politikaları ile oynanarak aşılabilecek olmaktan çıkmıştır. Sorun üretim sorunudur.

Bu nedenle de biz IFMC olarak, nüfus artış hızı yüzde 2'nin üzerinde, halen 60 milyon nüfusu olan, çok dinamik bir yapıya sahip Türkiye'nin kurtuluşunun sanayileşmeden geçtiğine inanıyoruz.

IFMC'nin 19. sunu gerçekleştireceği İktisatçılar Haftası Nisan ayının 21'inde başlayacak. Üç gün sürecek hafta IFMC başkanı Doç. Dr. Ufuk Uras, Prof. Dr. Esfender Korkmaz, Talat Orhon'un sunusuyla başlayacak.

"İktisadi Kriz ve Değişim Dinamikleri" adlı panelde açılış konuşmasını Başbakan Tansu Çiller yapacak

19. İktisatçılar Haftası

Dünya ve Türkiye'de yeni eğilimler

21 Nisan 1994

Saat 10.00

Sunuş: Yrd. Doç. Dr. Ufuk Uras,

Prof. Dr. Esfender Korkmaz, Talat Orhon

"İktisadi Kriz ve Değişim Dinamikleri"

Açılış: Prof. Dr. Tansu Çiller

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Burhan Şenatalar

Panelistler: Prof. Dr. Korkut Boratav, Cem Boyner,

Rıdvan Budak, Prof. Dr. Gülten Kazgan,

Saat 14.00

"Kapitalizm Nereye Gidiyor?"

Tebliğ: Paul M. Sweezy

Oturum Başkanı: Prof. Dr. İzzettin Önder

Panelistler: İshak Alaton, Doç. Dr. Çağlar Keyder,

Prof. Dr. Oğuz Oyan, Prof. Dr. Ahmet Tonak

22 Nisan 1994

Saat 10.00

"Demokratikleşmenin Neresindeyiz?"

Açılış: Murat Karayalçın

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Toktamış Ateş

Panelistler: Prof. Dr. Ali Ülkü Azrak, İsmail Cem,

Ragıp Duran, Abdullah Gül,

Saat 14.00

"Medya Kültürü ve Siyasal Kirlenme"

Açılış: Bahattin Yücel

Oturum Başkanı: Ayhan Bermek

Panelistler: Mehmet Ali Birand, Kürşat Bumin,

Cezmi Ersöz, Prof. Dr. Ünsal Oskay

23 Nisan 1994

Saat 10.00

"İç/Dış Göç Ekseninde Kimlik Sorunları"

Açılış: Doç. Dr. Deniz Baykal

Tebliğ: Alexander Cockburn

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Faruk Şen

Panelistler: Prof. Dr. Bozkurt Güvenç,

Dr. Orhan Güvenen, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat,

Saat 14.00

"Çevre Sorunları ve Yerel Yönetim İnsiyatifi"

Açılış: Süleyman Demirel

Oturum Başkanı: Ali Zafer Taciroğlu

Panelistler: Dr. Melih Baş, Türksen Başer Kafaoğlu,

Prof. Dr. Zafer Üskül, Prof. Dr. Tolga Yarman

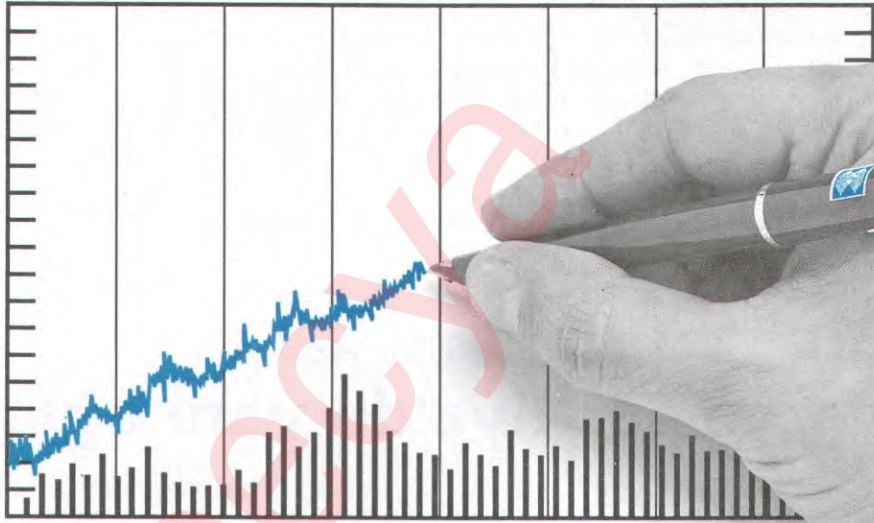
İşletmenizi ne kadar zamanda iki katına çıkarabilirsiniz?

10 Yılda

Halkbank
Kredisiyle hemen

Halkbank, büyümek isteyen sanayi kuruluşlarına yepyeni kredi olanakları sunuyor.

Küçük sanayicilerin, makine-ekipman alımları ile döner sermaye ihtiyaçlarını karşılamaları için 3-6 yıl vadeli "Tesis Kredisi", 2-4 yıl vadeli "İşletme Kredisi" veriyor.

Her iki kredinin üst limiti 3 milyar 750 milyon. Faiz oranı %98...

Orta ölçekli tanımlamasına dahil edilen sanayicilere %106 faizle 20 milyara

kadar 3-8 yıl vadeli "Tesis Kredisi", 2-4 yıl vadeli "İşletme Kredisi" almak imkânı tanıyor.

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin ihracatla ilgili finansman ihtiyaçlarını karşılamak için 180 gün vadeli, %52 faizli, 20 milyara kadar "İhracat Kredisi" veriyor.

Halkbank'a uğrayın, kredinizi alın, finansman ihtiyaçlarınızı uygun koşullarla karşılayın.

İstek sizden, destek bizden...

HALKBANK
TÜRKİYE HALK BANKASI

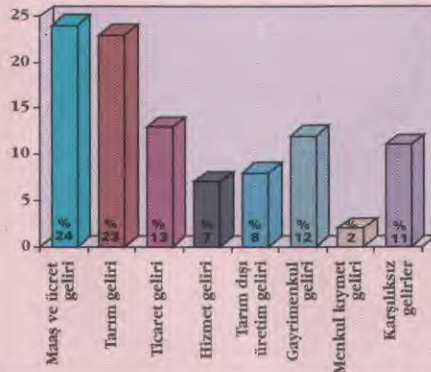
Çalışana, üretene kaynak.

Maaş ve ücretler

DİE'nin 1987 yılında örnekleme yöntemiyle tüm haneler ve yerleşim yerlerini kapsayacak şekilde gerçekleştirdiği bir araştırmaya göre Türkiye'de toplam gelir içindeki en büyük hacmi yüzde 24 ile maaş ve ücret geliri oluşturuyor.

Yapılan anket sonuçlarına göre 1987 yılında hanelerin toplam kullanılabilir geliri 40.661.081 milyon TL., tüketim harcamaları 31.892.037 milyon TL., ta-

Gelir Türlerine Göre Toplam Gelir (%)

sarrufları ise 8.796.044 milyon TL olarak hesaplanmıştır.

Türkiye'nin toplam gelirinin yüzde 59.20'sini kentsel yerler yüzde 40.80'ini kırsal yerler almakta. DİE'den aldığımız gelir dağılım sonuçlarına göre bulunan 40.661.081 milyar TL. toplam gelirin, işçi dövizleri dışında toplam kullanılabilir gelir niteliğinde olduğu unutulmamalıdır. Toplam gelir türleri içinde gayri menkul geliri yüzde 12'lik bir orana sahip.

Tüketim Harcamaları

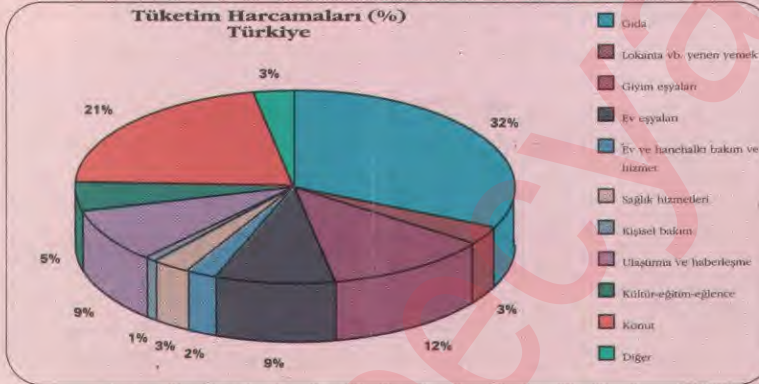
1987 yılı itibarıyla Türkiye'de tüketim harcamaları araştırmaları sonuçlarına göre tüketim harcamalarında en büyük kalemi yüzde 32'lik bir oranla gıda tüketimi

oluşturuyor. Tüketimdeki gıda kalemini yüzde 21'lik bir oranla konut için yapılan harcamalar oluşturuyor. Giyim harcamaları ise toplam tüketimin yüzde 12'sini oluşturuyor. Gıda, konut ve giyim harca-

maları toplamı genel tüketim toplamı içinde yüzde 65'lik bir hacim oluşturuyor.

Türkiye'de ev eşyaları ile ilgili harcamalar ise yüzde 9'luk bir pay ile genel toplam içinde dördüncü sırada yer alıyor. Ev eşyaları harcamaları ile aynı orana sahip bir başka kalem ise ulaştırma ve haberleşme harcamaları. Sağlık harcamaları genel tüketim toplamı içinde sadece yüzde 3'lük bir orana sahip. AT'na üye ülkelerle kıyaslandığında bu harcama kaleminin genel toplam içindeki oranı oldukça düşük kalıyor. Bu da Türkiye'de sağlık sorununun hala ciddi bir sosyal sorun olarak gündemdeki önemini koruduğunu gösteriyor.

Tüketim Harcamaları (%) Türkiye

Gazete Trajları

Gazete trajlarımızda Mart ayı içinde ciddi bir düşüş var. Mart ayı 19-25 tarihleri arasındaki toplam gazete trajlarında Şubat ayına oranla toplam 132 bin traj kaybı söz konusu. Ocak ayı içinde gazetelerin imzalandıkları anlaşma sonucu hızı kesilen promasyon kampanyası gazete trajlarındaki düşüşle kendini gösterdi. Ocak ayı ortalaması 931 bin olan Sabah gazetesinin Mart 19-25 arasındaki traj ortalaması 591 bine düşmüş bulunuyor.

Yüksek traj sıralamasında ise üç aydır sıra değişmedi. Birinci Sabah gazetesini 563 bin trajlı Hürriyet, onu 463 bin trajlı Milliyet gazetesi

izliyor. Promasyonların hızının kesilmesiyle beraber ortaya çıkan tablo gazetelerin promasyonla kazandığı okuru gazete okuyucusu haline getirmediği. Trajların düşmesindeki bir başka etken de gazete fiyatlarına gelen azımsanmayacak zamalar.

Tablodan da anlaşılacağı gibi 300-400 binlik bir "gazete alıcısı" gazetelere promasyonları için yöneliyor, sonrasında ise gazete okuru olmaktan vazgeçiyor. Ya da gazete okuma ihtiyacını gazete satın almaksızın gidermeye çalışıyor.

GAZETE TRAJLARI

(Bin Olarak)

	19/25	19/25	19/25	19/25
	Aralık	Ocak	Şubat	Mart
Sabah	797	931	632	591
Hürriyet	536	598	588	563
Milliyet	483	512	499	463
Türkiye	400	404	472	431
Zaman	281	282	312	289
Gün	242	242	150	99
Meydan	168	152	137	125
Spor	177	205	148	137
Fotomac	113	124	118	105
Bugün	92	106	72	77
Fotospor	38	37	118	23
Cumhuriyet	61	62	68	67
Milli Gazete	29	31	33	31
Süper Tan	28	28	20	26
Özgür Gündem	27	27	17	19
Yeni Günaydın	16	17	25	30
Tercüman	8	9	8	8
Vakit	12	13	17	18
Aydınlık	6	6	6	6
TOPLAM	3.430	3.786	3.440	3.308

Mesleki ve Teknik Liselerde Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları (1992-1993)

Okul Çeşidi	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğrenci Başına Öğretmen Sayısı
Endüstri Meslek Liseleri	684	18.585	317.433	17
Kız Meslek Liseleri	436	11.985	59.584	5
Ticaret Turizm ve Otelcilik Meslek Lise.	333	8.347	174.136	20
İmam-Hatip Liseleri	417	13.821	142.362	10
Sağlık Meslek Liseleri	315	3.248	50.191	16
Tarım Meslek Liseleri	18	240	2.087	9
Diğer Mesleki ve Teknik Liseler	20	625	3.667	6
Özel Mesleki ve Teknik Liseler	19	164	1.962	12
Toplam:	2.242	57.015	751.422	13

Kaynak: MEB, DPT.

Yüksek Öğretim Kurumlarında 12.481 836.300 39
(Açık Öğretim Öğrencileri hariç)

■ İmam Hatip'liler üniversiteliden de avantajlı

Aralarında teknik ve meslek eğitimi veren liselerin de bulunduğu okulların kiminde 17 öğrenciye bir öğretmen düşerken, kimi liselerde de 20 öğrenci bir öğretmen ile yetinmek zorunda kalıyor. Buna karşılık İmam Hatip liselerinde ise adeta öğretmen saltanatı yaşanıyor.

Türkiye'de genel liselerde ortalama 16 öğrenciye bir öğretmen düşerken İmam Hatip liselerinde her 10 öğrenciye bir öğretmen düşüyor. Aynı oran üniversitelerde ise 39 öğrenciye bir öğretim üyesi şeklinde gerçekleşiyor. Yani, İmam Hatip'liler eğitimde yalnız diğer lise öğrencilerinden değil, üniversitelilerden de daha avantajlı durumda. İmam Hatip liselerinin verdiği eğitimin toplum yaşamındaki işlevi ile teknik veya mesleki liselerden alınan eğitimin toplum gereksinimlerine verdiği yanıt karşılaştırıldığında aslında bu oranın tersine olması gerekir ve böyle bir durum daha anlaşılabilir bir sonuç olurdu.

Zira, İmam Hatip liselerinin temel işlevi düşünüldüğünde ve işleve uygun olarak verilmesi gereken ders müfredatı dikkate alındığında, bu okullardaki eğitimin teknik ya da mesleki liselere göre daha yoğunlaştırılmış, dolayısıyla daha rafine halde olduğu kabul edilir. Bu durumda da imam hatip liselerinde eğitim veren bir öğretmenin sağlık lisesi, turizm meslek lisesi yada endüstri meslek lisesinde ders veren bir öğretmene göre öğrencileri ile daha çok ilgilenme olanağı mümkün iken imam hatip liselerindeki öğretmen sayısı genel liselerdekinden yüzde 70 daha fazla.

Haberleşme Hizmet Kapasitelerindeki Gelişmeler

Haberleşme	1992 Gerçekleşme	1993 Gerç. Tarihi	1994 Tahmin
Telefon santral kapasitesi (hat)	10.684.500	12.198.600	13.263.600
Otomatik	10.396.600	11.996.600	12.996.600
Mobil	81.000	92.000	242.000
Manuel	206.900	110.000	35.000
Telefon Abone Sayısı (adet)	9.471.845	10.850.848	11.825.845
Otomatik	9.303.650	10.703.650	11.703.650
Mobil	61.395	90.395	115.395
Manuel	106.800	56.800	6.800
Telefon bekleyen sayısı (adet)	1.203.000	1.000.000	950.000
Telefon aboneliği yoğunluğu (%)	16,00	18,00	19,00
Telefon trafiği (otomatik) (1000 Kontur)	40.760.500	50.000.000	56.500.000
Kirli telefon irtibatı	42.898	43.100	45.098
Otomatik telefon santrali yer sayısı	4.999	5.849	6.549
Toplam telefon santrali yer sayısı	8.525	9.025	9.725
Ankesörlü telefon sayısı	47.820	52.800	58.300
Kartlı	10.105	15.000	20.000
Kumbaralı	37.715	37.800	38.300
Sehirci telefon dağıtım tesisleri (çift hat)			
Prinzipal Şebeke	16.312.000	18.312.000	19.912.000
Lokali şebeke	22.073.000	25.273.000	27.773.000
Fiber optik hat uzunluğu (Km.)	13.500	20.000	40.000
Radyo-link sistemleri (alın-verici)	5.820	5.940	6.270
Analog	3.585	3.585	3.585
Sesli	2.235	2.355	2.685
Kurancıkör sistemleri			
Telefon (Kanal ucu)	2.044.100	2.390.080	2.612.760
Analog	227.900	240.080	262.260
Sesli	1.816.200	2.150.000	2.350.500
Çağrı Aboneliği	73.900	95.000	125.000
Data Aboneliği	5.033	9.235	13.650
Paket Anahtarlamalı	65	65	70
Devre Anahtarlamalı	103	130	180
Dial-Up Modem	2.745	4.450	6.400
TURPAK	2.120	4.590	7.000

■ PTT'nin "T"sinin yatırımları

Özelleştirme hummasına kapılmış hükümetin "İle de satmayı" kafasına koyduğu PTT'nin "T"si rakipleri ile karşılaştırıldığında birçok bakımdan avantajlı durumda. Üstelik bu avantaj tek yanlı da değil. PTT'nin "T"sinin eriştiği teknik olanaklar bir yandan devlete para kazandırırken, sistem aynı anda hergün daha çok kişiye daha geniş yelpazede hizmet olanağı da sağlıyor. PTT, hükümetin özelleştirme politikasına kurban edilmese bu yıl kendi alanında hem karlı hem de tüketicilerin gereksinimlerine karşılık vermeyi amaçlayan bir yatırım programı var. Bu program gerçekleştiğinde kullanılan mobil telefon sayısı 115 bine ulaşacak. Aynı dönemde şu anda 95 bin olan çağrı cihazı abone sayısı da 125 bine çıkacak. PTT'nin iletişim alanındaki yatırım ve hizmetlerini incelerken her biri bir ya da birkaç kişi tarafından kullanılan mobil telefon ve çağrı sistemi abonelerinin kamuya açık ankesörlü telefon sayısından daha az olduğu dikati-mize çekti. Türkiye genelinde şu anda 90 bin olan mabil telefon aboneliğine karşılık kartlı ve jetonla çalışan ankesörlü telefonların sayısı yalnızca 52 bin 800. PTT'nin yatırım programı incelendiğinde dikkat çeken bir başka nokta ise bilgisayarlar aracılığı ile kullanılmaya başlanan data sistemlerinin son iki yıldaki hızlı gelişimi. 1992 yılında beş bin olan toplam data aboneliği bu yıl 13 bin 650'ye çıkıyor.

Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus (1)

Kuruluşlar	1992
I. Emekli Sandığı	9.052.396
1. Aktif Sigortalılar	1.601.000
2. Aylık Alanlar (emekli, dul ve yetim)	940.277
3. Bağımlılar	6.511.119
II. Sosyal Sigortalar Kurumu	21.278.379
1. Zorunlu Aktif Sigortalılar	3.796.702
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	361.863
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	115.174
4. Aylık Alanlar (emekli, malul, dul ve yetim)	1.851.522
5. Bağımlılar	15.153.118
III. Bağ-Kur	13.923.311
1. Zorunlu Aktif Sigortalılar	2.038.438
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	99.170
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	752.863
4. Aylık Alanlar (emekli, malul, dul ve yetim)	711.994
IV. Özel Sandıklar	245.546
1. Aktif Sigortalılar	77.653
2. Aylık Alanlar (emekli, malul, dul ve yetim)	41.761
3. Bağımlılar	126.132
V. Sağlık Hizmetleri Bakımından Sosyal Sigortalar Kapsamı	34.414.458
VI. Genel Toplam	44.499.632
1. Zorunlu Aktif Sigortalılar	7.513.793
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	461.033
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	868.037
4. Aylık Alanlar (emekli, malul, dul ve yetim)	3.545.554
5. Bağımlılar	32.111.215
VII. Genel Nüfus Toplamı	58.961.000
VII. Sigortalı Nüfus Oranı (Yüzde)	75.5

Kaynak: Emekli Sandığı, SSK, Bağ-Kur, DPT

1. 1991 yılı itibarıyla özel sigorta şirketlerinin hayat sigortası kapsamında 4.727.693 sigortalı mevcuttur. Bu sayı, başka bir sosyal güvenlik kuruluşuna tabi olup da ek sigorta haklarından yararlanmamış kişiler ile herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna tabi olmayan kişileri kapsamaktadır.

■ Dört kişiden biri sosyal güvenlikten yoksun

Türkiye'de nüfusun yüzde 25'inin hiçbir sosyal güvenliği yok. 60 milyon nüfuslu Türkiye'de Bağ-Kur, SSK, Emekli Sandığı gibi zorunlu sosyal güvenlik kurumları ve özel sandıklar aracılığı ile sosyal güvenlik kapsamında bulunanların toplamı 44 milyon 499 bin kişi. Buna göre halen 14 milyon kişinin herhangi bir sosyal güvenliği bulunmuyor.

Sosyal güvenlik kapsamında bulunanların kurumlar arasındaki dağılımı ise şöyle: 6.5 milyonu emekli, 1 milyon 600 bini maaş alan dul ve yetim, 1.6 milyonu da aktif olmak üzere, toplam dokuz milyonu kişi Emekli Sandığı kapsamında. Bunun yanında aralarında 15 milyonu emekli, 1.8 milyonu dul ve yetim ile 3.7 milyon zorunlu aktif sigortalının da bulunduğu toplam 21 milyon kişi de SSK kapsamında bulunuyor. Bağ-Kur ve özel emeklilik sandıklarına üye olanlar ise 14 milyonu buluyor. Sosyal güvenlik şemsiyesi altında bulunanların da 32 milyonu bağımlı, 8.5 milyonu aktif ve isteğe bağlı sigortalı olarak çalışıyor. Bir başka deyimle aktif çalışanların her biri 3.8 kişiye daha bakıyor. Bu ise başta SSK olmak üzere Emekli Sandığı ve Bağ-Kur'u bugün mensuplarının daha iyi bir yaşam sağlamak bir yana maaşlarını bile ödeyemeyecek duruma getiren nedenlerin biri olarak görülüyor.

Şimdi bu tabloya bakıp hiçbir sosyal güvenlik kurumu şemsiyesi altında olmayanlara mı, yoksa yıllarca prim ödeyerek bir kurumun sosyal güvenlik şemsiyesi altına girenlerin çektiği çileye mi acımalı?

■ Özelleştirme '94

1994 yılında da dünya ölçeğinde büyük hacimli özelleştirmeler bekleniyor. Bu özelleştirmeler Bankalar, avukatlar ve halkla ilişkiler şirketleri açısından büyük çaplı iş olanakları anlamına geliyor. Onlarca ülkedeki devlet şirketleri bu özelleştirmeler sonunda dünya pazarına taşınacak.

1994 yılında gündeminde büyük çaplı özelleştirmelerin yer aldığı ülkelerin başında Fransa, İspanya, İtalya ve Arjantin Brezilya gibi Latin Amerika ülkeleri geliyor. Asya'da ise Çin gündemindeki özelleştirme programıyla ön sıralarda yer alıyor. 1994 yılında gerçekleşmesi beklenen özelleştirmeler dolayısıyla çok büyük çaplı

paranın ülkeden ülkeye akacağı öngörülüyor. Sadece Batı Avrupa'da

önümüzdeki beş yıl içinde yaklaşık 150 milyon dolarlık özelleştirme ge-

çekleştirilmesi bekleniyor. Söz konusu özelleştirmeler içinde Japon ve İngiliz bankaları yer aldığı gibi devlet demiryolları da yer alıyor. Özelleştirmeler içinde en popüler olanları ve en çok alıcısı olanlar telefon şirketleri. Telefon şirketlerinin yatırımcılarına en çok karı getirecek şirketler olduğu belirtilirken en büyük paraların da bu özelleştirmeler etrafında döneceği vurgulanıyor.

Kim ne kadar satıyor
Toplam 1.300 özelleştirme
(Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği Hariç)

Kaynak: Fin Mark Research

UZEL

UZEL Makina Sanayii A.Ş. 80 000 m² lik kısmı kapalı olmak üzere toplam 125 000 m² lik alana yayılmış tesislerinde,

2000'den fazla uzman personeli ve 50 yılı aşan deneyimi ile

- Massey-Ferguson Tarım Traktörleri
- Perkins Dizel Motorları
- Yaprak ve Helisel Yaylar
- Her cins Jant, Fren ve Denge Çubukları
- Traktör Direksiyon Kutusu

üreterek Türk çiftçisinin, otomotiv sanayiinin ve yedek parça piyasasının ihtiyacını karşılamakta, ihracatı ile de ulusal ekonomimize güç katmaktadır.

UZEL MAKİNA SANAYİİ A.Ş.

Kışla Cad. No: 5 Rami 34147 İstanbul-Türkiye Tel: (1) 567 08 41 Fax: 576 45 95

Nüfus 1991. m.

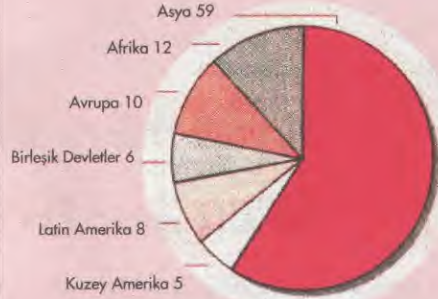
oranları Dünya Bankası'nın araştırmasına göre sırasıyla yüzde 1.3 ve yüzde 1.8 olarak öngörülmüş.

■ Dünya nüfusunun bölgelere dağılımı:

5.5 milyon olan dünya nüfusunun yarısından fazlası Asya'da yaşıyor. Bu nüfusa eski Sovyetler Birliği'nin dahil olmadığını belirtirken, nüfusun yüzde 12'sinin yaşadığı Afrika'nın nüfus artış hızında diğer kıtaları geride bıraktığı belirtiliyor. 1980'ler boyunca ve 1990'ların başında Afrika kıtasının büyüme oranının yaklaşık yüzde 3 civarında seyrettiği kaydediliyor. Afrika'dan sonra en hızlı nüfus artış oranına sahip bölge Latin Amerika. Toplam dünya nüfusunun yüzde 8'ini oluşturan Latin Amerika nüfusunun 1980'lerdeki büyüme hızı yüzde 2 oranında seyretti.

Dünya Nüfusu 1992

Toplam içindeki %
Toplam 5.5 milyar

nının düşme nedeni olarak OECD ülkelerinin bir çoğunu etkisi altına alan resesyon gösterilirken, turizm sektöründe ileriye dönük iyimser tahminlere pek raslanmıyor. 1991 yılında gerçekleşen Körfez Savaşı sonrasında turizmde ciddi bir hareketliliğin olduğunu söyleyen uzmanlar bu hareketliliğin 1992 yılında kaydedilen büyüme oranını yüzde 5.5'lere çektiğini belirtiyorlar.

1993 yılında en fazla büyüme kaydeden ülke Portekiz. Portekiz 1992'deki yüzde 15.6 olan büyüme oranını 1993 yılında yüzde 36'ya çekmeyi başarmış tek OECD ülkesi. İspanya da Portekiz'in ardından turizm gelirlerini en fazla artıran ikinci ülke durumunda. İspanya 1993 yılında turizm gelirlerindeki büyüme oranını yüzde 14.1 gibi bir düzeye çekmeyi başarabilen şanslı ülkelerden biri. Tabloda da görüldüğü gibi Türkiye ise turizm gelirlerinde 1993 yılını bir önceki yıla oranla bir gerileme kaydetmeden kapatan ülkeler sıralamasının sonunda yer alıyor.

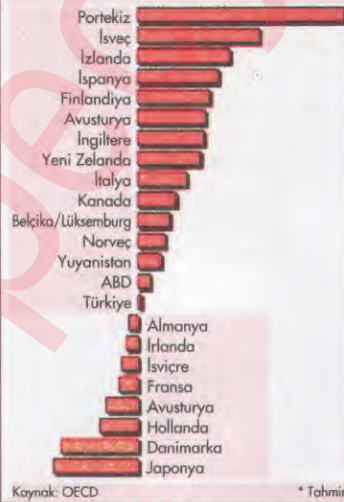
İskandinav ülkeleri ise temiz çevre ve gelişkin turizm hizmetleri dolayısıyla turizm gelirlerini artıran ülkeler arasında ilk sıralarda yer alıyorlar. Turizm gelirleri önemli ölçüde düşen ülkeler ise Hollanda, Danimarka ve Japonya. Danimarka turizm gelirlerinde yüzde 13.4 oranında bir gerilemeyle yılı kapatırken Japonya yüzde 14.7 oranında bir gerilemeyle en son sırada yer alıyor.

■ Dünya nüfustaki büyüme hızının ülkelere göre dağılımı:

Dünya Bankası'nın tahminlerine göre 2000 yılına kadar yıllık ortalama nüfus artışında en yüksek yüzdeye sahip olacağı öngörülen ülke İsrail. İsrail'in yıllık ortalama nüfus artış hızı yüzde 2.8 olarak öngörülmüş. İsrail'in nüfus artış hızının nedenleri olarak yüksek orandaki göç gösteriliyor. İsrail'in dışında yıllık ortalama nüfus artışında yüzde 2'yi geçen iki ülke daha var. Bunlar yüzde 2.2'lik artış hızıyla Güney Afrika ve Malezya. Dünya Bankası kaynaklarının öngörüsüne göre Türkiye de 2000 yılına kadar ortalama yüzde 1.9'luk bir nüfus artışına sahip olacak. Nüfus artış oranında en düşük seviyeye sahip ülkelerin başında ise Yunanistan geliyor. Macaristan ise nüfusu azalan ülkeler arasında yer alıyor. Dünya nüfusunun üçte birinden fazlasının yaşadığı Çin (1.2 milyar) ve Hindistan'ın (884 milyon) ortalama yıllık nüfus artış

Uluslararası Turizm

Turizm girdisi 1993
Bir yıl önceye göre gerçek %'lik değişiklikler (\$ bazında)

■ Yabancı ülkelere seyahat.

OECD ülkelerinin turizm gelirlerindeki büyüme oranı 1993 yılında geriledi. 1992 yılında yüzde 5.5 olan turizm gelirlerindeki büyüme oranı 1993'te yüzde 3.3'e düştü. Turizm gelirlerindeki büyüme ora-

Krizden çıkış için son hamle: Özelleştirme

Bir an için özelleştirmenin başkalarına avanta sağlama ve birilerini devlet eliyle servetlendirme yolu olarak kullanılmadığını varsayalım. Uygulamanın tek ve öncelikli amacının bütçe açığını kapatma şeklinde gerçekleşmesi, kendi önceliklerinin ters yüz olması bile savunulan tezler ile uygulama arasındaki çelişkiyi gösteriyor.

Fehmi KÖFTEOĞLU

Başbakan Tansu Çiller'in 5 Nisan günü açıkladığı ekonomik önlemler paketinden çıkan elle tutulur ve tek somut talebin KİT'lerin tasfiyesi olması, 15 yıldır dünyanın çeşitli ülkelerinde, bu arada Türkiye'de de tartışılan özelleştirme konusunu bir kez daha gündemin birinci maddesi haline getirdi.

Ancak özelleştirme, Türkiye dahil, çeşitli ülkelerin karşı karşıya bulundukları birçok soruna "tek çözüm" olarak getirilmesine karşın, gerçekte yaşanan sorunlara çözüm olmadığı gibi, kendisi çözülmez bir düğüm gibi görünüyor. Adeta "Gordion düğümü" gibi. Üstelik iktidar kılıçlarının bile çözemediği bir "Gordion düğümü"... 15 yıldır, adeta dayatılan özelleştirmenin çözülmez bir düğüm haline gelmesinin ise birçok nedeni var. Öncelikle, konuyla ilgili kullanılan kavramlarda birçok çarpıtma mevcut.

Özelleştirme hedefi için çeşitli tanımlar yapıp, faklı farklı yorumlar getirilmekle beraber, hedefin genel kabul gören tanımı şöyle yapılıyor: "Kamu sektörünün etkinliğinin azaltılması." Bu tanımın, herşeyden önce, kim için, neyi ifade ettiği, bu arada neden savunulduğu ise net ve açık değil. Dahası, tanım, toplumun farklı kesimleri için farklı anlamlara geliyor. Kısaca, özelleştirmenin sanayici ve işadamları için tanımı ile devlet tarafından tanımı ayrı ayrı olurken, aynı kavramın tez ve uygulamaları, başta işçi ve memurlar olmak üzere, geniş halk kesimi açısından da farklı olmaktadır.

Özelleştirme, sanayici ve işadamları için, daha genel anlamda da özel sektör için, kaynakların kendilerine tahsisini ifade ederken, devlet için gereksiz görülen harcamaları kısılması bu yolla da bütçe açığını azaltılması anlamına geliyor. Özel-

leştirmenin işçi ve memurlar ve geniş halk kesimi nezdindeki anlamı ise işsizlik ve yoksulluk.

Olaya yalnızca iktisadın gereği gözüyle bakıldığında ise, o noktada da, özelleştirme konusunda bugüne kadar ortaya atılan temel tezlerin hemen hemen tümünün teker teker iflas ettiği görülüyor.

Bu noktada yukarıda da belirtildiği gibi, 5 Nisan günü açıklanan ekonomik önlemler paketinin esas ağırlığını oluşturan konu olmakla beraber, bizce özelleştirmeciler, esas itibarıyla bugün 15 yıl öncesine göre dünyada da Türkiye'de de daha zayıflamış, tezlerini eskisi kadar güçlü savunamaz duruma gelmişlerdir. Hatta bunu bir adım

İşletmeci KİT'lerin GSYİH'ya Katkısı

(cari fiyatlarla, milyar TL)

Yıllar	GSYİH(1)	KİT Katma Değeri(2)	KİT'in Payı
1979	2.015,3	192,8	9,6
1980	4.098,0	360,5	8,8
1981	6.024,0	552,2	9,2
1982	8.080,8	722,9	8,9
1983	10.817,4	1.016,6	9,4
1984	17.349,1	1.921,6	11,1
1985	25.526,1	2.945,5	11,5
1986	35.627,8	3.780,6	10,6
1987	52.928,6	5.713,2	10,8
1988	91.741,0	10.851,0	11,8
1989	151.488,3	17.624,4	11,6
1990	251.732,1	27.395,6	10,9
1991	399.171,6	46.006,9	11,6

Kaynak: DPT Yıllık Programlar ve VI. BYKP Öncesinde Gelişmeler

1. GSYİH'da eski seriler kullanılmış olup 1991 yılı GSYİH tahminidir.

2. 1988 yılından itibaren özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlar dahildir.

Not: Maaş ve Ücretler Kuruluşlardan alınan yeni verilerle düzeltildiği için DPT tarafından kullanılan farklı bir katma değer serisi elde edilmiştir.

daha ileri götürerek, özelleştirmecilerin nihai olarak kaybetmeye mahkum olduğunu bile söyleyebiliriz.

Günümüzde özelleştirme uygulamalarında bir artış söz konusu olsa da, gerçekte, bu uygulamaların, özelleştirme tezinin ilk ortaya atıldığı günün tamamen tersi biçim ve temellerde gerçekleştiği görülmektedir. 15 yıldır ulusal ve uluslararası alanda estirilen liberalizm rüzgarları ile oluşturulmak istenen ideolojik hegemonya ve tüm dayatmalara karşın, özelleştirmeciler, bugün kendi temel tezlerini yadsıyarak bu eylemi gerçekleştirebilir noktaya gelmiş durumdadır. Evet, bugün özelleştirme, hem tez olarak, hem de uygulamada, savunulduğunun tam tersi biçimlerde gerçekleşiyor.

"İşletmeler ve sektörlerarası demokrasi", "Sermayenin tabana yayılması" Tekellere karşı rekabet ortamının oluşması", "Mal ve hizmetlerde fiyatların düşüp kalitenin yükselmesi" gibi savunularla yola çıkılan özelleştirme tezleri, uygulamada tam tersi sonuçlar veriyor. Devlet tekelini yerini özel sektör tekeline alırken, kalite düşüp fiyatlar artıyor. Demokrasi ve rekabetin yerini ise, yasal ve tüzel alanda işlerin ancak özel hukuk ve imtiyazlarla yürütülebilmesi gerçeğini ortaya çıkarıyor.

Sonuç olarak, siyasal alanda demokrasinin temeli olacağı savunulan özelleştirme, Türkiye'de ve dünyanın birçok ülkesinde, ancak otoriter ve askeri rejimlerde uygulanabilir hale gelirken, özelleştirmenin varolan hukuk yapısı içinde gerçekleşmeyeceğinin de görülmesiyle hükümetler sırf bu amaçla parlamentolardan olağanüstü ve özel yetkiler ister hale geliyor. Bu süreç içinde, özelleştirmenin mantığı gereği, hükümetin kapatma kararı verdiği bir işletmenin, bu kararını ancak işletmenin kapısına tankların dayanması ile mümkün olabileceği bile öneriliyor, kimileri de bunun başka ülkelerde de zaten uygulandığından yola çıkarak örneklen veriyor.

Sonuç olarak, uygulamaların özelleştirmeye ilişkin temel tezlerin tersi biçimde gerçekleşmesi, konuya ilişkin tezlerin iflasını gösteriyor. Dolayısıyla özelleştirme ideolojisi ve özelleştirmeciler, bugün öyle bir noktaya gelmiş durumdadır ki, bu konudaki uygulamaları ile, kendi tezlerini inkar etmek zorunda kalıyorlar.

Peki, özelleştirmecilerin tezleri nelerdi, bu tezler neleri öngörüyordu, nasıl uygulandı?

Bunun için olayın uluslararası alanda ve Türkiye'de nasıl yaşandığına bakalım. Ancak daha önce özelleştirmenin dünden bugüne izlediği seyri incelemek ve yapılan uygulamalara bir göz atmakta yarar var.

Öncelikle, 15 yıldır ulusal ve uluslararası alanda çeşitli vesilelerle, ama sistemli biçimde, gündemin birinci maddesi olarak tutulan özelleştirme söyleminin hemen hemen uygulandığı ve tartışıldığı bütün ülkelerde, ciddi bir kavram çarpıtılmasının söz konusu olduğunu söylemek gerekir. Bunun iki temel nedeni var: Özelleştirme hareketinin arkasın-

da güçlü bir ideolojik söylemin yer alması ve bunun da olayın vitrini ile arka planının genelde çok farklı olması...

Bu konudaki kasıtlı ya da kasıtsız yanlış değerlendirmelerin en önemli ve en yaygın olanı, özelleştirme hareketin kapsamının abartılması şeklinde karşımıza çıkıyor. Bu abartma iki yönde yapılıyor: Birincisi, gelişmiş kapitalist ülkelerde devletin doğrudan girişimciliğinin artık kesin bir tasfiye sürecine sokulduğu yönündeki değerlendirme. İkinci önemli yanlış değerlendirme ise, özelleştirmenin uluslararası boyutlarının aşırı biçimde şişirilmesi.

Birinci yanlış değerlendirme (daha doğrusu çarpıtma), gelişmiş kapitalist ülkelerde kamu girişimciliğinin, bir başka deyimle devletin ekonomideki etkinliğinin kesinlikle tasfiye edildiğine ilişkin sav oluşturuyor. Ancak bu sav doğru değil. Bu savın doğru olmadığı, özelleştirme tezini diğer ülkelere dayatıp kabul ettirmeye çalışan ABD'ye bakarak da görmek mümkün. Bilindiği gibi bugün ABD ekonomisi, diğer ülkelere karşı devlet eliyle en çok korunup yönlendirilen ülkelerin başında geliyor.

Bizim özelleştirmecilerin kendilerine kible edindikleri ABD'de ekonomi birçok alanda devlet eliyle korunup geliştirilirken, devlet tarafından korunan, sübvansiyon edilen pekçok sektör ve firmanın varlığı da sır değil.

ABD topraklarında, bugün, tarım ve balıkçılık, taşımacılık, savunma ve mali sektörlerde kamunun ağırlığı sürmektedir. Dahası, araştırma geliştirme harcamalarının üçte biri devletçe karşılanmaktadır. Ülkede, sadece 1984 yılı için çiftçilere 17 milyar dolar civarında bir sübvansiyon verilirken, enerji ve birincili maddeler sektörüne toplam 4.4 milyar dolar aktılmıştır. Aynı yıl, federal devletin düşük faizli tercihli kredileri net 8.8 milyar doları bulmuş, bunun 4 milyarını elektirik ve iletişim sektörlerine, 2 milyar doları da sanayi sektörlerine vermiştir.

Çiller'in danışmanlarından, UDİDEM programının ve vergi reform yasa tasarısını hazırlayan ekip içerisinde yer alan Dr.Veysi Seviğ, ilk özelleştirme hamlesinin, İngiltere'den çok önce, 1950'li yıllarda ABD'de

Kamu ve Özel Sektör İmalat Sanayii Verimlilik Göstergeleri

Verimlilik Endeksi*						
Yıllar	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Kamu	100	114.3	121.9	110.6	126.4	134.8
Özel	100	103.9	97.7	103.1	111.9	128.4
Toplam	100	107.5	105.5	105.5	116.5	130.6
Üretim Endeksi*						
Yıllar	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Kamu	100.0	114.0	116.4	110.0	116.0	117.7
Özel	100.0	108.9	109.3	116.5	130.0	132.5
Toplam	100.0	110.7	111.8	114.2	125.1	127.3
Çalışan başına Katma Değer **						
Yıllar	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Kamu	100	146.3	136.5	165.1	166.1	185.6
Özel	100	120.5	131.8	123.3	98	153.3
Toplam	100	129.1	132.1	134.1	113.9	158.5

*Kaynak: İmalat Sanayii ve Alt Kollarında Verimlilik, Üretim ve İstihdam Göstergeleri, Alper Aydın, MPM yayını, s.11, 12, 13

**Kaynak: Tüm İmalat Sanayiinde Verimlilik Göstergeleri, Adil Korkmaz, MPM yayını, s.28

başlatıldığını, ancak , sonuçlar olumsuz olduğundan hemen vazgeçildiğini söylemektedir.

ABD'de yaşananlar, özelleştirme uygulamalarında şampiyonluğu elinde tuttuğu için sürekli örnek ülke olarak gösterilen İngiltere için de geçerlidir. İngiltere, 15 yıldır özelleştirme programını en ortodoks biçimde uygulamasına karşın özelleştirilen, yani kamu yönetiminden çıkarılan KİT'ler kamu sektörünün ancak yarısı kadarıyla sınırlı kalmıştır. 15 yıllık katı bir özelleştirme programı ve özelleştirmeyi en ortodoks biçimde uygulayan ülke sıfatıyla düşünüldüğünde bunun iddia edildiği gibi pek de parlak bir örnek olduğu söylenemez. Zaten duyulan bütün isteğe karşın, 15 yılda hala özelleştirmenin hedeflenen biçimde gerçekleşmemiş olması, özelleştirilen kuruluşlarda verim artışı sağlanıp sağlanmadığının hala tartışma konusu olması bile İngiltere özelinde bütün dünya özelleştirmecileri için de ciddi bir zaaf ve uyarı gibi görünüyor.

Ancak bu zaaf, "Demir Leydi" Margaret Thatcher'in yumuşaklığına ya da siyasi irade yokluğundan değil, tamamen ülke gerçeği ile özelleştirme tezleri arasındaki çelişkiden kaynaklanıyor. Bir başka deyişle, özelleştirme tezleri raftan indirilip yaşama geçirilmek istendiğinde va-

rolan gerçek ile Dünya Bankası ve IMF laboratuvarlarının da imal edilen tezler arasındaki çelişki ortaya çıkıyor. O zaman da özelleştirmenin, olağan koşullarda ve olağan hukuk düzeni içinde olanaksız olduğu görülüyor.

Ülkenin önde gelen araştırmacılarından Hestel ve Szymanski, özelleştirilen 17 kamu kuruluşunun 1973-1985 yılları arasındaki performanslarını inceleyen araştırmalarının sonucunda, bu şirketlerin kamu işletmesi iken daha verimli çalıştıklarını ortaya çıkarmıştır. Arada British Aerospace gibi, "başarılı" örnekler de mevcut. Ama, başarının kaynağına inildiğinde, şirketteki verim ve karlılık artışının, hükümetten aldığı 100 milyon sterlinglik yardımla gerçekleştiği görülmektedir. Haliyle, işletme kamu mülkiyetinde kalarak aynı yardımı almış olsaydı, sonuç farklı olmayacaktı.

Tariş Genel Müdürü Prof.Dr.Oğuz Oyan'ın 14 Kasım tarihinde ODTÜ'de verdiği tebliğde İngiltere'deki özelleştirmeye ilişkin örnek son derece ilginç: "İngiltere'de 1968-1978 dönemi ile 1978-1985 döneminde KİT'lerin özelleştirilmiş olusun veya olmasının, toplam faktör verimliliklerinin değişimini inceleyen bir araştırma, özelleştirilmemiş şirketler lehine çok net bir verimlilik artışı arkaının ortaya çıktığını göstermektedir.

Mülkiyeti tabana yayma iddiası ve özelleştirme

Özelleştirme hareketinin en fazla öne çıkarılan ve adeta kutsallaştırılan amaç ve gerekçelerinden birisi de, KİT mülkiyetinin pay senetlerinin geniş kitlelere satılması yoluyla topluma yayılmasıdır. Aynı çerçevede sermaye piyasasının geliştirilmesi de başlıbaşına bir hedef olarak görülmektedir.

"Sermaye mülkiyetinin yaygınlaştırılması" amacı birçok yönden tartışılır niteliktedir.

Bir kere, burada bir mantık çarpıtması söz konusudur. KİT'lerin temsil ettiği kamu mülkiyetini toplumun yüzde kaçına dağıtabilirsiniz, birkaç senet alanla binlerce senet alanı nasıl aynı kefeye koyabilirsiniz ve senetlerin kısa erimde olmasa da orta ve uzun erimde az sayıda elde birikmesini nasıl engellersiniz? Oysa kamu iktisadi girişimleri ve diğer kamu mülkiyeti en yaygın anlamıyla bir toplumsal mülkiyetin taşıyıcısı değiller midir? Bunların bu niteliği toplumsal hizmet üretimine ağırlık vermeleriyle, katılımcı ve demokratik bir yöneti-

mın öncülüğünü yapmalarıyla pekiştirilemez mi?

İkincisi, kapitalist sistemde sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması eğilimi hangi mucizevi önlemlerle kesintiye uğratılabilecek ve daha iyisi, tersine çevrilebilecektir? Şimdiye kadar bu eğilimde bir kopuş olmadığı bilindiğine göre, söz konusu iddialar kitlelerin yanıltılması olmamakta mıdır? İngiltere'den birçok kez verilmiş olan örnekler özelleştirme uygulamasının henüz birinci yılı sonunda çok ciddi bir pay senedi yoğunlaşmasının ortaya çıktığını açıkça göstermemiş midir? Gerçi kapsamlı bir özelleştirme orta erimde pay senedi sahiplerinin sayısını İngiltere'de de görüldüğü gibi artırmaz değildir. Ama ne zamana kadar bu yapı korunacaktır ve bu yapıda zaten çok eşitsiz bir dağılım söz konusu değil midir?

Üçüncüsü, borsaların işlevi sermayeyi küçük pay sahiplerine dağıtmak mıdır yoksa bunun tam tersi midir? Borsaların asli işlevi

küçük ve orta boy tasarruf sahiplerinin tasarruflarını merkezileştirerek büyük sermayenin hizmetine sunmaktan ibarettir. Bu anlamda sermaye piyasası diğer mali piyasaları (para, kredi ve döviz piyasaları) tamamlayıcı bir roldedir.

Dördüncüsü, borsaların gelişmesi ve derinleşmesi mutlaka bir özelleştirme hareketine mi bağlıdır? Gelişmiş kapitalist ülkelerde borsaların doğuşu ve tarihsel gelişiminin bu tür bir hareketle bir bağlantısı bulunmamaktadır. Az gelişmiş ekonomilerde borsaların çeşitli zorlama ve özendirmeyle rağmen istenen ölçüde gelişmemesi, bu ülkelerde sermaye şirketlerinin boyutsuzluğu ve aile şirketi kimliğinden kurtulamamaları, kısaca az gelişmiş yapılarıyla ilişkilidir. Özelleştirmenin bu sonuncu ülke borsalarının gelişimine katkısı ancak marjinaldir. Gelişmiş ülkelerde ise, yerleşmiş bir sermaye piyasası üzerine gelen özelleştirmenin bu piyasanın genişlemesine katkıları bulunmaktadır. Ancak acaba bunun

Örneğin, iki ayrı dönem itibariyle yıllık faktör verimliliği artışları karşılaştırıldığında, British Telecom gibi özelleştirme sürecine sokulmuş bir şirkette, ilk dönemdeki yüzde 5.2'lik artış yerine yüzde 0.5'lik bir düşük artışa bırakırken, özelleştirilmemiş şirketlerden British Rail'de bu oranlar, sırasıyla, yüzde 0.8 ile yüzde 2.8, British Steel'de yüzde -2.5 ile yüzde 2.9, Post Office'de yüzde -1.3 ile yüzde 1.9, British Electricity'de yüzde 0.7 ile yüzde 1.4 olmaktadır."

Özelleştirmecilerin serbest piyasa söylem ve uygulamalarına ilişkin tezler ile ülke gerçeklerinin çeliştiğine en çarpıcı örnekler, çoğunda devletin küçültülmesinden yana olan, muhafazakar- liberal hükümetlerin iktidar olduğu Avrupa'da yaşanmaktadır.

1980-1992 yılları arasında geçen dönemde, OECD üyesi Avrupa ülkelerinde iddia edildiğinin tersine, devletin GSYİH'daki payı küçülmek bir yana daha da büyümüştür. OECD verilerinden derlenen bilgilere göre, Türkiye dışındaki OECD üyesi Avrupa ülkelerinde devletlerin GSYİH'daki payı yüzde 45.4 iken, bu pay 1992 yılında azalmak bir yana daha da artarak yüzde 50.7'ye yükselmiştir. Aynı durum Türkiye için de geçerlidir. Türkiye'nin en devletçi dönemi olarak kabul edilebilecek

1924-1929 yıllarında konsolide bütçe GSMH'nın ancak yüzde 13.1'i iken, bu pay, en özelleştirmeci, Özal döneminde 1980-1990'da yüzde 23'e yükselmiştir. Yani, özelleştirmeci Thatcher, Özal, Menem, Salinas ve diğerlerinin tüm istek ve çabalarına ve bu istek ve çabaları gerçekleştirmek için her türlü özel yetki yasaları ve hukuki düzenlemeler yapıldığı halde devlet küçültülmemiş, tersine büyümüştür.

Bu ve benzer çelişkiler ortaya çıktıkça ve özelleştirmeci tezler tıkandıkça, özelleştirmeciler tezlerinde revizyonlara gidip yeniden bir ileri hamleyi deniyor. Ancak, özelleştirme tez ve uygulamalarında yapılan her revizyon da, bu kesimin hanesine yazılan birer eksi puan oluyor. Çünkü, bugüne kadar ileri sürülen tezleri uygulamalarla bağdaştırabilmek için atılan her yeni adım ve her yeni hamlede, aslında özelleştirmecileri kendi kendileriyle çelişir hale getiriyor. Böylece de özelleştirmeciler kendi tezlerinden uzaklaştıklarını kendi leri tescil ve itiraf etmiş oluyorlar.

Örneğin, Türkiye özelleştirme kaosunun içinde daha yeni yeni çekilirken bu iş için Morgan Guarantee adlı yabancı kuruluşa hazırlatılan master planda, Türkiye'de yapılacak özelleştirmenin nimetleri anlatılırken, öncelikler

tek etkili aracı özelleştirme midir?

Buraya kadarki açıklamalar özelleştirme uygulamasında küçük tasarruf sahiplerine pay senedi pazarlamanın niçin bu denli önemsendiğini gene de tam olarak çerçeveleyebilmiş değildir. Bunun için ekonomik etkenler yanında mali ve politik etkenlerin de devreye sokulması gerekli olmaktadır.

Mali etkenler arasında en önemlisi kuşkusuz kapsamlı bir özelleştirmenin ancak ve ancak mali piyasaların çapının genişletilmesiyle mümkün olabilmesidir.

Özelleştirmenin kamu borçlanma gereğini düşürerek devletin mali piyasalardan hiç olmazsa kısmen çekilmesine ve böylece özel sermayenin mali piyasalardan dışlanması (crowding-out) etkilerinin yumuşamasına götürmesi, mali beklentilerden bir diğeri olabilmektedir. Özellikle Türkiye'de sermaye çevreleri bu tür bir olumlu etkiyi (ve bununla birlikte devletin olası bir vergi baskısı tehlikesini şimdiden bertaraf etmeyi) çok fazla önemsiyor gözükmektedirler. Oysa, dikkatten kaçırılan nokta, özelleştirme hareketinin kendisinin de güçlü bir crowding-out etkisi yara-

tabilecek olmasıdır. Blok satışlar ve özellikle yabancı sermayeye satışlar dışındaki satış yöntemleri mutlaka şu yada bu şekilde mali piyasalardan geçmek durumundadırlar; dolayısıyla özel sermayenin bu piyasalardan dışlanma etkisi azalmaz çoğalır.

Öte yandan, dışlama etkisinin ortadan kaldırılmasının bir diğer koşulu, özelleştirmeden elde edilen fonların kamu açıklarının kapatılmasında kullanılarak kamu borçlanma gereğinin azaltılması olmaktadır. Oysa, kamuya kaynak sağlamak veya borç ödemek için yapılan özelleştirmeler tüm dünyada en "başarısız" ve en kısır özelleştirme biçimi olarak kabul edilmektedir. Özelleştirme hareketi konusundaki büyük beklentiler böylece ekonominin en büyük hazır kaynağı olan KİT mülkiyetinin kısa vadeyi kurtarmak isteyen iktidarlarca kendi politik çıkarlarına kullanılmasına dönüşmektedir.

Öte yandan işin bir de politik etkenler boyutu var. **Politik etkenler** iki yönlüdür. Birincisi, özelleştirme uygulamasını kamuoyunun gözünde meşrulaştırmaya, tepkileri yumuşatmaya yöneliktir. "Mülkiyeti

halka yaymak" gibi köksüz bir popülist söylem özelleştirme denemeleri hem toplu satış hem de yabancı sermayeye satışa dönüşünce kamuoyundan yoğun hoşnutsuzluk sinyalleri alınmaya başlanmış, bunun üzerine 1990'dan sonra bir süre -başarısız da olsa- pay senetlerinin küçük lot'lar halinde satışına geçilmiştir. Kamuoyunun -ki bunlar içinde medya oluşturan gazete köşe yazarlarından sosyal bilimler alanındaki öğrencilere kadar geniş bir "ilgili" kesim vardır -tepkileri özelleştirmenin kendisine yönelmekten ziyade özelleştirme biçimine yönelmiştir. Bu tablo, özelleştirmenin en azından ideolojik düzlemde "kazanılmış" bir hareket olduğunu göstermekle birlikte, küçük tasarrufları KİT hisselerine yönlendirmekte büyük güçlüklerin yaşandığı ve bu yöntemde ısrar edildiğinde özelleştirmenin çıkmaza girmesinin kaçınılmaz olduğu Türkiye gibi ülkelerde politik iktidarların çaresizliğini de göstermektedir.

* Prof. Dr. Oğuz Oyan'ın "Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme" başlıklı bildirisinden.

şöyle sıralanıyordu :

- Verimliliğin ve randımanın artırılması
- Malların ve hizmetlerin kâliye, miktar ve çeşitliliğinin artırılması

- Modern teknoloji ve yönetim tekniklerinin cezbedilmesi
- Mevcut sermaye yatırımlarının iç karlılığının artırılması.

Morgan Guarantee'nin hazırladığı Özelleştirme Master Planı'nda özelleştirmenin nimetleri sayılıp, 14 madde olarak sıralanan yararların sonuncu sıradaki maddesi olarak da "Devlete gelir sağlanması" na yer verilmişti. (TOBB /Özelleştirme Özel İhtisas Komisyon Raporu/Ağustos 1993, s.167)

Peki nasıl oldu da özelleştirme için hazırlanan master planda öngörülen önceliklerin tümü bir kenara bırakılıp en sonuncu madde, devlete gelir sağlama maddesi tek gerekçe ve öncelikli madde haline geldi? Tek başına bu soruya verilecek yanıt bile özelleştirmeyi savunanların tezlerinin hiçbir ileri tutar yanı kalmadığını göstermeye yetiyor. Ne teoride ne de pratikte devlete gelir sağlamak için kamu mallarının satılmasının izahı mümkün değil. Çünkü özelleştirmeciler tezlerini savunurken, ısrarla, uygulamanın operasyonel olmadığını, temel amacın yapısal değişim olduğunu öne sürüyorlardı. Oysa günümüzde özelleştirme yalnız ve tamamen devlete gelir sağlama, bütçe açıklarını kapatma aracı olarak uygulanıyor.

Nitekim, şimdi "kalben" özelleştirmeci bazı akademisyenler, kendilerinin özelleştirmeden yana olduklarını, ancak özelleştirmenin devlete gelir sağlama aracına dönüştürülmesine karşı olduklarını söylüyorlar.

Özelleştirmenin devlete gelir getirme dışında hiçbir iktisadi temeli olmadığını yalnız bizdeki uygulama ve olaylar değil, diğer ülkelerdeki gelişmeler de kanıtıyor. Bunu dünyanın en hızlı özelleştirmecisi İngiltere'nin eski Başbakanı Margaret Thatcher'ın görevde olduğu dönemde özelleştirme konusundaki danışmanlığını yapan Peter M. Benson'ın, TÜSİAD'ın geçen yılın aralık ayında gerçekleştirdiği "İngiltere'de Özelleştirme Uygulamaları Sempozyumu"nda söylediği bir cümle son derece çarpıcı: "Geçtiğimiz 15 yıl içinde kamu kuruluşlarının satışlarından 55 milyar sterlin elde ettik. Yani bir yılın bütçe açığını kapatmak için, 15 yıl uğraştık." (İngiltere'de

Özelleştirme Uygulamaları Sempozyumu, TÜSİAD yayınları, 1993.s.31)

Peter Benson'un söylediklerine, yine Thatcher'ın danışmanlarından Prof. Yarov da katılıyor: "Uygulama süresince verimliliği artırma yönünde herhangi bir sonuç elde edemedik. Ancak bütçe açığını kapattık."

Görüldüğü gibi gerek bizde gerek diğer ülkelerde özelleştirme uygulaması kendi içinde bile kendini inkar etmek zorunda kalıyor. Özelleştirmenin yalnız bütçe açıklarını kapatma aracı olarak kullanılmasının bir diğer açıdan da önemli: Bir an için özelleştirmenin, başkalarına avanta sağlama ve birilerini devlet eliyle servetlendirme yolu olarak kullanılmadığı varsayılrsa bile, uygulamanın tek ve öncelikli amacının bütçe açığı şeklinde gerçekleşmesi, özelleştirmenin kendi önceliklerinin ters yüz edildiğini gösteriyor.

Öte yandan, çeşitli ülkelerde, bu arada Türkiye'de de özelleştirmeyi savunanların bilinçli olarak çarpıtıp adeta bir dayatma haline getirdiği bir başka konu da, özelleştirmenin bir "varoluş/ yokoluş", bir başka deyimle "Hayat/memat meselesi" gibi sunmaları. Bu çarpıtma da, masum bir yanlışlık değil. Tam tersine, hareketin ideolojik boyutunun önemli bir dayanağını oluşturuyor. Özelleştirmenin bir "hayat/memat meselesi" şeklinde sunulması, Çağımızda hiçbir ülkenin dünyanın içine girdiği öne sürülen "Globalleşme ve entegrasyonun dışında kalamayacağı" iddiasının dayanağı olarak savunuluyor. Aynı iddia ile özelleştirmeye karşı çıkmanın "çağdışı kalma" "Gerçeklere karşı gelme ve dünyadan soyutlanmış olarak tek başına yaşama" anlamına geleceği öne sürülüyor.

Oysa çağdışı olan, gerek iktisadi gerekse ahlaki açıdan akla yatkın ve kabul edilebilir hiçbir dayanağı olmadığı bugüne kadarki uygulama sonuçlarından açıkça görülen özelleştirmeyi savunmak gibi görünüyor. Örneğin, özelleştirmeyi savunanlar ilk ortaya çıktığında bu işin ekonomide verimliliğin ön şartı olduğu ve özelleştirme ile verimliliğin artacağını savunmalarına karşın bugüne kadar çeşitli ülkelerde gerçekleşen özelleştirmelerden sonra yalnızca mülkiyeti değiştiği için verimliliği artan bir tek örnek gösteremiyorlar. Bu da mülkiyet ile verimlilik arasında hiç bir ilişkinin olmadığını ortaya koyuyor. İşletmeyle biraz ilgili herkesin bilebileceği gibi, bir işletmenin verimli

olup olmamasını belirleyen o işletmenin sahipliği değil kullandığı teknoloji ve uygulanan işletme modelidir. Ancak bu basit gerçeğe karşın özelleştirmeciler yıllarca kamu-

İşletmeciler KİT Borçlanma Gereği ve Bazı Özet Göstergeler (1)

(Yüzde)

	1975-80	1981-84	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Borçlanma Gereği / GSMH	5.4	3.5	3.1	3.4	4.4	2.7	2.5	5.8	5.2
KİT Borç. Ger. / Top. Kamu Borç. Ger.	-	63.5	67.8	72.1	56.3	42.4	34.5	55.3	36.1
KİT Faktör Gelirleri / GSMH	-0.8	1.9	4.6	5.0	4.5	5.1	4.0	1.9	-1.2
Bütçe Transferleri / GSMH	2.9	2.4	0.7	0.4	0.8	1.2	0.8	0.6	3.0
İstih. Giderl. / Üretim Değeri	39.6	23.6	19.3	20.5	19.9	22.1	28.6	35.3	42.0
Dönem Kar veya Zararı / GSMH	0.0	2.3	4.6	2.9	2.1	1.4	0.9	-0.5	4.5
Karlılık Oranı (2)	7.1	8.7	15.7	15.5	13.5	16.4	9.1	6.1	2.3

(1) 1988 yılından itibaren özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlar dahil Tasarruflu KİT'ler hariçtir.

(2) Karlılık Oranı = İşletme Faaliyet Karı / Safi Satış Hasılatı.

Lufthansa Avrupa'da 111, Dünya'da 222 noktaya uçuyor. **Servis kalitesi ise sınırsız.**

Lufthansa'nın dünya çapındaki bağlantılarının değeri ödeyeceğiniz bedelden her zaman daha fazladır. Çünkü, Lufthansa'nın güleryüz ve mükemmel hizmet anlayışı ile dünyanın her köşesine son derece büyük bir rahatlık, konfor ve güven içinde ulaşırsınız. Hem de tüm

bunlar için fazladan bir kuruş bile ödemediğiniz... Ayrıca henüz Lufthansa Miles & More üyesi olmamışsanız bu eksikliği derhal gidermeli ve bu eşsiz programın sunduğu avantajlardan en kısa zamanda yararlanma olanağını elde etmelisiniz.

Lufthansa

oyuna, kamu mülkiyetindeki kuruluşların verimsiz olduğu, bunların özel mülkiyete geçirilmesi ile verimli hale geleceğini söylediler. Oysa, yaşananlar, bunun hiç bir gerçeğe dayanmadığını gözler önüne seriyor.

Mülkiyet ile verimlilik arasında bir ilişki olmadığını gösteren yüzlerce araştırmaya karşın bir takım siyasal bilimci ve ekonomi uzmanının hala bu noktada ısrarlı olması ancak kötü niyetle açıklanabilir. Nitekim yıllarca IMF'de uzman olarak çalışan Trinidad'lı Badhoo, geçen yıl kendisine yapılan baskılara artık dayanamayacağını belirterek IMF'deki görevinden istifa etti. Badhoo'nun istifa ettikten sonra söyledikleri anlamlıydı: "1983 yılından sonra yaptığımız herşey, ya güneyi özelleştireceğiz ya da öleceğiz şeklindeki yeni görev anlayışımızın bir parçası olarak yapılmıştır ve bu amaç uğrunda, biz, 1983-1988 yılları arasında Latin Amerika ve Afrika'da alçakça, bir ekonomik tımarhane yarattık."

Özelleştirilen KİT'lerin verimliliğinin artıp karlılıklarının yükseldiğine ilişkin tezin doğru olmadığı bizzat özelleştirmecilerin verdiği örneklerde de görülüyor. Bu örneğin biri de, bizde sık sık örnek gösterilen Arjantin'de meydana geldi. Arjantin'de "Özelleştirme sonucu telefon, havayolları ve taşımacılık sektöründeki fiyatlar yükseldi, kalite düştü.." (Meksika ve Arjantin'de Özelleştirme Uygulaemaları/ TÜSIAD yayını 1993,s.7)

KİT'lerin özelleştirilmesi eylemine kamuoyu nezdinde haklılık kazandırıp taraftar bulmak için her vesile ile dile getirilen "Verimsizlik" iddiası aslında bizzat kamu kurumlarının araştırmaları ile de yalanlanıyor. Milli Produktivite Merkezi (MPM)'nin imalat sanayi ve alt kollarını kapsayan 17 sanayi işkolunda yaptığı verimlilik araştırmasında çok açık olarak kamu sektörünün özel sektöre göre daha verimli olduğunu ortaya koyuyor. MPM'nin diğer sayfalarda sunduğumuz sözkonusu araştırma sonuçları incelendiğinde, kamu sektörünün 1989 yılına

kadar özel sektörden daha verimli olduğu, 1989'dan sonra ise hızla gerilemeye başladığı görülüyor. Bu durum ise, tam da kamu kurumlarının özelleştirme kapsamına alınmasıyla bilinçli olarak zarar ettirilmeye başlandığına ilişkin görüşü doğruluyor.

Aslında KİT'lerle ilgili kamuoyuna söylenen yalanlar yalnız verimlilik ile de sınırlı değil. Yine devletin kendi kaynaklarından KİT'lerin daha önce reel olarak da karlı olduğu, ancak 1986 yılından sonra izlenmeye başlayan bilinçli bir politika ile zarar ettirilmeye başladığını gösteriyor. Ancak bugün herkesin diline doladığı KİT zararlarının nasıl olduğu ve daha önce karlı birer kuruluş iken KİT'lerin nasıl olup da şimdi zarar eder hale geldiğini kimse açıklayamıyor. Oysa bu bilinmeyen bir şey değil. KİT'ler Türkiye'nin bütününe yaşadığı genel sorunun bir parçası olarak zarar ediyor.

Bu arada zararlarından kurtulmak için hükümetin kapatmayı düşündüğü tesisler için de bir şey söyleyelim. Diyelim ki, hükümet zarar ettiği için Karabük Demir Çelik'i kapattı. Bir kere bu tesisin kapatılmasına neden olan zararın nedeni diğer işletmelerde olduğu gibi bu işletmenin de sırtındaki ağır faiz yüküdür. Şimdi en anti demokratik ve en vahşi biçimde bu işletmenin kapatıldığını var sayalım. Peki, işletme tesis kapandı diye bugüne kadar birikmiş faiz borçlar silinecek mi? Hayır. faiz ve ana para borçları yine ödenecek, üstelik şimdi burada artık herhangi bir şey de üretilmediği halde. Şimdi bütçe açığını yol açsa bile sonuç olarak bir üretimin bedeli olarak faiz ödenirken, işletmenin kapatılması ile aynı faiz bu kez hiçbir gelir elde etmeksizin, bir başka deyimle milli geli ve GSMH'ya hiçbir katkı olmaksızın bütçeden karşılanacak.

Hesap kitap bilmesi beklenen ekonomi profesörü bir başbakanın bunları bilmiyor olması düşünülemeyeceğine göre, bu tesislerin kapatılması ve genel olarak özelle-

KİT yöneticileri soruyor

Günah keçisi yerine konulan KİT'ler ile ilgili araştırma yapmak ve kamuoyunu doğru bilgilerle aydınlatmak amacıyla merkezi Ankara'da olan, kısa adı KİGEM "Kamu İşletmeciliğini Geliştirme Merkezi" kuruldu. KİGEM'in kuruluş duyurusu ile birlikte bir de özelleştirme konusunda duyulan kaygı dile getiren bir bildiri yayımlandı. Bildiride kamu işletmeleri ile ilgili yanlış bilgilenmelere dikkat çekildikten sonra şu sorulara yanıt verilmesi isteniyor:

- ✓ "Bir işletme kamunun elinde zarar eder, verimsizdir, özel sektöre geçince kar eder" diye bir kural var mıdır? Bunun bilimsel bir gerekçesi bulunabilir mi?
- ✓ Dünya Bankası 1980 yılına kadar KİT'leri ayakta tutmak için kredi açarken ne olmuştur da 1980'den sonra rüzgarlar ter dönmüştür
- ✓ KİT'lerin hepsi verimsiz midir ki özelleştirmeden

sonra verimlilik artacaktır? Özelleştirilenlerde verimlilik ne ölçüde artmıştır?

- ✓ Özelleştirme sonrası teknoloji transferi gerçekleşecek midir?
- ✓ Özelleştirilenlerde gerçekleşmiş midir?
- ✓ KİT'lerin ekonomiye yük olduğu argümanını ileri sürenler, neden gerçekten yük olan yani zarar eden KİT'leri değil de karlı KİT'leri satmak istemektedirler?
- ✓ Kar etmeyen KİT'lerin şayet alıcısı varsa, bunları üretime devam etmek için mi yoksa değerlendirilmiş arazi rantını elde etmek için mi almak istemektedir?
- ✓ Şimdiye kadar satışı gerçekleşen KİT'leri satış sözleşmeleri neden kamuoyundan gizlenmektedir.
- ✓ Sorun olduğu öne sürülen KİT'leri nasıl zaman gerçekten ekonomik düzleşme çıkacak mıdır?
- ✓ Fazla Memur ve İşçi çalıştıran bazı KİT'lerde bu fazlalığın değerlendirilmesi için neler yapılmaktadır?

tirmerin ardında başka hesaplar yattığı kanısını güçlendiriyor. Bugün kapatılmaya mahkum edilen Karabük Demir Çelik tesislerinin 20 milyon dolarlık bir yatırım harcamasıyla çok rantabl hale geleceğine ilişkin bir rapor hazırlandığı, ancak bu raporu hazırlayanlar görevden alındığı düşünüldüğünde işin içindeki halis olmayan niyetleri görmemek imkunsuz değil.

Peki Neden böyle bir tutum takınıyor ve bu politikayı kim dayatıyor?

Diğer ülkelerde de Türkiye'de de özelleştirmeyi gündeme getiren ve uygulamaya zorlayanın IMF olduğu artık sır değil. IMF 1980'den sonra kredi için başvuran ülkelere öncelikle KİT'leri özelleştirmeyi ön şart olarak getiriyordu. IMF'nin kredi talebinde bulunan ülkelere özelleştirmeyi şart koşmasının bir nedeni ideolojik ise, bir diğer nedeni de biriken dış borçların ödenebilmesi için bu ülkelere bir "çıkış yolu" gösterme gereği duymasıydı. Bir başka deyimle IMF en acımasız tefeci gibi verdiği borcu tahsil edebilmek için ana yadigarı baba yadigarı demeden, reel değerine bakmadan "ailenin gümüşleri" olarak tanımlanan tesisleri haraç mezat zattırıp kendi parasını kurtarmaya bakıyordu. Ancak bu öyle bir kutarmaydı ki, operasyon başlarken yeniden batış başlıyordu. Zira çeşitli ülkelere ve Türkiye'de özelleştirme için bile Dünya Bankası ve diğer uluslararası finans kuruluşlarından borç lanmak zorunda kalınıyor.

Fakat, birikmiş iç ve dış borçların ödeme aracı olarak özelleştirmenin bir çözüm ve çıkış yolu olmadığı da diğer ülkelere ve Türkiye'deki uygulamaların sonuçları ortaya koyuyor.

Örneğin Türkiye'de, özelleştirmeden sorumlu kuruluş Kamu Ortaklığı İdaresi (KOİ)'den edinilen verilere göre özelleştirmenin başladığı 1986 yılından 1993 yılına kadar yapılan tüm özelleştirmelerden elde edilen gelirin 2 milyar 550 bin 282 dolar olduğunu, buna karşılık, aynı amaç çerçevesinde, bir başka deyimle özelleştirmeden elde edilen bu miktar paradan yapılan ödeme ve harcamaların ise 2 milyar 287 milyon 107 doları bulduğunu görüyoruz. Yani diyelim ki özelleştirme ile bir hayır işlenmek isteniyor. Bu rakamlar gösteriyor ki işlenen hayır ürktüülen kurbağaya değmiyor. Peki buna karşın neden bu işte bu kadar ısrar ediliyor? İşte bu da işin iktisadi değil tamamen ideolojik olduğunu bir kez daha açıkça gösteriyor.

Bunun bir diğer nedeninin ise, 80'li yılların başından beri bütün ülkelere ve dünyada ekonomilerin giderek büyüyen bütçe açıkları vermeye başlaması ile kapitalizmin kendine yeni bir çıkış yolu arayışına girmesi bu arada özel sektörün hükümetlerden gelebilecek ek veya yeni vergileri üstünden atmanın yolu olarak özelleştirmeyi işaret etmesi olduğunu gösteriyor. 1980 öncesine kadar aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülke ekonomisi hızla açık vermeye başlayınca bu açıkların kapatılması için yeni bir kaynak arayışına gidilmeyip işin kolayına kaçıldı. Üretimi artırıp döviz gelirlerini artırmak yerine tercih edilen dışarıdan borç alınarak krizin çözüm-

lenme yoluna gidilmesi bütün ülkeleri hızla ve ağır biçimde dış borç yükü altına soktu. Bir süre sonra vadesi gelmeye başlayan dış borçların ödenebilmesi için ise bir yerden kaynak yaratılmıyordu. İhracat ve üretimi artırarak bulunamayan kaynağı bulmak için bir başka olasılık vardı. Hükümetlerin o güne kadar sağladıkları kredileri kullanan özel sektörden ek vergi alınması.

İşte uluslararası alanda meydana gelen bu eğilime IMF, Dünya Bankası ve tek tek her ülkenin özel sektörü hükümeti yeni kaynak için bir yön göstermeye başladı. O yön de hükümete üst gelir gruplarına ek bir vergi yükü getirmektense, ellerindeki işletme ve mülkleri satmayı öneriyordu. Nitekim geriye dönüp bakıldığında özelleştirmenin Latin Amerika, İngiltere, Fransa, Türkiye ve benzeri ülkelere üst gelir gruplarının vergilendirilmesinin alternatifi olarak uygulandığı görülüyor.

Peki, hiç mi özelleştirme olmayacak? Olabilir elbette. Örneğin devlet Koç'a ait Tofaş'taki hisselerini derhal batmalı. Üstelik bunu ister blok halinde, ister borsada halka açarak yapabilir. Aynı şekilde Sipahioğlu ailesinin denetimindeki Tamek, Aydın Doğan'ın denetimindeki Ditaş, İbrahim Bodur'un Çanakkale Seramik'indeki devlete ait hisseler ile Tekfen Holding'in Toros Gübresi, Has'ların Metal Kapak şirketindeki kamu payları da özelleştirilebilir. Zaten kamunun bu şirketlerde pay sahibi olması yalnızca kendisine yük getirmektedir. Kaldı ki aralarında kar eden, dolayısıyla ortağı sıfatındaki devlete temettü ödeyen söz konusu şirketlerdeki kamu hisselerinin satılıp özelleştirilmesinde bizce bir sakıncası yok. Sonuç olarak burada sergilenen, gerçekleri tersyüz edip her şeyi yalnız vurgun amacına yönelik kullanın anlayış... Ve bu anlayış eğer her halükarda toplumun bir kesimini lehine geniş kesiminin aleyhine işliyorsa, bunu da kabul etmek mümkün değildir. Zira bugün özelleştirmenin diğer adı vurgun olmuştur.

1986-1993 Özelleştirme Gelir-Giderleri

(Bin ABD Doları olarak)

Gelirler	1986-92	1993	Toplam
Hisse senedi	1.315.156	530.212	1.885.777
Blok satış	590.099	364.596	954.696
Halka arz	406.443	23.954	430.398
İMKB'de satış	294.502	141.661	476.572
Yarım kalmış tesis satışı	24.110	0	24.110
Temettü gelirleri	554.288	109.749	664.504
Toplam	1.869.445	639.962	2.550.282
Giderler			
İlgili kuruluşlara ödeme	271.666	46.686	318.353
Denetim-danışmanlık	19.182	393	19.575
İlan-reklam	18.005	4.134	22.139
Sermaye iştiraki	1.186.574	283.145	1.469.720
İMKB'de alım	115.728	0	115.728
Hazine'ye aktarma	214.458	127.133	341.589
Toplam	1.825.613	461.493	2.287.107

Kaynak: KOİ, Aktaran: 18 Şubat '94, Cumhuriyet Gazetesi.

Uygulama ve sonuçlarıyla örnekli özelleştirme kısa tarihi.

Çağdaş bir özelleştirme komedyası

Bazı epigonlara ithaf olunur...

Özelleştirme konusu gündeme geldiği ve uygulandığı her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de yapılanların gerçekte devlet eliyle servet edindirme ve avanta sağlamadan öteye gitmediğine ilişkin savunular hergün biraz daha hak kazanıyor. Aşağıda birkaç özelleştirme uygulaması örneği sunuyoruz. Bu uygulama ve örnekler özelleştirme tezlerindeki çelişkileri açıkça ortaya koyuyor. Ancak bu örneklerle tezler ile uygulama arasındaki çelişki olarak değil de, özelleştirmenin gizlenmek istenen yüzü olarak bakmak daha doğru olur. Seçilen örneklerin farklı nitelik, sektör, il, bölge ve dönemlerde olmasına ayrıca dikkat edildi ki, serbestlik, rekabet ve demokrasi iddiaları ile yola çıkanların, özelleştirme ile nasıl bir avanta ve çıkar düzeni kurmak istedikleri üstelik bunu da otoriter ve tekelci bir zihniyetle yapmak istedikleri noktaya geldiği daha açık görülebilir.

Citosan

Verimsiz oldukları ve zarar ettiklerine ilişkin elde veriye dayalı hiçbir kanıt olmadığı halde, yalnızca özelleştirme hummasına kapı-

Fransız şirketine satıldıktan sonra zarar etmeye başladı. ÇİTOSAN'ın 5 çimento fabrikasını satın alan Fransız şirketi kamu yönetimindeyken kar eden fabrikaları zarar ediyor gösterdi. Bu zarar büyük olasılıkla fiktif, yani vergi ödememek için kağıt üzerinde olan, hayali ve yapay bir zarardır. Fransız şirketine göre özelleştirilen fabrikalar 1992 yılında 27.5 milyar lira zarar etmişti. Oysa bu fabrikalar özelleştirildikleri 1989 yılında 1992 yılı fiyatları ile 219 milyar lira kar etmişti. Hani özel sektör zarar eden KİT'leri kara geçirecekti?

Özelleştirmecilere göre KİT'ler kamu mülkiyetinden çıkarılırsa verim de artacaktı. Oysa yine ÇİTOSAN olayında, Fransız şirketine satılan fabrikalar ile birlikte özelleştirilen toplam 9 çimento fabrikasının 5'inde yapılan hesaplamalara göre yüzde 12 ile yüzde 16 oranında üretim düşüşü oldu.

ÇİTOSAN olayı bununla da bitmiyor. ÇİTOSAN'ın özelleştirilmesi ile iddia edildiği gibi kaliteyi yükseltip rekabetçi bir ortam doğmamış, fiyatlar da düşmemiştir. Tam tersine Fransız firması, eline geçirdiği büyük ölçekli üretim olanağı ile pazarı denetler hale gelmiş ve fiyatları da eskisinden çok daha fazla artırmıştır. Şimdi aradan 5 yıl geçtikten sonra birileri çıkıp ÇİTOSAN'ın özelleştirilmesini kabul edilebilir bir nedene dayandırarak savunabilir mi?

Asil Çelik

Özelleştirmecilerin tezlerini duvara toslatan bir başka örnek de Asil Çelik'tir. Asil Çelik, Vehbi Koç'un 1974 yılında dönemin ucuz kredi yöntemi olarak kullanılan DÇM kredisi ile kurulmuş, kendi alanında dev bir tesisti.

Dünyanın kartını taşıyacağınıza dünya kartı taşıyın !

Tek bankadan başka hiçbir bankada kullanılamayan banka kartı dönemi son buldu.

A K K A R T E X T R A, bütün dünyada geçerli. Yılın her günü, günün her saati... İşte yalnızca bir banka kartının; AKKART EXTRA'nın sunduğu dünya:

Dünyada CIRRUS amblemlili 130 bini aşkın ATM'de

Cirrus; dünya bankalarının 130 bini aşkın ATM*'sindeki ortak kullanımı ifade eder. AKKART EXTRA'nızla dünyanın neresinde olursanız olun, Cirrus amblemi taşıyan ATM'lerden bulunduğunuz ülkenin para birimiyle hesabınızdan anında para çekebilirsiniz. Para taşıma, döviz bozdurma, havale bekleme dönemine son!

Dünyada MAESTRO amblemlili 800 bin işyerinde

Otel, lokanta, restoran, mağaza, süpermarket, benzin istasyonu, araç kiralama... Yeter ki kapısında Maestro amblemi olsun. Alışverişinizi yapın ve sadece AKKART EXTRA'nızı gösterin. Ödeme, Akbank'taki hesabınızdan otomatik olarak yapılacaktır.

Türkiye'de ALTIN NOKTA amblemlili 750 ATM'de

AKKART EXTRA ile, yalnızca AkMatik'lerden değil, Altın Nokta amblemlili 750 ATM'den istediğiniz zaman para çekip işlem yapabilirsiniz. Mevcut Akkart'ınızla da bu olanaktan yararlanabilirsiniz.

AKKART EXTRA'ya sahip olmak çok kolay!

AKKART EXTRA sahibi olmak ya da Akkart'ınızı AKKART EXTRA ile değiştirmek için size en yakın Akbank şubesine uğrayın. **Sizin de bir dünya kartınız olsun.**

Tüm Bireysel Bankacılık hizmetleri ile ilgili bilgileri günün 24 saati İstanbul (0-212) 280 84 07, Ankara (0-312) 419 10 30 ve İzmir (0-232) 483 57 77 numaralı telefonlardan öğrenebilirsiniz.

* ATM, otomatik veznedir.

AKBANK
Güveninizin Eseri

Asil Çelik ping pong topu gibiydi

Ancak Asil Çelik sahipleri, 24 Ocak kararları ile bir anda ikiye katlanan döviz maliyetleri sonucu kredi borçlarını ödeyemeyecek duruma düştüklerini belirterek devlete başvurup kendilerinin kurtarılmasını, bir başka deyimle devletin fabrikayı satın almasını istedi. İlginç olan bu dönemde Asil Çelik'in başında olan Tezcan Yaramancı'nın şimdi özelleştirmeden sorumlu kurumun başında olması.

İşte bu Asil Çelik, zora düşünce devlete sığınıp kurtarılmayı istiyor. Bu istek de dönemin başbakanı, özelleştirmeci Turgut Özal tarafından uygun görülünce, Asil Çelik devletleştirildi. Devletleştirilen Asil Çelik Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'na bağlı bir ortaklık olarak işletilmeye başlandı. Asil Çelik iddia edildiğinin tersine kamu yönetiminde her yıl biraz daha derlenip toparlandı. Tesisin daha rantabl hale gelmesi için uluslararası finans kuruluşlarından borç alınarak gerekli yatırımlar yapıldı. Yatırım için alınan kredi borçları ise belirlenen takvime uygun biçimde ödendi.

Asil Çelik'te bir yandan üretim artırılırken, bir yandan da artan üretime dış pazar arandı. Böylece Asil Çelik bir yandan üretimini sürdürüyor, bir yandan yatırımlara devam ediyor, bir yandan da geçmişten kalan ve yeni alınan borçlarını ödüyordu. Kısaca, Asil Çelik özel sektör elinde zarar eden bir kuruluş iken kamu yönetimi elinde kar eder bir kuruluş haline geldi. Asil çelik geçen yıl 178 milyar lira kar etti.

Şimdi kar etmeye başlayan Asil Çelik yeniden özelleştirmeye, bir başka deyimle birilerine avanta olarak sunulmaya çalışılıyor. Asil Çelik, özelleştirmecilerin aynasıdır. Devlet sırtından kar ettiğin sürece tesis senindir. Zarar ettin mi devlete sığınıp kurtarılmaya isteyeceksin. Kurtarılan tesis kamu eliyle yeniden kar eder duruma getirildikten sonra da yeniden özelleştirilmesini isteyeceksin.

Kars Süt

Özelleştirmenin avanta ve servet edindirme uygulamasına bir başka örnek de Kars Süt Fabrikasıdır. Kars Süt Fabrikası, özelleştirme rüzgarlarının yeni

yeni estirildiği dönemlerde, adeta özel sektörün KİT'leri satın alması için iştah açıcı bir örnek olarak özelleştirildi. Kiralanmak yoluyla özelleştirilen Kars Süt, yalnız Türkiye'nin değil gelişmiş bir süt endüstrisine sahip olduğu bilinen Balkanlar'ın bile en büyük tesisiydi. Bu tesis 1986 yılında dönemin parası ile yıllık 20 milyon liraya peynir kralı olarak tanıtılan, ancak daha önemli özelliği Özal Ailesi ile yakınlığı olan, Peysan firmasının sahibi, Ali Zafer Taciroğlu'na kiralandı. Taciroğlu Kars Süt Fabrikası'nı yıllık 20 milyon liraya kiraladı. Ancak Taciroğlu, fabrikayı kiraladıktan hemen sonra devletin kapısına dayanıp yılda 20 milyon liraya kiraladığı tesis için milyarlarca lira kredi istedi. Taciroğlu'nun kredi isterkenki gerekçesi ise ilginçti. "Fabrikanın işletilebilmesi için kredi desteği verilmesi gerekir." Yıllık 20 milyon liraya kiraladığın bir tesisin işletilmesi için nasıl oluyor da milyarlarca lira kredi isteniyor. Bir başka deyimle devlet hani bu tesislere finansman desteği sağlamadığı için satıyordu. Peki verilecek milyarlarca lira kredi finansman değil mi? Devlet eskiden yatırım için verdiği finansman desteğini bu kez işletme için verecekse, o zaman bu fabrikayı devralmanın ne anlamı vardı? Ama Taciroğlu'nun da bu konuda tavrı kesindi, devlet ya istenen krediyi verecek ya da tesis kapanacaktı. Sonunda Taciroğlu iki yıl süren bir kullandıktan sonra Kars Süt Fabrikası'nı geri verdi.

Kars Süt Fabrikası, gösterdi ki dünyada ve Türkiye'de o gün bugündür ya-
Kars Süt'te 'özelleştirme' bilanço
Kars Süt Fabrikası'nın başından geçenler, özelleştirmenin çok pırlan ve yapılacak bütün özelleştirme-lerde eğer avanta yoksa bu işe kimse talip olmuyor. Zaten KİT'leri bedava bile olsa verelim diyenler olmuyor mu?

Paktaş

Özelleştirmecilerin nasıl savunabilecekleri merak edilen bir başka örnek ise Paktaş'tır. Sahipleri arasında Halis Toprak'ın da bulunduğu Toprak Kardeşler de Koç gibi 1980 öncesinde DCM kredisi ile Adana'da büyük bir tekstil fabrikası kurdu. Toprak ailesinin kurduğu Paktaş Tekstil de 12 Eylül'e kadar iyi çalışıyor kar ediyordu. Daha sonra ise mali krize girdi. Paktaş'cılar da aynı Asil Çelik olayında olduğu gibi, dostları Turgut Özal'a koşup kendilerini kurtarmasını istedi. Özal da Toprak kardeşlerin bu isteğini kabul edip, batağa saplanan Paktaş'ın yüklerini devletin omuzlaması için tesisin satın alınmasını sağladı. Devletleştirilen Paktaş, daha sonra şimdi kendisi özelleştirmeye konu edilen Sümerbank bünyesine alınarak işletildi. Paktaş, Sümerbank yönetiminde birkaç yılda kendini toparladı ve karlı bir iş-

Özelleştirmede yolun sonu mu?

Özelleştirme olgusu, Türkiye pratiğinde, gerek yasal çerçevesi, gerek idari ve kurumsal mekanizmaları, gerek uygulama kısırlığı, gerekse çok tartışmalı uygulamaları bakımından tıkanma noktasına gelmişken, ekonominin 1994 başlarında derin kriz belirtileri göstermesi karşısında yeniden cıllanarak piyasaya sürülmeye adaydır.

Prof. Dr. Oğuz OYAN

Son 10 yılın büyük bir bölümünü ANAP'ın, küçük bir bölümünü de DYP'nin özelleştirme söylemi altında geçirdik. 1987'den itibaren ekonomik ve mali krizin derece derece tırmanışı sonucunda, özelleştirme, görece geri ekonomik sistemi yeniden düzenleyen bir araç olma iddiasından uzaklaşıp, söylem düzeyinde dahi, kamu açıklarını kapatmanın vazgeçilmez ilacı durumuna indirgendi. Çaresizliğin ekonomi politikası oldu. Bu nedenle iddiasını kuvvetli bir biçimde sürdüremez oldu.

Bununla birlikte, olgusal düzeyde çarpıtmaların bilinçli/bilinçsiz körüklendiği bir ortamda kavram kargaşaları olanca haşmetiyle hüküm sürüyor. Krizin-giderek kabarcığı anlaşılan faturasının kendilerine çıkarılmasını istemeyen geniş kitleler, özelleştirme yoluyla kamu kesiminin gelir ihtiyacının kendi mali yüklerini fazla zorlamadan karşılanacağını hesap etme noktasına getirilmek isteniyor. Bu hesabın aslında sadece sermaye lehine çalışabilecek olduğunun fazlaca irdelenmesine izin vermeksizin...

Özelleştirme olgusu, Türkiye pratiğinde, gerek yasal çerçevesi, gerek idari ve kurumsal mekanizmaları, gerek uygulama kısırlığı, gerekse çok tartışmalı uygulamaları bakımından tıkanma noktasına gelmişken, ekonominin 1994 başlarında derin kriz belirtileri göstermesi karşısında yeniden cıllanarak piyasaya sürülmeye adaydır. Dış finans çevrelerinin de kararlı bir biçimde dayattığı (ve kredi notunun düşürülmesinin hızlandırdığı) özelleştirme, giderek Latin Amerika tarzı bir "borç takası" işlemine dönüşerek sürdürülecek gibi de gözükmektedir. Ancak, özelleştirmenin doğuracağı işsizliğe karşı hiçbir yasal/kurumsal koruyucu çerçevenin hazırlanmadığı bir ortamda, olayın önemli toplumsal tepkileri biriktireceğini öngör-

mek abartılı olmayacaktır. Benzer bir tepkinin, mevcut ekonomik yapı ve konjonktürde, küçük çaplı KİT'lerin yok pahasına yerli sermayeye, büyük çaplılarının ise yabancı sermayeye satılmak gerçeğinin kamu vicdanında ve politik iklimde yaratacağı olumsuz havadan kaynaklanacağını öngörmek gerekir. Ancak 27 Mart 1994 seçimlerinin koalisyonun küçük kanadına vurduğu darbe, buradan çıkan aykırı sesleri sindirmek için kullanılmak istenebilecektir.

Dünyada ve Türkiye'de 1980'lerdeki rüzgarını kaybetmekle birlikte, 1994 Türkiye'sinin özgül ekonomik koşullarında özelleştirme böylesine çelişkili bir görünüm arzedeabilmektedir. Toplumsal güç dengelerinin bozulduğu ve yeniden şekillenme sürecinin tamamlanmadığı böyle bir süreçte, özelleştirme lobisinin son yıllarda uğradığı güç kaybı, çelişkili olarak, özelleştirmeye eleştirel veya muhalif tavır alan çevrelerin güçlenmesine götürmeyebilmektedir. Zihinlerin iyice karışık olduğu böyle bir ortamda, faaliyetin durdurulması veya blok satışa çıkarılması biçimindeki özelleştirmeler daha sık gündeme getirilebilir ve bunların bazılarında geri dönüşmez noktalara varılabilir.

İlginç ve anlamlı bir paradoks da, ekonominin her alanında piyasa güçlerinin hakim olmasının sözcülüğünü yapanların, mesele kendi kişisel veya sınıfsal çıkarlarına dokunduğunda yoğun devlet müdahalelerini talep etmeleridir. Bunun tipik örnekleri vardır. Teşvik sisteminden bir türlü vazgeçmeyen ve her zaman kendi sektörü lehine ek ayrıcalıklar peşinde koşan ve sonuçta KİT'lere yapılan "sübvansiyon"lardan daha fazlasını elde eden genel anlamda özel sektör taleplerini bir kenara bırakalım. Pamuk gibi sanayinin ham maddesi olan ürünlerde bir yandan devletin destekleme

*En İyisi Bizsek...
Neden Söylemeyelim?..*

Panasonic

TEKOFAKS

İstanbul (Merkez)	Ankara	İzmir	Bursa	Adana	Antalya	Trabzon	Diyarbakır
Tel : (0212) 274 75 15 (11 Hat)	Tel : (0312) 467 26 10 (6 Hat)	Tel : (0232) 421 82 99	Tel : (0224) 220 79 68	Tel : (0322) 453 52 50	Tel : (0242) 247 75 58	Tel : (0462) 322 33 62	Tel : (0412) 222 59 26

alımı yapmasını eleştiren (ve değiştiren), ama öbür yandan Tarış gibi pamuğun sadece Ticaret Borsasında satan regülatör kuruluşların tekstil sanayisine borsada oluşmuş fiyatlardan değil de özel fiyatlardan tahsis yapmasını talep edenler nasıl aynı çevreler olabilmektedir? Stok maliyetlerini devlete yüklemekten vazgeçmeksizin, örtük olarak devletin bir çok tarımsal ürün için bir "ofis" işlevi görmesini ima (veya talep) etmekten vazgeçmeksizin nasıl aynı zamanda "devlet müdahalelerine karşı liberal iş adamı" olunabildiğini anlayabilmek zordur.

Türkiye'deki özelleştirme hareketinin son yıllarda etki alanını Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri'nin sınıai işletmelerine yaygınlaştırmak istenmesi ve buna uygun mevzuat değişiklikleri için adımlar atılması üzerinde de durulmalıdır. Bu birliklerin ve bunlara bağlı işletmelerin esasen sahip oldukları özel tüzel kişilikleri, bunların "özelleştirilmesini" anlamsız bir "dil aşırılığı"na dönüştürüyor gibi gözükse de, ekonomik zorlamaların etki gücünü küçümsememek gerekir. Hedef alınan birliklerin bağlı işletmelerinin KOİ eliyle satınılması hukukun mümkün olmasa da, bunların bizzat Birlik Yönetim Kurulu kararlarıyla satışa sunulabilmesinin yasal çerçevesi oluşturulmak istenmektedir. Eskiden birliklerin genel kurullarına ait bulunan gayrimenkul edinimi ve satımı yetkileri şimdi yönetim kurullarına devredilmiştir. Yönetim kurullarının seçilmiş üyelerinin itirazına karşı atanmış genel müdürün işletme-

lerin satışı yönünde Bakanlık hakemliğine başvurması durumunda, satış işlemi çok kısa yoldan gerçekleştirilebilmektedir. Bağlı işletmelerin anonim şirketleşmesini öngören yasa teklifinin de bu gelişmeye paralel olarak ilerlediğini ve böylece satış işleminin daha da kolaylaştırıldığını dikkate almak gerekir. Bununla birlikte, birliklerin genel kurullarına ait yetkilerin bu tür yöntemlerle yönetim kurullarına devrinin, kooperatif ortakları açısından doğuracağı hak ve yetki kayıpları dava konusu yapılmıştır ve bu konuda açılmış çeşitli davaların ortaklar lehine sonuçlanacağı beklenebilmektedir.

Gene de, bağlı işletmelerin anonim şirket haline dönüştürülmesi - hukukun ek sorunlar çıkarsa da mümkündür. Bu yönde bir dönüşüme itilen birlikleri bekleyecek asıl risk, işletmelerin yeterli yatırım ve işletme sermayesiyle başlangıçta donatılmamaları ve böylece orta vadede, başkaca hiçbir hukuki düzenlemeye gerek kalmaksızın, ekonomik olarak kendisini tüketmesi ve satışa zorlanmasıdır. Ancak bütün bunların geniş tarımsal üretici kesimlerin tepkisini çekmek pahasına gerçekleştirilemesinin önkoşulu, en azından kırsal kökenli seçmen kitlesine dayanmayan bir siyasal iradenin TBMM çatısı altında oluşmasıdır. Bu yönde bir kararlılığı, daha çok kentli seçmenlere dayanan bir ANAP iktidarının dahi gösteremediğini ve 1989 teşebbüsünden sonra geri adım attığını hatırlatmak yerinde olacaktır.

Tüm İmalat Sanayiinde Verimlilik Göstergeleri

Yıllar	1985	1986	1987	1988	1989	1990
İşyeri başına Katma Değer	1592455.6	2252149.5	2016976.2	2349942.0	2426320.5	2557064.7
Sabit Fiyatlarla/1000 TL	213434.0	262862.6	295754.0	286372.0	276726.0	366555.8
Toplam	324439.9	417737.4	431090.5	441624.1	434584.9	524819.1
İşyeri başına Katma Değer	100.0	141.3	126.5	147.5	152.3	160.5
Endeks sayıları 1985=100	100.0	123.0	138.5	134.1	129.6	171.6
Toplam	100.0	128.6	132.8	136.1	133.8	161.6
Çalışan başına Katma Değer	2261.5	3312.5	3087.6	3738.0	3760.8	4195.5
Sabit Fiyatlarla/1000 TL	1676.3	2022.8	2209.3	2068.3	1643.5	2571.6
Toplam	1867.1	2412.3	2469.5	2507.0	2127.0	2960.5
Çalışan başına Katma Değer	100.0	146.3	136.5	165.1	166.1	185.6
Endeks sayıları 1985=100	100.0	120.5	131.8	123.3	98	153.3
Toplam	100.0	129.1	132.1	134.1	113.9	158.5
İşyeri başına istihdam (kişi)	704.0	679.7	653.2	628.5	645.0	609.0
Toplam	127.3	129.8	133.8	138.3	168.3	142.5
Toplam	173.6	173.1	174.5	176.1	204.3	177.1
İşyeri başına istihdam	100.0	96.5	92.6	89.1	91.5	86.5
Endeks sayıları 1985=100	100.1	102.0	105.0	108.6	132.1	111.9
Toplam	100.0	99.5	100.4	101.3	117.5	102.0
Çalışan başına yıllık ücretler	421.2	427.6	525.2	486.6	673.5	909.0
Sabit Fiyatlarla/1000 TL	382.0	363.8	382.2	351.0	338.6	560.0
Toplam	394.8	384.0	424.8	390.7	417.2	643.5
Çalışan başına yıllık ücretler	100.0	101.5	124.6	115.5	159.8	215.8
Endeks sayıları 1985=100	100.0	95.1	100.0	91.8	88.5	146.5
Toplam	100.0	97.1	107.5	98.9	105.5	162.8

Kaynak: Tüm İmalat Sanayiinde Verimlilik Göstergeleri, Adil Korkmaz, MPM Yayınları, 1993, s.28.

Özelleştirme ve KİT'ler üzerine aykırı bir görüş

Türk ekonomisinin "günab keçisi" olan KİT'ler her ne denli tüm sıkıntıların ve bunalımların ana kaynağı olarak görülüyor ve bu sonuç bir dizi sözüm ona, kuramsal ve ampirik "kanıt" ile destekleniyorsa da, biraz dikkatli bir gözlemci, bu savlardan hepsinin kuram veya olgu düzeyinde ciddi bir inceleme ürünü olmadığını saptayacaktır.

Dr. Kaya ARDIC

Moda olgusu, salt giyim-kuşamla sınırlı olmayıp, toplumun tüm alan ve düzeylerini de kapsayan bir olgudur. Toplamların düşünce ve davranış biçimleri de tarihsel süreç içinde, dönem dönem farklı modalardan etkilenir, ideolojik ve kuramsal söylemlerin egemenlik alanına girer. Moda dışı düşünen ve davrananlar bu dönemlerde oldukça yadırganır ve kimi suçlamalara hedef olurlar: Çağ dışı kalmak, değişim dinamiklerini ıskalamak, tutucu olmak vd. gibi.

1980'li yıllarda tüm dünyayı saran ve SSCB ile demirperde ülkelerindeki "sosyalist" rejimlerin çözülüp dağılmasıyla, egemenliğini ve gücünü daha da açıkça gösteren yeni-liberal sağ düşünce, baş "cingıllarından" "serbest pazar" ve "özelleştirme" sloganları ile ekonomide devlet karşıtı bir söylem geliştirerek, yaşanan tüm sıkıntıların ve aksaklıkların temel suçlusunun devlet işletmeciliği ve devletin ekonomiye müdahalesi olduğunu, büyük bir çoğunluğun neredeyse tartışmasız kabul ettiği bir gerçekmiş gibi sunmaktadır.

Rekabetçi piyasa sisteminin aksaklıklarını vurgulayan ve bunlara çözüm getirmek isteyen "yeni refah iktisadı"na karşı, ABD'de Virginia Üniversitesi'nde nobel ödüllü Prof.J. Buchanan önderliğindeki "kamusal seçim" (public choice) okulu, tüm aksaklıkların kökeninde devletin ekonomik yaşamdaki müdahalelerinin bulunduğunu kanıtlamaya çalışmakta ve iktisat biliminde yeni bir anlayış ve bakış açısı gerektiğini ileri sürmekte, oldukça da taraftar bulmaktadır¹.

Devlet karşıtı ekonomik söylem, günümüzde en sağlam gerekçelerini ve kuramsal temellerini işte bu, kamusal seçim okulunda aramaktadır.

24 Ocak 1980 ekonomik kararlarıyla kapalı ve devlet ağırlıklı bir ekonomiden, dışa açık ve serbest piyasa ekonomisine geçmeyi hedefleyen Türk ekonomisinin gündeminin baş maddesini

"Özelleştirme ve KİT'ler" oluşturmuş ve sürekli tartışılıp durulduğu halde ne bu yönde anlamlı bir yol alınmış, ne de bir çözüm üretilebilmiştir. İktidar ile muhalefetin, sağ ile solun, "ilerici" basın ile tutucu ve milliyetçi basının üzerinde konsensüs sağlanabilen ve asgari müştereklerde bulunduğu ender konulardan birisi, Türkiye'nin "KİT sorunundan kurtulması ve bunun için mutlaka özelleştirme" gerektiğidir. Gerçekten de, bir bütün olarak KİT'ler, izlenen bilinçli (!) politikalar sonucu 1988 yılından sonra zarar etmeye başlamışlar ve ekonomi üzerinde ek bir yük oluşturarak kamu kesimi finansman açığını besleyen "kara delik"lerden biri olmuşlardır. Gözlem ve olgu düzeyinde kimsenin yadsımadığı bu durumun nedenlerine, analizine ve çözüm önerilerine gelince, ortada ne konsensüs ne de açıklık ve netlik kalmakta, işler tam bir arap saçına dönüşmektedir. "Acaba neden böyle olmaktadır?" sorusuna verilecek ilk yanıt, kanımızca, bir kez yanlış konulmuş bir sorunun doğru çözümünün olanaksız olduğudur. Yanlış konulmuştur, çünkü, özelleştirmeyi savunan iktisatçılar olsun, politikacılar olsun herşeyden önce, yöntemsel bir yanlış içindedirler. Bunu açıklamaya çalışalım.

Ünlü iktisatçı P. Samuelson, W.D. Nordhaus ile birlikte yazdıkları ünlü "İktisat" kitabının 14. basısında² iktisatçıların düştükleri yanlışlara ve tuzaklara değinirken 1) "diğer koşullar sabitken" (ceteris paribus) varsayımı 2) "Post Hoc Fallacy" bundan sonra dolayısıyla bundan ötürü 3) "Bütün, her zaman parçaların toplamı değildir" 4) Subjektiflik, başlıklarıyla özetlediği ve altını çizdiği ilginç tuzaklardan söz etmektedir.

1) Gerçekten de, iktisatçılar "ceteris paribus" varsayımını bazen yanlış kullanmakta ve iktisadi değişkenler arasındaki karmaşık ilişkileri yalınlaştırmak ve algılamayı kolaylaştırmak için başvuru-

lan bu varsayımı "diğer koşulların fazla bir önemi olmadığı, ya da ikincil düzeyde olduğu" biçimine dönüştürmektedirler.

Konumuzdan örnekle söyleyecek olursak; KİT'lerin zararları ve verimsizliği irdelenirken, bu durumun temel nedeni olarak kamusal mülkiyet biçimi ile zarar arasında fonksiyonel bir ilişki kurularak, sonucu etkileyen tüm diğer etmenler gözardı edilmektedir. Oysa, bugün tüm bilimsel araştırmalar göstermektedirler ki, verimlilik mülkiyet biçiminden çok piyasa biçimleri ile ilgilidir³. Neo-klasik iktisadın temel sorumsuzu olan "etkinlik", mülkiyetin özel ya da kamusal nitelikte olmasından bağımsız olarak piyasa biçimi ve koşullarının fonksiyonudur ve etkinliği sağlamak amacıyla özelleştirmeyi savunmadaki ilginç temel çelişki de bu noktadadır.

2) Prof. Samuelson'un İngilizce "Post Hoc Fallacy" diye adlandırdığı iktisatçıların düştüğü bir diğer tuzak da, ekonomide neden-sonuç ilişkilerini irdelerken, örneğin A ve B gibi iki ekonomik olgudan, A'nın B'den önce yer almasının A'nın B'nin nedeni olarak algılanmasıdır. İstatistikçilerin çok iyi bildiği gibi, korelasyon hiç bir zaman nedensellik ilişkisi niteliği taşımaz. İki zaman serisi arasında bir bağ, ilişki olduğunu ve bunun derecesini gösterir salt.

Özelleştirmeyi savunurken, KİT'lerin zararlarını ve verimsizliklerini, kamu kesimi finansman açıklarının başlıca nedeni olarak yorumlamak, tipik bir "post hoc" tuzakıdır. Ortada KİT zararları diye bir olgu ve bunun yanında da kamu kesimi finansman açığı diye bir diğer olgu vardır. Ama bu iki olgu arasında kurulan nedensellik ilişkisinin hiç bir bilimsel dayanağı yoktur. Kaldı ki, 1993 yılı için yüzde 16.3 olan kamu kesimi borçlanma gereği (PSBR) içinde KİT'lerin payı salt yüzde 3.6'dır. (işletmecisi KİT olarak yüzde 4) Asıl büyük açık, yüzde 9.2 ile konsolide bütçeden kaynaklanmakta ve bunu 0.9 ile mahalli idareler, 1.2 ile sosyal güvenlik kurumları ve döner sermayeli kuruluşlar, 1.4 ile fonlar izlemektedir.

Görüldüğü gibi, KİT zararlarının, PSBR içindeki payından hareketle, bu açığın baş sorumlusu olarak mahkum edilip, ne pahasına olursa olsun özelleştirilerek, elden çıkartılıp, "KİT belasından" kurtulunmasını savunmanın bilimsel temeli olmayıp, anlamlı bir neden-sonuç ilişkisi kurmak oldukça zordur. Özelleştirme sonucu bu zararlardan kurtulunup dolayısıyla PSBR'nin aşağılara çekileceğini ileri sürenlere, hesaplarını gözden geçirmelerini ve eğer öncelikle ve çoğunlukla karlı KİT'ler özelleştirilip, zarar edenler üstüne para da verilerek elden çıkarılmadıkça, dönem sonunda kamu açıklarının daha da büyüyeceğini söyleyenler çok mu haksız görünmekte?

3) "Bütün her zaman parçaların toplamına eşit değildir".... Ya da, başka bir deyişle bir bütünü oluşturan parçalar için tek tek doğru olan, mutlaka bütün için de doğru olacaktır diye bir zorunluluk yoktur iktisat bilminde.

Tipik örnek olarak, ünlü "tasarruf paradoksu" gösterilir. Durgunluk ve atıl kapasite varken, bir ekonomide tek tek bireylerin daha çok tasarruf etmeleri, toplam tasarruf düzeyini artırmaz, tersine azaltır. King Kanunu uyarınca,

tarımsal ürünlerin toplam arz eğrisinin eğimi sonucu, tüm çiftçilerin tarımsal üretimlerini artırmaları, toplam gelirlerinin azalması sonucunu doğurabilir.

KİT'ler konusunda yapılan değerlendirmelerde de bu tuzakı kimi iktisatçıların kolaylıkla düştüğünü görüyoruz. Şu ya da bu KİT için yapılan haklı ve doğru saptamalardan, gözlemlerden, tüm KİT'leri kapsayan genel sonuçlar çıkararak belki tekil düzeyde doğru ve geçerli olanın, zorunlu biçimde genel düzeyde de doğru ve geçerli olacağını düşünmek yanlış olabilir.

Türkiye'de, mutlaka özelleştirilmesi gereken ve bunun ekonomiye olumlu katkıları, etkileri olacak KİT'ler olabilir ve vardır da. Ama bu tekil örneklerden hareketle, tüm KİT'lerin özelleştirilmesinin aynı sonuçları doğuracağını ve aynı yönde etkileri olacağını savunmak, bilimsel olarak kanıtlanmamış bir sav, bir varsayımdır. Bildiğimiz kadarıyla, bu savı kanıtlayan hiç bir ciddi çalışma ne kuramsal düzeyde ne de ampirik düzeyde henüz yapılamamıştır.

4) İktisatçıları yanıltan bir diğer tuzak ise, Prof. Samuelson'un haklı olarak vurguladığı gibi, subjektiflik olgusudur.

Kendi değer ölçüleri ve hatta bazen ön yargılarından yola çıkan bazı iktisatçılar, aynı nesnel olguları değişik biçimde algılayıp, farklı değerlendirerek, farklı sonuçlara varabilmekte ve bunu yaparken de, kendi öznel yargılarını bazen "alternatifi bile olmayan" nesnel gerçeklermiş gibi ileri sürmektedirler. Mutlak doğrular ve yanlışların bulunmadığı toplumsal bilimlerde ve bir toplumsal bilim olan iktisat bilminde, kanımızca, anlaşmazlıkların ve karışıklıkların kökeninde, subjektif değer yargılarının objektif gerçeklermiş gibi sunulması ve savunulması yatmaktadır.

Subjektiflik, iktisat biliminin ünlü "normatif pozitif ayrımı"nın çizdiği sınırın belirsizliği üzerine binince, ortaya sapla samanın birbirine karıştığı, normatif söylemle pozitif söylemin, öznel ile nesnelin iç içe geçtiği tam bir "cümbüş" manzarası çıkmaktadır. Bremen mızıkacıları bandosunun çaldığı uyumsuz ve akortsuz müzik, dinleyenlerin kulaklarını tırmalarken, "bu hangi makamdan, hangi ölçülere göre ve hangi müzik formuna girmekte acaba?" sorularını yanıtsız bırakmaktadır.

Değerlendirme ve analizlerinin, kendi değer ölçülerinden hareketle, ait oldukları iktisat okulunun öznel çözümleme araçlarına ve varsayımlarına göre varılmış önermelerden oluşan, tartışmaya açık ve normatif bir söylem olduğunu açıkça söylemek yerine, iktisatçıların bir kısmı, bu öznel ve normatif nitelikte, tartışmaya açık değerlendirmelerinin, tartışmasız kabul edilmesi gereken, açık ve nesnel-pozitif gerçekler olduğunu bilinçli ya da bilinçsiz (Moliere'in kibarlık budalası Monsieur Jourdain'i gibi) ileri sürmekte ve savunmaktadırlar. KİT'ler ve özelleştirme konusunda, bu yöntemsel karışıklıkların her türlüşünü ve değişik varyantlarını gözlemlemek olanaklıdır.

Ayrıca, KİT'ler ve özelleştirme konusu tartışılırken, bazılarının yaptığı en büyük yanlış, iktisat politikalarında "amaç" ile "araç"ın karıştırılmasının tipik bir örneği olarak "özelleştirme bir amaçtır" tezini savunabilmeleridir.

Neo-klasik iktisat bağlamında, kaynak dağılımında et-

Hangi banka,
dünya bankacılığı
standartlarında
"sermaye
yeterliliği
oranı"na sahip?

Hangi bankanın
geri dönmeyen
kredi oranı
ortalaması
sadece % 1.3?

Hangi bankanın
hisselerine
Amerika'nın en
ciddi yatırım
kurumları
120 milyon Dolar
yatırdı?

31.12.1993 ÖZET BİLANÇOSU

Bilanço Ana Kalemleri (Karşılaştırmalı)
31.12.1993 - 31.12.1992 (Milyar TL)

AKTİF	1993	1992
KASA VE BANKALAR	10.192,2	4.773,0
MENKUL DEĞERLER	4.606,7	3.188,8
KREDİLER	16.772,1	7.463,4
TAKİPTEKİ ALACAKLAR (NET)	-	-
İŞTİRAKLER VE KURULUŞLAR (NET)	1.032,1	525,6
SABİT KIYMETLER (NET)	1.722,2	1.090,0
PASİF		
MEVDUAT	18.943,5	10.706,3
KULLANILAN KREDİLER	9.332,9	3.599,2
ÖZKAYNAKLAR	2.998,1	1.611,3
KÂR	2.233,2	1.007,9
DIŞ İŞLEM HACMI (Milyar \$)	7,5	6,8

Özet Kâr Zarar (Karşılaştırmalı)
31.12.1993 - 31.12.1992 (Milyar TL)

	1993	1992
FAİZ GELİRLERİ	8.054,4	4.634,8
FAİZ GİDERLERİ	-2.239,0	-1.873,5
NET FAİZ GELİRİ	5.815,4	2.761,3
FAİZ DIŞI GELİRLER	2.210,9	1.102,6
FAİZ DIŞI GİDERLER	-5.082,7	-2.516,5
KARŞILIKLAR	-303,3	-148,7
DÖNEM KÂRI	2.640,3	1.198,7
VERGİ KARŞILIĞI	-407,1	-190,8
DÖNEM NET KÂRI	2.233,2	1.007,9

Mali tablolarımız KPMG, Cevdet Suner Denetim ve Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş. tarafından denetlenmiştir. Denetim raporu Bankamızdan temin edilebilir.

GARANTİ

Hangi bankada
son bir yılda
genel müdür dahil
her çalışan
en az iki eğitim
programına
katıldı?

Hangi banka,
son ekonomik
krizde kredilerini
durdurmayı
düşünmedi bile?

Hangi banka,
hizmet kalitesini
artırmak için
sürekli yatırım
yapmaya
devam ediyor?

Hangi banka,
sermayesini
4 TRİLYONA
çıkardı ve
sermayesi en
büyük 3 banka
arasında yerini
korudu?

Hangi banka,
bankacılık
hizmetine ayrılan
"serbest sermaye"
açısından
en güçlü
bankalardan biri?

kinlik "baş hedef", bu hedefe varmak için kullanılan çeşitli yöntemler ve politikalar da "araç" niteliğindedir. Türkiye ekonomisinde kaynak dağılımı sürecinde gözlenen etkisizliğin ve savurganlığın büyük ölçüde kamu kesiminden kaynaklandığını, kamu işletmelerinin, doğası gereği özel kesime oranla daha verimsiz olduğunu ve ekonomide bozulan makro ekonomik dengelerin düzeltilmesi için kamu kesimi borçlanma gereğini mutlaka düşünmek gerektiğini kabul etseniz bile, özelleştirmenin ancak bu amaçlara ulaşabilmek için savunulabilecek bir araç olmaktan öte bir işlevi olamaz.

Araç ile amacın karıştırıldığı ve yukarıda anılan Prof. P. Samuelson'un İktisadi Giriş kitabında değindiği yöntemsel tuzaklara düşme hararetiyle savunulan "özelleştirme"nin, bilimsel açıdan tutarlı ve geçerli bir tez niteliği taşıdığını bile söylemek kanımızca zorlama olur.

Türk ekonomisinin "günah keçisi" olan KİT'ler, her nedense tüm sıkıntıların ve bunalımların ana kaynağı olarak görülüyor ve bu enflasyon, işsizlik, ödemeler dengesi, yüksek iç ve dış borçlar, yüksek faiz oranları, döviz sorunu vd. bir dizi çözüm ona, kuramsal ve ampirik "ka-

nıt" ile destekleniyorsa da, "biraz dikkatli bir gözlemci, Türkiye'de bu savlardan aşağı yukarı hepsinin bir dizi önyargıdan oluştuğunu; kuram veya olgu düzeyinde ciddi bir inceleme ürünü olmadığını saptayacaktır. KİT'ler üzerindeki yargılar, böylece, bilimsel ve eleştirel bir çözümlemeden türetilmiyor; aksine, önceden saptanan bir hedefin karşısındaki olası engelleri bertaraf etmeye dönük bir "kamuoyu oluşturma" kampanyasının ana parçaları oluyor (...) ileri sürülen "desteksiz savlar", bir noktadan sonra kendi felaket senaryolarını ve kehanetlerini gerçekleştirebilecek maddi bir güç kazanarak sistemin tahribine katkıda bulunmaktadır" 4.

Dipnotlar:

1. J.Buchanan, Kamusal Tercih ve Anayasal İktisat, İzmir, 1992.
2. Samuelson P.-Nordhaus W.D., Economics, Mc Graw-Hill, New York, 1992, s.5-10.
3. Boratav K.-Türkcan E., (ed), Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler, Tarih Vakfı, Yurt Yayınları, İktisat Politikası Seçenekleri No:1, İstanbul, (2. baskı), s. 172.
4. İbid, s.171.

Özelleştirilen ve/veya Özelleştirme Programı Kapsamındaki Kuruluşlar

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ

1. PETKİM Petrokimya Holding A.Ş.
2. SÜMERBANK Holding A.Ş.
3. Türk Hava Yolları A.Ş.
4. Türkiye Süt End. Kurumu (SEK)
5. Et ve Balık Kurumu
6. Yem Sanayii T.A.Ş.
7. Denizcilik Bankası T.A.Ş. (Emlakbank'a devredildi)
8. Orman Ürünleri San. Kur. (ORÜS)
9. Adana Kağıt Torba San. T.A.Ş.
10. Adıyaman Çimento San. T.A.Ş.
11. Afyon Çimento San. T.A.Ş.
12. Ankara Çimento San. T.A.Ş.
13. Askale Çimento San. T.A.Ş.
14. Balıkesir Çimento San. T.A.Ş.
15. Bartın Çimento San. T.A.Ş.
16. Boğaziçi Hava Taşımacılığı A.Ş. (Tasfiye edildi.)
17. Bursa Soğuk Depoculuk Ltd. Şti.
18. Çorum Çimento San. T.A.Ş.
19. Denizli Çimento San. T.A.Ş.
20. Gaziantep Çimento San. T.A.Ş.
21. Iskenderun Çimento San. T.A.Ş.
22. KÜMAŞ Kültahya Manyezit İslt. A.Ş.
23. Ladik Çimento San. T.A.Ş.
24. Niğde Çimento San. T.A.Ş.
25. Ordu Soya San. A.Ş.
26. PETLAS Lastik San. A.Ş.
27. Petrol Ofisi A.Ş.
28. Sivas Çimento San. T.A.Ş.
29. Söke Çimento San. T.A.Ş.
30. Şanlıurfa Çimento San. T.A.Ş.
31. TOE Türk Otomotiv End. A.Ş.
32. TESTAŞ T. Elekt. San.ve Tic. A.Ş.
33. Trabzon Çimento San. T.A.Ş.
34. Trakya (Pinarhisar) Çimento San. T.A.Ş.
35. TURBAN Turizm A.Ş.
36. TÜPRAŞ T. Petrol Rafinerileri A.Ş.
37. USAŞ Uçak Servisi A.Ş.

BANKALAR

38. Çaybank
39. Şekerbank T.A.Ş.
40. TÖBANK T. Öğretmenler Bankası A.Ş. (T. Halk Bankası'na devredildi.)
41. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası

İŞTİRAKLER

42. Adana Çimento San. T.A.Ş.
43. AEG Eti Elektrik A.Ş.
44. Aksaray Azmi Milli T.A.Ş.
45. Aksaray Yem Fabrikaları A.Ş.
46. Ankara Halk Ekmek ve Un Fab. A.Ş.
47. ANSAN Ank. Halk Ek. ve Un Fab. A.Ş.
48. Arçelik A.Ş.
49. Aroma Bursa Meyve Su. San. A.Ş.
50. Bandırma Yem Fabrikası A.Ş.
51. BASF Sümerbank Kim. San. A.Ş.
52. Biga Yem Fabrikası A.Ş.
53. BİNAŞ Bingöl Yem ve Süt A.Ş.
54. BOLU Çimento San. A.Ş.
55. Çamsan Ağaç San. T.A.Ş.
56. Çanakkale Seramik Fabrikaları A.Ş.
57. Çelik Halat ve Tel Sanayii A.Ş.
58. ÇEŞTAŞ Çukurova Elekt. San. ve Tic.A.Ş.
59. Çorum Yem Fabrikası A.Ş.
60. Çukurova Elektrik A.Ş.
61. DİTAŞ Doğan Yed. Par. İmalat A.Ş.
62. Ereğli Demir Çelik Fabrikaları A.Ş.
63. Eskişehir Yem Fabrikası A.Ş.
64. Fruka-Tamek Meyve Suları San. A.Ş.
65. GİMA Gıda ve İhtiyaç Mad. T.A.Ş.
66. Gönen Gıda Sanayii A.Ş.
67. Güneş Sigorta A.Ş.
68. Güney San. ve Tic. İslt. A.Ş.
69. Güneysu A.Ş.
70. Hascan Gıda Endüstrisi A.Ş.
71. Hektaş Ticaret T.A.Ş.
72. Isparta Yem Fabrikası A.Ş.
73. İMSA İstanbul Meşrubat San. A.Ş.

74. İpragaz A.Ş.
75. İstanbul Demir Çelik Sanayii A.Ş.
76. Kars Yem Fabrikası A.Ş.
77. Kayseri Yem Fabrikası A.Ş.
78. Kepez Elektrik A.Ş.
79. Konya Çimento A.Ş.
80. Konya Şeker Fabrikası A.Ş.
81. KÖYTAY Tarım Makinaları A.Ş.
82. Layne Bowler Dik Türbin Pomp. A.Ş.
83. Manisa Yem Fabrikası A.Ş.
84. Mardin Çimento Sanayii A.Ş.
85. MEKTA Ticaret A.Ş.
86. Metal Kapak Sanayii A.Ş.
87. Meybuz A.Ş.
88. Meysu A.Ş.
89. Migros Türk T.A.Ş.
90. NETAŞ Northern Elektrik Telekom. A.Ş.
91. NİMSA Niğde Meyve Suları A.Ş.
92. Pan Tohum İslah ve Üretim A.Ş.
93. Pancar Motor Sanayii A.Ş.
94. Pinar Entegre Et A.Ş.
95. Polinas Plastik Sanayii T.A.Ş.
96. Ray Sigorta A.Ş.
97. SAMAŞ Sanayii Madenleri A.Ş.
98. Sivas Yem Fabrikası A.Ş.
99. Şeker Sigorta A.Ş.
100. Tamek Gıda Sanayii A.Ş.
101. Tat Konserve Sanayii A.Ş.
102. TELETAŞ Telekom. End. ve Tic. A.Ş.
103. Tofaş Oto Ticaret A.Ş.
104. Tofaş Türk Otomobil Fab. A.Ş.
105. Toros Gübre ve Kim. End. Ü.Ş.
106. Toros Ziraat İlaç ve Pazarlama A.Ş.
107. TRAKMAK Traktör ve Ziraat Mak. A.Ş.
108. TÜMAŞ Türk Müh. Müş. ve Müt. A.Ş.
109. Türk Traktör ve Ziraat Mak. A.Ş.
110. Türk Kablo A.O.
111. Ünye Çimento San. T.A.Ş.
112. YEMTA A.Ş.

Kaynak: KOİ, Aylık Bülten, Sayı 5, Aralık '92

KİT'lerin ekonomideki yeri ve Milli Gelire katkıları

Her ne pahasına olursa olsun KİT'leri elden çıkarmak gerektiğini savunanlar sık sık bu kurumların kar etmediğini bu yüzden de ekonomiye yük olduğunu öne sürüyor. Oysa konuya yalnız kar değil bir de gelir açısından bakmak gerekir.

Prof. Dr. Özer ERTUNA

Çeşitli çevrelerde KİT'ler konusunda verilere dayanmadan veya veriler yanlış kullanılarak beyanlar yapılmakta ve kesin yargılar ileri sürülmektedir. Ne yazık ki, yoğun tartışılmasına rağmen, KİT konusu en az bilinen konulardan biri olma özelliğini hala korumaktadır.

Bu yazıda, yeniden yapılanma, yönetimin özelleştirilmesi, mülkiyetin özelleştirilmesi gibi kavramlar veya özelleştirmenin amaç veya strateji olarak ele alınmasının beklenen etkileri, hatta özelleştirme ile satış arasındaki farklar üzerinde durmayacağım. Bu kavramlar çok önemli, fakat bu kavramlardan da önemli olan KİT'lerin ekonomimizdeki yerinin ne olduğudur. Benim üzerinde durmak istediğim de bu olacak.

Birçok kişinin verilere dayanmadan yaptığı açıklamalarda, KİT'leri "bela" veya "dert" olarak tanımladığını sık sık duyuyoruz. Hatta KİT'ler enflasyonun sebebi, kalkınmamışlığımızın sebebi, kısaca karşılaştığımız tüm ekonomik sorunların sebebi olarak da gösteriliyor. İlginç olan şu ki, bu iddiaların ispat edilmesine de ihtiyaç duyulmuyor. Anlaşılması daha da güç olan, bu suçlamalardan sonra üretilen çözümlerdir. Genel olarak önerilen çözümler, ne pahasına olursa olsun bu "beladan" kurtulmak, KİT'leri kapatmak veya satmak şeklinde oluyor. KİT'leri kapattığımız veya her ne pahasına olursa olsun elden çıkardığımız zaman sorunlarımızı halledeceğimizi sanmak gerçekten hayret verici bir şey. Oysa KİT'leri kapatmak veya her ne pahasına olursa olsun elden çıkarmak bir sürü sorunu da beraberinde getirecektir.

Çünkü KİT'ler iyi organize olmuş büyük kuruluşlar olarak ekonomimizde önemli bir yere

sahiptir. Bu kuruluşlar birçok bakımdan Türkiye'nin 500 büyük sanayi kuruluşu içinde yarı yarıya söz sahibidir.

Söyle ki, ekonomik işletmeler ilgililere gelir yaratmak için kurulur. Dolayısıyla milli gelirin artışı da en önemli ekonomik hedeflerdendir. KİT'lerin milli gelire katkıları ise çok önemli boyutlardadır. Bu arada KİT'lerin kar etmedikleri, dolayısıyla ekonomiye bir yük getirdikleri sık sık ileri sürülmektedir. Oysa konuya yalnız kar değil bir de gelir açısından bakmak gerekir. Çünkü kar, kuruluşların ekonomiye kazandırdığı gelirin yalnızca bir parçasıdır. Gelir ise, işçiye ödenen ücret, personele ödenen maaş, tasarrufluya faiz ve müteşebbise sermayeden ödenen kardır. Kuruluşların milli gelire katkılarına teknik dille "katma değer" denir. Bunun için KİT'leri önce karlılık, sonra da yarattıkları katma değer açısından ele almak gerekir.

Bu açıdan incelendiğinde, KİT'lerin 1986 yılına kadar özel sektör kadar hatta daha da fazla kar eden kuruluşlar olduğunu görüyoruz. 1986 yılında 500 büyük sanayi kuruluşu arasına giren şirketler 100 liralık satış yaptıklarında 6 lira kar ederken KİT'ler 8 liraya yakın kar sağlıyordu. KİT'lerin zarar etmeye başlaması 1986 yılından sonra izlenen politikaların sonucu olmuştur.

Şimdi konuyu bir de milli gelire katkı açısından ele alalım.

Yine 500 büyük kuruluş üzerinden bir değerlendirme yaptığımızda 1986 yılında KİT'lerin satış kazançlarının yüzde 29'u dolaylarında gelir yaratmalarına karşılık özel sektör kuruluşlarının satıştan elde ettikleri gelirin ancak yüzde 24'ü kadar milli gelire katkı sağlıyordu. Bu oranlar karlılık olayında olduğu gibi, 1986 yı-

linden sonra bozulmaya başlamakla beraber kamu kuruluşlarının milli gelire katkılarının özel sektöre göre daha yüksek olduğu görülüyor. Kamu kuruluşlarının yaptıkları satışlardan, özel sektöre kıyasla daha fazla gelir yaratmaları, kamu kuruluşlarının bu açıdan daha başarılı oldukları anlamında değerlendirilmemelidir. Aradaki fark, başarı veya başarısızlık farkı değil, üretim türünden kaynaklanan farktır. Kamu kuruluşları genel olarak temel mallar üreten kuruluşlar olduklarından bu durum normaldir. Fakat gene de şu sonuca güvenle varabiliriz: Türkiye'de kamu kuruluşları önemli oranda gelir yaratmaktadır.

Şimdi gelelim KİT'lerin bütçeye yükü konusuna. Önce birkaç teknik açıklama yapalım. KİT'ler faaliyetlerinin gerektirdiği parasal kaynakları kendileri yaratamadıkları zaman devlet bütçesine yük olurlar. KİT'lerin kendilerinin yaratamadıkları kaynaklara "Finansman açığı" denir. KİT'lerin finansman açıkları da genellikle devlet tarafından karşılanır. Burada teknik bir ayırma dikkat çekmek gerekir. KİT'lerin zararları ayrı, finansman açıkları ayrı şeylerdir. Finansman açıkları faaliyetlerden kaynaklanabileceği gibi, enflasyonun neden olduğu işletme sermayesi ihtiyaçlarından, yatırım ihtiyaçlarından veya borç ödemelerinden de kaynaklanabilir. Büyüyen ve gelişen tüm işletmeler finansman açığıyla karşı karşıyadır. Bu özel sektör için de aynıdır. Finansman açıkları faaliyetlerden kaynaklanıyorsa, bu kötü bir durumdur. Fakat, açıklar yatırım ihtiyaçlarından kaynaklanıyorsa ve söz konusu yatırımlar verimli, kapasite artırıcı yatırımlar ise, durum kötü olmayabilir.

Bu nedenle finansman açıklarını değerlendirebilmek için açıkların nerelerden kaynaklandığını saptamak gerekir. 500 büyük kuruluş verileri

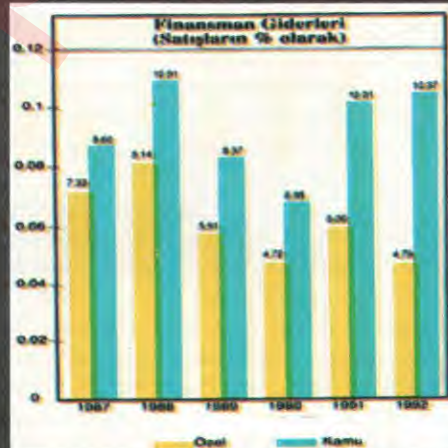
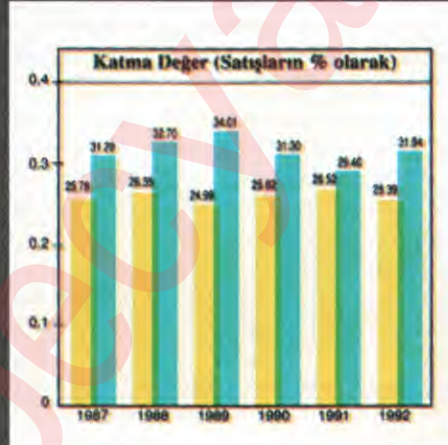
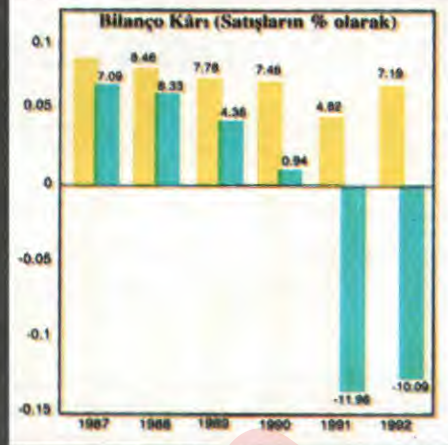
incelendiğinde 1986-1990 yıllarında kamu kuruluşlarının karlarının yüzde 7.8'den yüzde 0.9'a düştüğünü, aynı dönemde yatırım ihtiyaçlarının arttığını görüyoruz.

Bu da faaliyetlerin yarattığı kaynakların, enflasyonun neden olduğu erime sonucu, işletme sermayesi ihtiyacının yatırımları karşılayacak düzeyin altında kalmasına neden olmuştur. Bu durum 1990 yılına kadar özel sektörde de aynıdır. Ancak özel sektörde kar kamuya göre daha yüksek, yatırım ve amortisman gideri ise daha az olduğundan kamu kesiminin finansman açığı daha fazladır. Nitekim, KİT'ler 1990 yılında 6.3 trilyon kaynak yaratırken 9.9 trilyon liralık yatırım gerçekleştirmiştir. Böylece 1990 yılında KİT'ler 3.6 trilyonluk finansman açığı vermişlerdir. Görüldüğü gibi açığın nedeni yatırım ihtiyacıdır. KİT'ler bu yatırım ihtiyaçların kapatmak için de çok yüksek faizle borçlanmak zorunda bırakılmışlardır.

KİT'lerin zararlarının bir başka nedeni de, devletin kendilerine verdiği görevin sonucudur. Görev zararı olarak tanımlanan bu zarar, devletin istediği yönde yapılan hizmetler için ödenen karşılıklardır. KİT'lere verilen görev zararı 1990 yılında satış hasılatının yüzde 0.59'u iken bu oran 1991 yılında beş kat artışla yüzde 2.59'a çıkmıştır.

Sonuç olarak KİT'lerin ekonomimizde çok önemli bir yeri vardır. Bu nedenle de KİT'lerin ekonomimize kazandırılması gerekmektedir. KİT'lerin ekonomimize kazandırılması da bunların özleştirilmesi, yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesiyle sağlanabilir. Her ne pahasına olursa olsun satılmaları çözüm olmayacaktır. Bu çerçevede özleştirme amaç değil, araç olarak kullanılmalıdır.

500 Büyük Sanayi Kuruluşu İçinde KİT'ler

Doç. Dr. Eser Karakaş:

"Ne KİT'e sübvansiyon, ne özel sektöre teşvik"

"Türkiye'de garip bir sanayi yapısı ve bunu ayakta tutan tuhaf bir teşvik ve koruma sistemi var. Bu anlamda Türkiye'nin bütün ekonomisi bir KİT'tir. Bunun için diyorum ki, Gümrük Birliği ve GATT hükümlerine uygun kurallar konsun ve bu kurallara devlet de özel sektör de uysun..."

Siz, özelleştirmeden yana, akademisyen bir iktisatçı olarak bugünkü uygulamalar ve sonuçları açısından özelleştirmeyi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bence tartışmaya, bugün özelleştirmeye konu olan işletmeler niye kamusallaşmış diye başlamak gerekir. Şimdi özelleştirmeciler sanki olağan birşeyi tersine çevirmek istiyorlarmış gibi bir görünüm var. Halbuki özel mal üreten firmaların özel hisse senetlerinin kamuda olması esas. İktisat teorisi bunu bize böyle söylüyor. Yani, dışsallığı ya da bölünmezliği olmayan mal ve hizmetleri üreten firmaların zaten özel kesimin elinde olması işin doğal olanıdır. Bir işletme eğer kamusal nitelikte mal ve hizmet üretiyorsa bu zaten birer kamu hizmet birimidir. Bunda hiç tartışma yok. Türkiye'de birisi bana dese ki 1930'larda bunlar özel kesimin elinde kurulamazdı çünkü yeterli sermaye yoktu, bir iktisatçı olarak bunu çok doğru bulmuyorum. Şimdi, 1980'lere gelinmiş, rüzgarlar çok değişmiştir. Bu anlamda özelleştirme belki de işin aslına rücu etmesi demektir.

Yani bugün yapılan özelleştirmeler iktisat teorisinin gereği mi diyorsunuz. Peki bütçe açığını kapatmak için mülkiyet ve tesis satışı iktisat teorisi, hele hele özelleştirme için öne sürülen tezlerle ne kadar bağdaşiyor. Bugün tek amacı bütçe açığını kapatmaya yönelik bir özelleştirme hareketi var. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Burada tümüyle size katıldığım bir nokta var. Bütçe açıklarını kapatmak amacıyla KİT'lerin satılması çok anlamsız. Bu, hem iktisat kavramı açısından sevimli birşey değil, hem de operasyonel değil. Şu açıdan operasyonel değil. Yaptığım hesaplara göre, Türkiye'deki KİT stoğu 40 ile 45 milyar dolar arasında. KİT'lerin

yaklaşık borçları ise 18-19 milyar dolar civarında. Bunları düşerseniz net değerleri yaklaşık 20-22 milyar dolar civarında. Türkiye ekonomisinin kamu kesimi finansmanı açıkları ise bu sene yüzde 16 oldu. Milli gelirimiz ise dolar bazında hesapladığımızda yaklaşık 150 milyar dolar olsa, ortaya şöyle bir manzara çıkıyor. Bütün KİT'leri satsanız açıklarınızı ancak kapatırsınız. O da bu yıl için, peki sonrası? Bunun için diyorum ki, KİT'leri bütçe açığını kapatmak için satmak operasyonel bir mantık değil. Dolayısıyla ben de özelleştirmeden yana, en azından anti-patik bakmayan bir insan olarak, devletin varidat elde etmek için KİT'leri satmasını hiç anlamlı görmüyorum.

Öyleyse siz özelleştirmeyi serbest piyasa ekonomisinin bir gereği ve rekabeti sağlayacak bir araç olarak mı savunuyorsunuz?

Evet, ben olaya esas olarak serbest piyasa ekonomisi ve rekabet unsuru açısından bakıyorum. Bana göre bugün Türkiye'de yalnız kamu kuruluşları değil, özel sektör dahil bütün ekonomi bir nevi KİT gibi çalışıyor. Herşeyden önce us dışı bir teşvik sistemi var. Ki bu her türlü yolsuzlukların kökenidir. Bana göre ekonomide her türlü korumacılık ve teşvik kaldırılmalıdır. Yani ne devlet kendi işletmelerini sübvansesin, ne de özel sektör beni dışarıdan gelecek mallara karşı gümrük duvarları ile korusun. Bir kere Türkiye'de garip sanayi yapısı ve bunu ayakta tutan tuhaf bir teşvik ve koruma sistemi var. Bu anlamda Türkiye'nin bütün ekonomisi bir KİT'tir. Ben özelleştirmeye de Avrupa Gümrük Birliği açısından bakıyorum. Özelleştirmeye, GATT hükümlerine uyum sağlayıcı bir araç olarak bakmak lazım.

Bunun için diyorum ki, kurallar konsun ve bu kurallara devlet de özel sektör de uysun. Do-

layısıyla, özel ya da kamu sektörünün ürettiği, dışsallığı olmayan hiçbir mal için halkın parası ile sübvans edilmesin. Bölünebilir dışsallığı olmayan hiçbir malın üretimi için kimseye teşvik ve sübvansiyon sağlanmasın. Ancak bugün Türkiye'de bunun tam tersi bir durum var. Şu anda kamunun elindeki demir çelik işletmelerini nasıl vergi mükellefi ödüyorsa, özel sektörün elindeki otomotiv sanayinin de aldığı teşvikler ve korunduğu gümrüklerin bu bedelini yine vergi mükellefleri ödüyor. Ama her iki malın da dışsal bir özelliği yok. Ben bunların sübvans edilmesine karşıyım. Benim için aslanan verimlilik ve rekabet ortamında varolabilmektir.

Aslında bu Türkiye'nin tam üye olmak istediği Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan Roma Anlaşması'nda da var. Roma Anlaşması'nın maddelerinden bir tanesi, hisse senetleri kime ait olursa olsun, bu bizi hiç ilgilendirmez diyor. Dolayısıyla belki biraz fantezi olacak, ama şöyle diyebiliriz, bir ülke eğer serbest piyasa ve fiyat mekanizmasına saygı duyuyor ve firmaları bu mekanizmaya göre işletiyorsa, bu ülke sosyalist bile olsa Avrupa Birliği'ne üye olabilir. Türkiye'ye baktığımızda bu ne kamu ne de özel sektörde böyle değil. Örneğin KİT'lerin iflas edemez oluşu bu mantığa aykırıdır. Biliyorsunuz KİT'lerle ilgili yasalarda bu kuruluşların iflas edemeyeceği yazılıdır. Bir kere böyle bir kapitalist mantık olamaz. Aslında Türkiye'de yalnız KİT'ler değil, özel sektör de iflas edemiyor, daha doğrusu ettirilmiyor. Sıkıntıya düştü mü devlet araya girip kurtarıyor. Bana göre iflas yasası işletilerek, yani piyasa koşulları içinde çalışacak, ama piyasaya ayak uyduramadığı zaman da sübvans edilip ayakta tutulmayacak, gerekirse iflas edecek şekilde çalışıyorsa bir işletmenin mülkiyetinin özel ya da kamu sektöründe olması hiç önemli değil.

Yani bazılarının öne sürdüğünün tersine, siz verimlilik ile mülkiyet arasında bir ilişki olmadığını söylüyorsunuz?

Bence bu verimlilik mülkiyet ilişkisi ile hiç ilgilenmeyelim. KİT'lerin mülkiyeti kamunun mu, Sabancı'nın mı, Koç'un mu, senin mi benim mi hiç önemli değil. Meslekten bir iktisatçı bu firmaların hisse senetlerinin mülkiyetiyle ilgilenmemelidir. Bu firmaların mülkiyetini devlet elinde tutmak istiyorsa tutsun. Ama sübvans etmesin. Dolayısıyla bana göre bir işletmeyi devletten Sabancı mı almış, Koç mu almış bu beni hiç ilgilendirmiyor. Bir özel sektör firmasının bir başka özel sektöre satılması ne kadar olağan ise, buna göre mülkiyeti kamunun olan bir işletmenin özel sektöre satılması da o kadar olağan. Hatta devlet özel sektör firmasını da alabilir. Buna da karşı değilim. Yeter ki piyasa kurallarını bozmasınlar. Dolayısıyla meseleyi Fenerbahçe-Galatasaray maç gibi özelleştirelim mi özelleştirmeyelim mi platformuna çekmenin bir anlamı yok.

Seçilmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Özelleştirme Gelirleri

1988-1992 (milyar \$)

	1988	1989	1990	1991	1992
Sanayileşmiş Ülkeler	36.8	20.9	18.0	31.1	24.4
Avustralya	1.5	0.08	-	1.6	1.3
Kanada	2.0	0.8	1.0	0.7	1.2
Almanya	1.3	0.2	1.3	8.1	16.4
İtalya	0.8	1.0	-	-	1.6
İngiltere	4.5	8.7	10.9	19.3	1.0
Gelişmekte Olan Ülkeler	2.5	3.8	7.3	17.4	23.3
Arjantin	-	-	2.1	1.0	6.2
Brezilya	0.3	0.01	0.04	2.2	2.2
Meksika	1.9	0.14	2.4	9.4	6.4
Filipinler	-	0.08	0.3	0.2	0.4
Portekiz	-	0.5	0.8	1.0	1.0
Türkiye	-	0.1	0.3	-	0.3
Dünya Toplamı	39.2	24.8	25.3	48.5	47.7

Kaynak: Schwartz ve Lopes (1993: 15).

100 Milyon Dolar Üzerindeki Özelleştirmeler

(1988-1991)

ÜLKELER	KURULUŞ	SEKTÖR	BRÜT GELİR*
Meksika	Bancomer	Bankacılık	2550
Meksika	Banamex	Bankacılık	2300
Güney Kore	Korea Elc. Power	Enerji	2100
Venezuela	CANTV	Telekomünikasyon	1885
Meksika	Telmex	Telekomünikasyon	1760
Brezilya	Usiminas	Demir-çelik	1430
Meksika	Mexicano de Cobre	Madencilik	1360
Arjantin	ENTEL	Telekomünikasyon	1244
Malezya	Telekom Malaysia	Telekomünikasyon	861
Meksika	Cananea	Madencilik	475
Meksika	Aerovias de Mexico	Havayolu Taşımacılığı	339
Filipinler	Nonoc	Madencilik	325
Tayvan	China Steel	Demir-çelik	285
Arjantin	Aerolinas Argentinas	Havayolu Taşımacılığı	260
Meksika	Banca Cremi	Bankacılık	248
Meksika	Multibanco de Mercantil	Bankacılık	204
Meksika	Banpais	Bankacılık	182
Meksika	Sicartsa 1	Demir-çelik	170
Şili	Compania de Telefonos	Telekomünikasyon	170
Meksika	Sidermex North	Demir-çelik	145
Venezuela	VIASA	Havayolu Taşımacılığı	145
Meksika	Mexicana de Aviacion	Havayolu Taşımacılığı	140
Brezilya	Aracruz	Kağıt Ürünleri	130
Türkiye	Petkim	Petrokimya	125
Macaristan	Tungsram	Elektrik Tesisatı	110
Meksika	Nikko Hotel	Otelcilik	110
Meksika	Tereftalos Mexicanas	Kimya	106
Kolombiya	Papelcol	Kağıt Ürünleri	100

Kaynak: PRIVATIZATION The Lessons of Experience, S. Kikeri - J. Nellis - M. Shirley, World Bank, Washington D.C. 1992

* Milyon Dolar

Kapitalist iktidar ve sosyal gerçeklik

Fransa'daki özelleştirme, Türkiye'dekinin aynası gibi. Bir yandan, karlı kamu kuruluşları ucuz fiyatla özel sektöre satılırken, diğer yandan, zarar eden özel kuruluşları kurtarmak için kamulaştırmalara gidiliyor. Amaç, verimlilik değil, büyük ölçüde özel sektörün neden olduğu bütçe açığının kapatılması. Hisse senetlerinin yüzde 50'sinin, nüfusun yüzde 1'inin elinde bulunduğu ülkede, halk kapitalizmi ise kaba bir komediden başka birşey değil.

Christian de BRIE

Çeviren:

Aydın DEMİRER

Yaşadığımız dönemin alameti farikası... Devasa bir özelleştirme dalgası, gezegenimizi kapladı. Bütün dünyanın sermayeye boyun eğmesi sürecindeki son aşamasında, devletler egemenliklerinin son aygıtlarını ve özerk bir politika güdebilmesinin araçlarını, bütün halinde elden çıkartıyorlar. Her tarafta, hükümetler, diz çökmüş bir biçimde, kendilerine ait olmayan, büyük paraya ve emeğe mal olmuş, bütün vatandaşların tasarruflarıyla oluşturulmuş, kolektif mülkiyetin en iyi örneklerini, pazarda haraç mezat satmaya çalışıyorlar.

Doğuda, Rusya'da, Kamu Mülkiyeti Komisyonu Başkanı Anatol Şube, ülke ekonomisinin yarısını, yani 11 bin büyük sanayi kuruluşunun özelleştirildiğini söylüyor. Kolektif mülkiyetin tasfiyesi, ayda ortalama 800 şirketin elden çıkartacak hızda bir tempo ile yürütülüyor. Polonya'da, Macaristan'da, Slovakya'da, Çek Cumhuriyeti'nde durum farklı değil. Eski parti bürokratlarının ve Batılı işadamlarının ittifak içinde yürüttükleri özelleştirmeler, halkın şaşkın bakışları arasında, çoğu kez açgözlü bir yağma havasına bürünüyor.

Güneyde, özelleştirmeler, Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) yapısal uyum programları arasında yer alıyor. Örneğin Latin Amerika'da, planı ilk uygulayanlardan Şili'nin ardından, Arjantin, Meksika, Venezuela, Bolivya, Peru ve Brezilya, madencilik, enerji, telekomünikasyon sektörlerini, kamu hizmetlerini, kamu arazilerini ve ormanları özelleştirdiler ya da yakında özelleştirecekler.

Batıda, özelleştirme hamlesi, bugüne dek görülmemiş boyutlarda ve gittikçe şiddetlenerek bütün Avrupa'yı kaplıyor. Almanya, henüz, doğudaki Lander ekonomisini parçalamayı başaramadı ama öte yandan, İngiltere'de, on yıllık özelleştirmenin sonunda, devletin elinde sadece posta ve demiryolu hizmetleri kaldı. Hemen ardından, diğer ülkeler, bayrağı devraldılar. İtalya, İspanya, Hollanda, Danimarka, Portekiz, Yunanistan (2), Avusturya, İsveç, Norveç, Finlandiya ve son olarak da Fransa... Sözkonusu olan, milyonlarca ücretli, - kamu hukukunun kendilerine tanıdığından daha iyi bir statüye kavuştukları için (ki bu çok tartışılacak) - onlarca büyük işletme, binlerce şube ve önümüzdeki yıllarda, özelleştirme için kullanılacak olan 1 trilyon franklık (1 frank= yaklaşık 4 bin TL) değer...

En karlı sektörler

Ortada iştah kabartacak ve en açgözlüleri doyuracak kadar mal var gibi görünüyor. Rekabete açık ya da tekel durumunda olsun, Avrupa'da özelleştirmeye ve dolayısıyla düzensizliğe itilen kamu kuruluşları, genelde, onlarca şubeyi denetleyen, devasa ulusötesi şirketlerdir. En büyük on tanesinin değeri, 500 milyar franka ulaşıyor ve dünyanın en önde gelen 100 şirketi arasında yer alıyorlar. Bu kuruluşlar, aynı zamanda, gelecek açısından en umut verici ve en verimli sektörlerde faaliyet gösteriyorlar. Avrupalı onüç telekomünikasyon kuruluşunun toplam değeri 500 milyar franka ula-

Yazının orijinali, 1994

Şubatı'nda Le Monde

Diplomatique gazetesinde
yayınlanmıştır

şıyor ve bunların arasında Deutsche Telekom, Avrupa'nın en büyüğü. Diğer sektörlerle gelince, enerji dalında (petrol, gaz, elektrik, nükleer) faaliyet gösteren kuruluşların değeri 300 milyar frank, banka ve sigortacılık şirketlerinininki ise 200 milyar frank civarında.

Fransa'da 1986-1988 yılları arasında, özelleştirmeden sorumlu maliye bakanı görevini üstlenen Edo-uard Balladur, 1993'ün Mart ayında yapılan seçimleri kazanıp başbakanlık koltuğuna oturduktan sonra, toplam 620 bin kişinin çalıştığı - Fransa'da bütün kamuda çalışan işçilerin üçte birinden fazla - 300 ila 500 milyar frank değerindeki 21 kamu kuruluşunu, bunlara ait şirketleri kapsayan bir özelleştirme programı açıkladı. Bu yeni dalga, 1986-1988 yılları arasında, 550 bin kişinin çalıştığı ve 130 milyar frank değerindeki 12 kamu kuruluşunu kapsayan hareketin bir devamıydı. 1988-1993 yılları arasında, Devlet Başkanı François Mitterrand tarafından "ne -ne" (ne kamulaştırma, ne özelleştirme) politikası uygulanacağını açıklanmasına karşın, kamu kuruluşlarının ileride özel mülkiyete geçişi kolaylaştıracak bazı önemli değişikliklere gidildi.

Böylelikle, posta ve telefon idaresi, iki bağımsız "kamu işletmesi" haline getirildi. Renault, Volvo ile birleşmenin arifesinde anonim şirket oldu. Gerçi, birleşme, yıllar süren hazırlıktan sonra, Sanayi Bakanı Gerard Longuet'nin beceriksizliği sonucunda, 1993 Kasımı'nda suya düştü. Kamu işletmelerinin nefes alabilmeleri için, 300 işletmede 70 bin çalışanı ilgilendirecek kararlar alındı. Özelleştirmelerden 40 milyar frank bekleniyordu ve Pechiney, Rhone-Poulenc, Total, Elf-Aquitaine, Credit Local de France, UAP ve GAN'ın satılması söz konusuydu.

İlk özelleştirme hareketi, 1985 yılında yüzde 24 oranında olan, ekonomideki kamunun payının yüzde 12'ye indirilmesini öngörüyordu. Geçen yılki özelleştirme

dalgası, sekiz yıl öncekiyle aynı içeriğe ve hedeflere sahip: Bir özelleştirme komisyonunun oluşturulması, yabancı sermayenin yüzde 20 ile sınırlandırılması, "ulusal çıkarları korumak" amacıyla, devletin elinde, kendisine veto yetkisi veren "altın hisse" olması gibi... Bu son karar ise, uluslararası kapitalizm açısından hayli kritik bir konu ve Fransa'nın "özgürlük" yani "piyasa" kampında yer almasını önleyecek nitelikte bir uygulama olarak görülüyor.

Özelleştirmeler, vatandaşlara, önce politikacılarla ekonomistler, arkasından da medyalar ve reklamcılar tarafından anlatıldı. Televizyonlarımızdan, özelleştirme hamlesinin, reklam filmlerindekileri kadar tozpembe olduğunu öğrendik. Avrupa'ya verdiğimiz taahhütleri yerine getirmemiz, bütçe açıkları yüzünden çökme tehlikesi yaşayan devletimizi borçtan ve işletme yönetimi gibi "yapmasını bilmediği işlerden kurtarmamız", devleti güvenlik ve sosyal denetim gibi "doğal görevlerine" döndürmemiz için, sorumlu bir hükümet, halk kapitalizmini benimsemeli ve kamu işletmelerinin mülkiyetini halka devretmeliydi.

Oysa, herşeyden önce, finansçıların ve borsacıların oluşturduğu halk kapitalizmi, kötü bir komediden başka birşey değil. Her ne kadar 80'li yıllarda hisse senedine yatırım yapanların sayısı üç katına çıktıysa da, sayıları 4.5 ila 6 milyon kişi arasında değişiyor. Kısacası, 10 kişiden biri hisse senedine yatırım yapıyor. Dahası, hisse senedine yatırım yapanların yüzde 1, senetlerin yüzde 50'sine sahip. Aktif nüfusun üçte ikisini oluşturan işçi ve memurların ise sadece yüzde 5'i hisse senedi sahibi.

Önce uyuyarak para kazanacakları düşüncesiyle baştan çıkartılıp, tatlı rüyalar görmeye başlayan küçük yatırımcılar, 1987 yılındaki borsa çöküşüyle uyandılar. Menkul kıymet saklama ve diğer masraflardaki artışla birleşince, insanlar, ikinci özelleştirme dalgası başladığında borsaya gereken ilgiyi

Balladur 1985'te ilk özelleştirme hamlesini başlatmıştı.

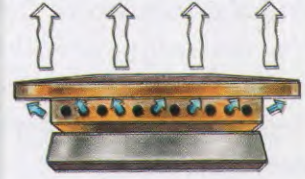

1980'lerden Paris Borsası'ndan hisse senedi alanların sayısı yükseldi ama halen aktif nüfusun üçte ikisini oluşturan memur ve işçilerin sadece yüzde beşi hisse senedi sahibi

Artık yemeğin başında nöbet tutmanız gerekmiyor!

Aygaz

Mijoplatlı

fırın...

Artık yanmasın diye yemeğin başında nöbet tutmanız gerekmiyor. İşte mijoplatlı fırın.

Türkiye'de ilk kez. Aygaz'dan. Mijoplat gözü, özen isteyen yemekler için özellikle yapıldı.

Alev tencereyle temas etmiyor. Isı her yana eşit olarak dağılıyor. Yemek yanmıyor. Isıtırken ilk lezzetini koruyor.

Aygaz mijoplatlı fırın. Kolaylığı tanıyın!

**TÜRKİYE'DE
İLK DEFA**

Aygaz

Avrupa'ya verdiğimiz taahhütleri yerine getirmemiz, bütçe açıkları yüzünden çökme tehlikesi yaşayan devletimizi borçtan ve işletme yönetimi gibi "yapmasını bilmediği işlerden kurtarmamız", devleti güvenlik ve sosyal denetim gibi "doğal görevlerine" döndürmemiz için, sorumlu bir hükümet, balk kapitalizmini benimsemeli ve kamu işletmelerinin mülkiyetini balka devretmeliydi.

göstermediler. Üstelik de, faiz oranlarının düştüğü bir ortamda...

Öte yandan, ortodoks liberal düşüncenin aksine, kamu işletmeleri genelde son derece verimli işletmeler olarak görülüyor. France Telecom ve Elf Aquitaine, bunun en somut örnekleri. Zaten sermayeyi bu denli çeken de, bu özellikleri. Bu olgunun tersine, "zararlıların kolektifikasyonu ve karlıların özelleştirilmesi" şeklindeki kapitalist kurala göre, genelde kötü duruma düşüp, millileştirme yoluyla kurtarılanların özel sektör kuruluşları olduğu görülüyor.

1981'de, rekabetçi bir ortam içinde faaliyetini sürdüren 11 özel kuruluşun zararı, millileştirmeden önce 12.6 milyar franka ulaşmıştı. Devlet (o dönemde sosyalist hükümet işbaşındaydı) bu şirketler için, 1982'de 10 milyar frank, 1983'te 20 milyar frank harcamak durumunda kaldı. 1976-1981 yılları arasında ise, bu şirketlerin hisse senetlerine yapılan yatırım 2 milyar frank civarındaydı. Sola karşı sempati beslediği çok tartışılır olan, hayli liberal İngiliz dergisi The Economist, bu olay için "Fransa'da sosyalistler, seflelerinin hatalarını kamulaştırdılar. Bu büyük özel şirketler kötü yönetilmişlerdi" dedi. Bu yatırımlar sonucunda, söz konusu kuruluşlar yeniden "yüzdürüldü". Bugün, bunların özelleştirilmesi yeniden gündemde.

Peki, kamu kuruluşları, özel kuruluşlara göre daha mı iyi yönetiliyorlar? Bu konuda birşey söylemek çok güç. Sonuçta, aynı kasttan gelen insanlar, bir şirketin yöneticiliğinden diğerine geçiyorlar. İzlenen stratejiler ve karşılaşılan güçlükler zaman zaman farklı olsa da, her iki mülkiyet biçimine ait şirketlerde, işletme hatası olduğu kadar doğru yönelimler,

Mitterand, özelleştirmelere karşıydı. Ama en az özelleştirme kadar tartışılır bir işe girişti ve devletin imkanlarıyla çok sayıda şirketi kurtardı.

uluslararası rekabet olduğu kadar konjonktür, etkili oluyor.

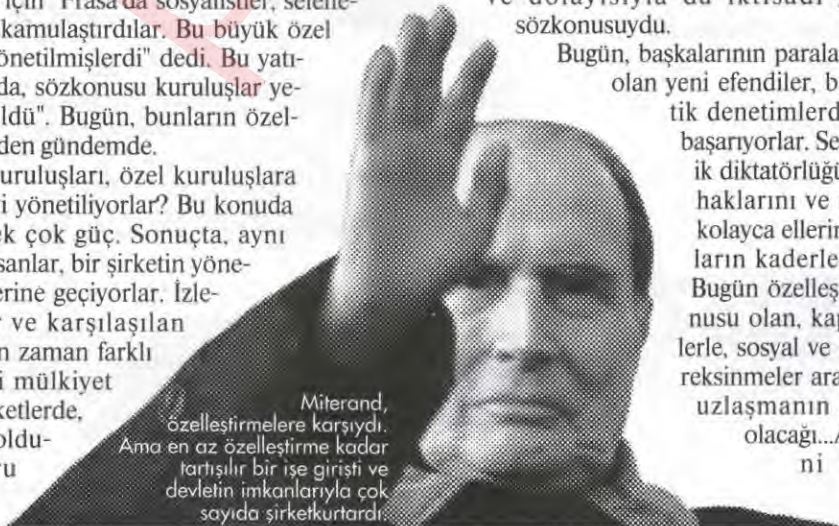
Bazen kronik hale gelen kamu açıklarının, kamu hizmeti vermeyi, kapitalist verimliliğe yeğleyen bir siyasi tercihten kaynaklandığı söylenebilir. Öte yandan, Fransa'da, özel sektörün açıkları, kamu açıklarından çok daha fazla.

1988-1991 yılları arasındaki kamu kuruluşlarındaki toplam kar-zarar durumuna bakıldığında, sanayi sektöründeki (demir, kimya, elektronik, mekanik) net karın 100 milyar frank, bankacılık ve sigortacılık sektöründe 68 milyar frank, enerji, ulaşım, iletişim sektörlerinde 7 milyar frank olduğu görülüyor. Bu rakamlar toplandığında, 175 milyar franklık bir net kara ulaşıyor.

Şimdi, devlet, kamu kuruluşlarına gerekli yatırımları yaptıktan ve işçi çıkarmalara gittikten sonra, bunları özel sektöre ucuz fiyatla satmaya hazırlanıyor. Devletin, 1993-1994 yılları arasında elde etmeyi öngördüğü yüzlerce milyar ise, devletin özel sektöre verdiği mali hediyeler ve işsizliği finanse etmek için ayırdığı kaynaklarla büyüyen bütçe açığının giderilmesinde kullanılacak. Ay sonunu getirmek için aile yadigarı mücevheri satmak, bu yola giden her sağ hükümet için bir yetenezsizlik ve sorumsuzluk örneği olarak kalacak.

1946 yılında kömür madenleri millileştirildiğinde, sendikalar, "madenler, maden bakanlığına değil, madenciye verilsin" sloganını kullanıyorlardı. İstediklerini elde edemediler. Kamu işletmeleri, her zaman, devletin teknolojik ve bürokratik boyunduruğu altında kaldı ve yönetimi demokratikleştirmek için az sayıda girişimde bulunuldu. En azından, parlamentonun denetimi ve seçilmiş kimselere karşı sorumlu durumda bulunan bakanların, bu kuruluşlar üzerindeki himayesi söz konusu olabiliirdi. Millileştirmelerden, bu açıdan, hiçbir şey elde edilemedi. Aslında, piyasada satılanlar sadece hisse senetleri değildi. Devasa bir siyasi ve dolayısıyla da iktisadi gücün satışı söz konusuydu.

Bugün, başkalarının paralarıyla söz sahibi olan yeni efendiler, bütün demokratik denetimlerden kurtulmayı başarıyorlar. Sermayenin arkasındaki diktatörlüğü, vatandaşların haklarını ve özgürlüklerini kolayca ellerinden alıyor, onların kaderleriyle oynuyor. Bugün özelleştirmede söz konusu olan, kapitalist gerçeklerle, sosyal ve demokratik gereksinimler arasında oluşacak uzlaşmanın niteliğinin ne olacağı...Avrupa kimliğini belirleyecek olan da bu.

Bu yazı İktisat Dergisi'nin Temmuz 1964 tarihli ilk sayısından alınmıştır. İktisat'ın ilk sayısında yer alan diğer birçok yazıda olduğu gibi bu yazıda da günümüzle ilginç ve çarpıcı paralellikler kurmak mümkün.

Okuyucularımızın ilgisini çekeceğini umuyoruz.

Ulusal Bir İhracat Politikası İhtiyacı

Dr. Melih TÜMER

1963 yılında Ticaret Bilançosu açığımız 319,5 milyon dolara yükseldi. Bu üzücü sonucun alınmasında artan ithalat hacmine karşılık ihracatın gösterdiği nisbi durgunluk başlıca rolü oynamıştır. Gerçekten ithalatımız geçen yıl 1962'ye göre yüzde 10,5 oranında arttığı kılde ihracatımız aynı yıl 1962 seviyesinden yüzde 3,4 oranında daha düşük olarak teşekkül etmiştir. Diğer bir deyimle, ihracat gelirlerimiz gittikçe daha düşük oranlarda ithalat ihtiyacımızı karşılayabilmektedir. Nitekim geçen yıl ihracatın ithalata oranı yüzde 53 civarında idi. Aynı oran 1962'de yüzde 61, 1961'de yüzde 68 ve 1960'da yüzde 77 olarak gerçekleşmiştir. Üzerinde önemle durulması gereken diğer bir eğilim, nüfus başına düşen ihracat değerinin belirli bir şekilde azalmakta olmasıdır. Odalar Birliğinin hesaplarına göre nüfus başına düşen ihracat değeri, 1951-53 ortalaması olarak, 16,1 dolardır. 1961-63 ortalaması olarak alınırsa bu değer 12,4 dolara düştüğü görülmektedir. Daha fazla rakkamın içine düşmeden şunu da belirtelim: Milli gelir yükseldikçe ithal talebi de artmaktadır. Bu ne derecede mümkündür? Yapılan bazı tahminlere göre Türkiye ihracatının beşte dördü tarımsal ürünlerdir. Tarımsal ürünlerde ise arz esnekliği, endüstriyel ürünlere göre daha azdır. Demek oluyor ki ihracatımızın bünyesini köklü bir şekilde değiştirecek çareleri bulamadığımız takdirde, diğer bir deyimle, endüstriyel ürünler ihracatımızı çoğaltmadığımız takdirde tarımsal ürünlere dayanan geleneksel ihraç mallarımıza olan dış talepteki düşük esnekliği de katarsak son aylar içinde çeşitli yayın organlarının ve ilgililerin bu konuya neden bu kadar önem verdiklerini daha iyi anlayabiliriz.

Son aylarda yapılan gözlemler hükümetin başlıca üç konuya özel bir ilgi gösterdiğini ortaya koymaktadır: (i) Genel olarak ihracatımızın ve özel olarak endüstri ürünleri ihracatının geliştirilmesine çalışılmaktadır. İhracatı Geliştirme Merkezinin (IGEME) araştırmaları v.b. gibi (ii) Turizm gelirlerini arttırabilmek için gayret sarfedilmektedir. (iii) Yabancı ülkelerde çalışan Türk emekçilerinin, banka sistemi aracılığı ile, Anavatana gönderecekleri nakdi tasarruflarının miktarını arttıracak tedbirler araştırılmaktadır. Ticaret dengesinin kısa süreli olarak denkleştirilmesi güçlüğü, hükümeti Ödemeler Bilançosunu denkleştirme çabalarına yöneltmiştir. Bu çabalardan kısa süreler içinde olumlu sonuçlar alabilmek düşünülen tedbirlerin verimliliğine ve uygulamadaki hızı bağlıdır. 1964 yılının birinci yarısını bitirirken Türkiye'nin en önemli problemlerinden birisinin ihracat problemi olduğu açıkça görülmektedir.

İhracatı geliştirmek için yapılan çabalar olumlu sonuçlar alınacak nitelikte midir? Uzun süreli olarak düşünülürse bu sorunun cevabı "evet" olamaz. Çünkü, şimdilik, bir yandan tarımsal ürünler ihracatımızın seviyesini düşürmemek için müsait iklim şartları gözünüyor, diğer yandan bazı özel araçların ihracatı köstekleyici yöndeki kural bozucu geleneksel oyunları ile uğraşıyoruz. Endüstriyel ürünler ihracatı için yaptığımız da ne bulursak ihraç etme çabasıdır. Bunlar ise uzun süreli tedbirler olamaz. Oysaki Türkiye'nin uzun süreli bir ihracat politikasına ihtiyacı vardır. Bu politika, ulusal bünyemize uygun gerçekçi bir politika olma zorunluluğundadır. Bu zorunlu-

ğu yaratan sebepler 23 Mart 1964 tarihinde Cenevre'de 123 ulusun 1.500 delegesi ile toplanan "Dünya Kalkınma ve Ticaret Konferansı"nda bütün açıklığı ile ortaya konulmuştur. Türkiye kendi ulusal çıkarları bakımından bu Konferansta doğu ve batı ülkelerinde beliren eğilimleri ve varılan sonuçları iyice izlemiş ve değerlendirebilmiş midir? Asya ve Afrika ülkelerinin, iki yıl önce, Kahirede yaptıkları toplantıda ortaya koydukları problemler ne derece değerlendirilmiş ise, öyle sanıyoruz ki, Cenevre Konferansının verdiği sonuçlar da aynı ihmale uğramaktadır. Bu demektir ki, dünya politikasını izlemeyen ve dünya pazarlarındaki uzun süreli eğilimleri değerlendirmekte geciken bir ulusal ihracat politikasının başarı şansı da zayıf olacaktır.

Ayın Ekonomik Olayları

XVI Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Genel Kurulu 30-31 Mayıs tarihinde, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde muhtelif vilayetlerden gelen 420 delegenin iştirakiyle toplanmıştır. Kongrede açılış müteakip Ticaret Bakanı Fenni İslimiyeli de bir konuşma yapmıştır.

Yeni Yönetim kuruluna: Nuri Ciritoglu, Sırrı Enver Batu, Mustafa Kapuz, Şevket Filibeli, Mehmet Ortaer, Sakıp Sabancı, Cengiz Balkan, Ali Altnordu, Raşit Özsoyhan seçilmiştir.

Türkiye Hayvancılık Endüstrisi Kongresi

3 Haziran 1964 günü Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde başladı. 3 gün devam eden kongrede iç ve dış pazarlama mevzuları pazarlama tesisleri ile Hayvancılık endüstrisinin muhtelif yurt içi sanayi müesseseleri arasındaki münasebeti göz önünde tutularak alınması gereken tedbirler görüldü.

VI. Sanayi Kongresi

Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde Başbakan İsmet İnönü'nün 15 Haziran 1964 günü yaptığı konuşma ile açıldı ve 17 Haziran 1964 tarihine kadar devam etti. Bu kongrede sanayimizin çeşitli problemleri görüldü. Müzakereler Sanayi Bakanı Muammer Ertem'in kongrenin memleket sanayine sağladığı faydaları belirten konuşmasıyla son buldu.

İhracatta formalitelerin azaltılmasına dair 10 Haziran 1964 tarihinde Ticaret Bakanlığında istişari bir toplantı yapılmıştır. Toplantının açılış münasebetiyle bir konuşma yapan Ticaret Bakanı Fenni İslimiyeli, ihracatı tam bir serbestiye ulaştırmak amacıyla çalışmalar yapıldığını belirtmiştir.

Batı Almanya'nın Türkiye'ye yardımı: Türkiye ile B.Almanya arasında 1964 yılına ait olmak üzere 360 milyon TL'lik mali yardım anlaşması imzalandı. B.Almanya bu yardımı, İktisadi, İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) camiasında bulunan Türkiye'ye, yardım konsorsiyonunun bir üyesi olarak yapmaktadır.

Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu Toplantısı

24 Haziran 1964 tarihinde Pariste yapılacaktır. Bu toplantıya memleketimizi temsilen halen Pariste bulunan Maliye Bakanlığı Müsteşarı Memduh Aytür iştirak edecektir. Toplantıda, memleketimizi ziyareti sırasında Von Mongold'un intibaları ile B.I.A.C.'nin Türkiye'de yabancı sermayenin teşviki mevzuunda hazırladığı rapora karşılık Odalar Birliğince tanzim edilen rapor görülecektir.

İKTİSAT
Dergisi

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ YAYIN ORGANIDIR

Sahibi : Cemiyet Adına OKTAY EMED
Yaz İşleri Müdürü : NİHAH BATUR
İdare Yeri : Tünel Galip Dede Cad. No. 48/1
Baskı yeri : YENİLİK BASIMEVİ
Fiyatı : 25 Liradır.
Yıllık Abone : 30 TL. Altı Aylık : 15 TL.
SAYI : 1 CİLT : 1 TEMMUZ 1964

Prof. Dr. Cem Eroğul:

"46 Ruhunun Mirası" artık herkezindir...

Türkiye' de aydınların bir bölümünün büyük yanılgısı DP'yi sırf sınıfsal yönü ile değerlendirilerek bir karşı-devrim hareketi olarak nitelendirmektir. Oysa bu çok büyük bir yanılgıdır. Çünkü DP, özündeki gericiliği, tarihsel gericiliğini, biçim olarak son derece ilerici olan bir çerçeve içine oturtabilmiştir.

Siyaset Bilimci Cem Eroğul ile aşağıdaki söyleşiyi arkadaşımız Hakan Gündoğdu gerçekleştirdi.

1980 sonrası Türkiye' de siyaset anlaşılması zor bir bölünmüşlük içine düştü. Bu bölünmüşlüğün sancıları hala kendini yoğun olarak hissettiriyor. Size sormak istediğim şu: Sağdaki bölünmüşlüğün içinde, iktidar partisinin, yani DYP' nin durumu, sınıfsal ve politik olarak nasıl tanımlanabilir?

Sanıyorum, ilk olarak, hem DYP' nin, hem de ondan önceki AP' nin kaynağı olan DP' nin ne olduğu konusu üzerinde durmak gerekiyor. Benim görebildiğim kadarıyla, DP çok boyutlu bir hareket. Bu hareketin sınıfsal bir boyutu var, yığınsal bir boyutu var, düşünsel (ideolojik) bir boyutu var. Tabii ki, zaman geçtikçe, bunlara tarihsel ve duygusal boyutlar da eklenmiş bulunuyor.

Sınıfsal boyuttan başlamak isterim. Bana kalırsa DP, o günlerde iyice palazlanan iki egemen sınıfın sözcüsü olan bir partidir. Bu egemen sınıflardan biri, büyük toprak sahipleri; ötekisi ise büyük ticaret burjuvazisidir.

Türkiye' de, büyük toprak sahipleri, Batı' da görülenin aksine, feodalite karşıtı bir hareket sonucunda kurulmuş bir tarım kapitalizminin temsilcisi değildirler. Bizde tarımda kapitalistleşme, esas olarak, ağaların kapitalist hale gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet tarihinin en büyük eksikliği olan toprak reformu, bu yüzden yapılamamıştır. İşte bu büyük toprak sahipleri, DP' nin bir yüzünü oluşturmaktadır. Örneğin, dört kurucudan biri olan Adnan Menderes, bir

büyük toprak sahibidir. DP' nin öteki yüzü ise, belirttiğim gibi, büyük ticaret burjuvazisidir.

Bu sınıflar nasıl ortaya çıkmıştır? II. Meşrutiyet' ten sonra, İttihat ve Terakki' den beri, Türkiye' de devletin uyguladığı bir siyaset vardır. Bu siyaset, kısaca şöyle özetlenebilir: Devlet desteği ile bir ulusal burjuvazi yaratmak. Daha sonra, bu siyaseti Mustafa Kemal devralmıştır. Mustafa Kemal' in büyük düşü, kurduğu siyasal yapıyı omuzlayacak, ulusal ve çağcıl (modern), Batılı ama Batı' ya boyun eğmeyen bir burjuvazi yaratmaktır. Hem 1923-30 arasında uygulanan liberal iktisadi siyaset, hem de 30' lardan sonra uygulanan devletçi iktisadi siyaset, hep bu amaçla hizmet etmiştir. Gerçi bu siyaset bir sonuç vermiştir. Ancak bu, düşünülen sonuç olmamıştır. Bir egemen sınıf yaratılmıştır, ama bu sınıf ulusal nitelikte olmamıştır.

Bu egemen sınıf, esas olarak II. Dünya Savaşı içindeki uygulamalar sonucunda çok palazlanmıştır. Bu günlerde yüksek enflasyon içinde yaşadığımız bir gerçek. Ancak bunu çok yeni bir

Çok Saygınlar...

Çünkü altında Emlak Bankası'nın imzası var...

Emlak Bankası imzası taşıyan Visa Premier/Gold Card ve Visa International Card, tam anlamıyla birer prestij ve ayrıcalık kartlarıdır.

Emlak Bankası'nın Visa Premier/Gold ve Visa International Kredi Kartları: Alışveriş tutarı dışında hiçbir eklenti yapılmayan kredi kartlarıdır. Yurtdışında Visa'ya açık olan ATM makinelerinden veya yurtdışında herhangi bir bankanın şubelerinden para çekebilmenizi sağlar. Sahibine 150.000 \$ tutarında Ferdi Kaza Sigortası sağlar. İsterseniz şirket adına da alabilirsiniz ve ayda sadece bir defa ödeme yaparsınız. Son ödeme tarihini geçmeyen harcamalarınız için, hiçbir komisyon ve faiz talep edilmez!

Ve Başka Hiçbir Kredi Kartında Olmayan
Bahçeşehir Üyelik Kartı Avantajı:
Emlak Bankası'nın Visa Premier/Gold ve
Visa International kredi kartlarına
sahip olanların, isterlerse "Bahçeşehir
Üyelik Kartı" almaları mümkündür. Bu ek

avantajla, Bahçeşehir'in bütün sosyal ve kültürel olanaklarından yararlanabilirler.
Üstelik indirimli olarak ve üstelik misafirleriyle...

EMLAK BANKASI

"Daha Uygar Bir Yaşam İçin"

şey olarak görmeyelim. II. Dünya Savaşı döneminde, Türkiye’de enflasyon yüzde dört yüz olmuştur. Yani fiyatlar dört misline fırlamıştır. Tabii bu, büyük vurgunlara, karaborsaya, savaş zenginliğinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. İşte bu palazlanan egemen sınıflar, artık devlet himayesinden çıkıp devleti doğrudan doğruya yönetme gereğini duymaya başlamışlardır.

CHP, hem burjuva yönüyle, hem de ulusal burjuva yaratma amacı dolayısıyla, karmaşık bir partiydi. Üstelik CHP’nin, ta Ulusal Kurtuluş Savaşı’ndan, Sovyetlerle işbirliğinden gelen bir halkçı yönü de vardı. Bu yön zaman zaman nüksediyordu. Palazlanan egemen sınıflar için de tehlikeler yaratıyordu. Örneğin, 1942 yılında kalktılar, Varlık Vergisi diye birşey çıkardılar. Gerçi, bunun hedefi, esas olarak gayrimüslim yurttaşlarımız oldu. Ancak, adı bile ürkütücüydü: “varlık vergisi”. Üstelik iş orada da kalmadı. Bir de, toprak mahsulleri vergisi çıktı ortaya. Bütün bunlar egemen sınıfları ürküttü.

Demek istediğim şu: Devlet durup dururken zülfiyara dokunmaya başladı. Bununla da kalmadı. Çok tehlikeli bir şey daha yaptı bu egemen sınıflar için. 1940’ ta Köy Enstitüleri kurulmaya başlandı. Köy Enstitüleri, hem büyük toprak sahipleri, hem de geleneksel köy düzeni için en büyük tehlikeydi. Köylü uyanıyordu. Köylü uyanınca da, yüzyılların getirdiği bu itaat düzenini kabul etmesine imkan kalmayacaktı.

Muhalefetteki DP’ yi anlamak için, bu partinin: toprak reformu, Toprak Kanunu karşısındaki tutumuna; Köy Enstitülerine karşı tutumuna; dış siyasetteki katıksız Batıcı tutumuna; bir de kurucularının sınıfsal yapısına bakmak gerekir. Bütün bunlar hesaba katıldığında, DP, esas olarak, kendini devletten bağımsızlaştırmak isteyen ve özellikle II. Dünya Savaşı içinde palazlanmış olan büyük ticaret burjuvazisi ile büyük toprak sahiplerinin partisi olarak görülür. Ancak, DP’ yi bundan ibaret görürsek, DP gerçeğini hiç anlamamış oluruz. Türkiye’de aydınların bir bölümünün büyük yanılgısı da işte bu noktadadır. DP, sırf sınıfsal yönü ile değerlendirilerek bir karşı- devrim hareketi olarak nitelenmektedir. Oysa bu çok büyük bir yanılgıdır. Çünkü DP, özündeki gericiliği, tarihsel gericiğini, biçim olarak son derece ilerici olan bir çerçeve içine oturtabilmiştir. Bu ilerici çerçeve de şudur: DP, bu gerici sınıfları rakipsiz olarak iktidara taşıyabilmek için, yığın-

sal bir hareket kullanmıştır.

Düşünün: Yüzyılların getirdiği bir Osmanlı geleneği var. Yüzyıllar boyunca, kul olma insanlar. Hep boyun eğmişler. Bu geleneği, Ulusal Kurtuluş Savaşı’ndan sonra kurulan tekpartili cumhuriyet de esasında değiştirememiş. Herşey tepeden inme gelmiş. Yeniliğin kendisi de tepeden inme gelmiş.

İşte ilk kez DP hareketi sayesinde, bu yığınlar kendilerinin yurttaş olduklarını algılamaya başladılar. Bu çok önemli.

Bu çelişki değil mi? Ashında bunu doğal olarak istemeyen sınıfların böyle bir hareketi yaratması...

Bunu çelişki olarak görmemek lazım. Çünkü, bütün tarihsel dönüşümlerde bu türden şeyler yaşanmıştır. Zaten, halk işin içine katılmadan büyük tarihsel dönüşümler gerçekleştirilemez. DP, kendi sırtında taşıdığı egemen sınıfların ulus adına konuşmasını meşrulaştırabilmek için bunu yapmak zorundaydı. Dar bir sınıf çıkarı adına ortaya çıktığınız zaman, ulusun önünde kendi sınıfınızı da meşrulaştıramazsınız. Aynı şey, 1789 Fransız Devrimi’nde de görülmüştür. Burjuvazi, bir “burjuva hakları” bildirgesi yayımlamamıştır. “İnsan hakları” bildirgesi yayımlamıştır, “yurttaş hakları” bildirgesi yayımlamıştır. Sınıfsal devrimini, bütün bir ulus, hatta bütün bir insanlık adına gerçekleştirmiştir.

DP, artık rakipsiz olacak sınıfsal iktidara ulusal bir meşruiyet kazandırabilmek için böyle bir düşünce yapısı üzerine oturmak zorundaydı. Kaldı ki, DP bunu yapmasaydı, istediği iktidar değişimini de sağlayamazdı. Bu arada, şunu da hemen belirtmek lazım: Tarihte nesnellik ve öznellik, bireyde olduğundan farklıdır. Bu soyut laflarla şunu demek istiyorum: Yeni egemen sınıf üyeleri oturdular, dediler ki “Ne yapalım? Halkı kandırmak için şunu yapalım ve böylece iktidara gelelim.” Yok öyle birşey. İnsanlar bu işe samimi olarak inandılar. Çünkü insanlar, kendi sınıfsal çıkarlarını kendilerine de itiraf etmezler. İnsan, “ben bunu köşeyi dönmek için yapıyorum” demez. “İnsanlığı kurtarmak için, ülkeme hizmet etmek için yapıyorum” der. Böyle olmasa, insanın kendisine saygısı kalmaz. Dolayısıyla, bunu içtenlikle yapmışlardır.

DP’nin CHP’den farklı olarak yaptığı şu olmuştur: On binlerce insanı meydanlara topluyor. Artık tek derecelilik anlayışını getirdiği için, siyasetçiyi köye gitme mecburiyetinde bırakıyor. Köye gidip köylüden oy rica ediyor. Dolayısıyla, köylüye hoş-

görülmek için o çamurda yürüyor, o pislikten geçiyor, ona değer veriyor. Tabii bu çok önemli bir olay. Bunu hiçbir şekilde azımsamak mümkün değil. DP sayesinde ki halk Türkiye' de siyasetin tadını almıştır; halk Türkiye' de adam olduğunu hissetmiştir; halk Türkiye' de bu sahnenin oyuncusu olduğunu hissetmiştir.

DP, iktidara geldikten sonra da bunu hissettirmiştir halka. Demokrat iktidarın ilk yılları, köylü yığınlarının vali odasını tekmeleyerek açtıkları, kaymakama "sana ne? !" dedikleri, kendi ocak başkanlarına, bucak başkanlarına, il başkanlarına dayanarak doğrudan doğruya devlete kafa tuttukları, çarıklarıyla resmi dairelerden hak kopardıkları bir dönemdir.

İşte "46 ruhu" denen şey budur. Bunun da ölmez bir özlem yaratmış olması anlayışla karşılanmalıdır. Bu, hiç kuşkusuz, devrimci bir harekettir.

Belki gene soruyu tekrarlamış olacağım ama, dominant olan ne, onu anlamak istiyorum. Esas olarak, sizin ilk başta anlattığınızdan benim anladığım, bu sınıflar için sınıfsal tehlikeler vardı. Bu sınıfsal tehlikeleri bertaraf etmek için siyasete girmek ve iktidarı ele geçirmek durumundaydılar. Çünkü iktidarda olan parti, onlara tam olarak güven vermemekteydi. Bunun için mi siyaseti böyle geniş tabana yaymışlardır, yoksa gerçekten "46 ruhu" diye hep anlatılan şey, bir anlamda bu insanlar tarafın an özümsemiş, benimsemiş olduğu için mi böyle gelişmiştir?

Eence, ikinci seçenek doğru. Gerçekten özümsemiştir. Yani, DP sınıfsal hareketinin biçimini, bu sınıfsal özden koparmak olanaksızdır. DP, palazlanmış bir egemen sınıfın darbesi değildir. Yığınların sırtında egemen sınıfları iktidara taşıyan bir harekettir. Üstelik bu, yığınlarla da sınırlı kalmamıştır. DP, çok büyük bir aydın desteği de almıştır. Aydınlar tarafından, özgürlük bayraktarı bir parti olarak algılanmıştır.

DP, bir şeyin daha şampiyonluğunu yapmıştır. Tepeden inme laikliğe karşı, geleneksel halk İslamının da bayraktarı olmuştur. Şimdi çerçeveyi iyi çizmek lazım. DP'yi, bu yönüyle, daha başından laiklik düşmanı bir parti olarak nitelemek yanlıştır. DP'nin, hiç değilse ilk yıllardaki yaklaşımı, halkı yüzyılların getirdiği birtakım yaşam alışkanlıklarına tekrar kavuşturmaktır. "Tanrı uludur!" diye bağırarak, bir zorlamaydı. "Allahüekber"e dönmek, çok anlaşılır bir ferahlama yaratmıştır. İşte bütün bunların bileşkesi, "1946 ruhu" dur.

İnönü' nün çok partili düzene geçiş için koyduğu temel koşullar vardır. İnönü, iki duvar koymuştur DP'

nin önüne: Bir, komünizme karşı olacaksın; iki, din devletine karşı olacaksın. DP, özellikle birinci duvar dolayısıyla konan yasağı, büyük bir coşkuyla karşılamıştır. Çünkü bu, DP'nin sınıfsal niteliğine tamamen uygundur. İnönü' nün de bu konuda hiçbir şüphesi olmamıştır. İşte DP'ye, daha muhalefet yıllarında baktığımızda, görünen temel niteliği budur.

Şimdi DP' nin birkaç yönüne daha değinmek istiyorum. İktidar yıllarını da katarak bunlara değineceğim. DP'nin getirdiği yığınca demokrasi anlayışı, iktidar yıllarında, solu reddeden yönüyle alabildiğine vurgulanmıştır. Bir kere DP, cumhuriyet tarihinin en büyük komünist tevkifatını gerçekleştiren partidir. İkincisi, devleti yönetme anlayışı bakımından tamamen çoğunlukçu bir anlayışa saplanıp kalmıştır. Yani kısaca şöyle bir denklemler vardır: Egemenlik ulusa aittir; ulus bu egemenliği

meclis eliyle kullanır; meclis içindeki çoğunluk da biz olduğumuza göre, her istediğimiz ulus egemenliğinin istediğidir. Böyle bir özdeşleşme, böyle bir çoğunlukçuluk yaratılmıştır. Bu çoğunlukçu anlayış, DP' yi anayasaya saygısızlığa ve siyasal anlamda azınlığın haklarına saygısızlığa götürmüştür. Daha sonra da DP'yi diktatörlüğe sürüklemiştir. DP, darbe yapmış bir partidir. 27 Mayıs, aslında bir karşı- darbedir. Hükümetin yaptığı darbeye bir yanıtıdır. Bu darbenin özü de, siyasal azınlığı siyasetten ortadan kaldırma teşebbüsüdür.

DP' nin iktidar yıllarının gösterdiği bir başka özellik de, Amerika' ya sorgusuz sualsiz

teslimiyettir. Bu teslimiyetin boyutlarını bizim bugün anlamamız dahi Amerikancı olmuştur. Hiç unutmayalım ki, 1959' da Amerikan askerinin Türkiye' ye çağrılabilmesini öngören ikili antlaşma DP tarafından imzalanmıştır.

Şimdi iktisadi siyaset konusuna gelmek istiyorum. Bu konuda, DP' den ne kalmıştır? DP' nin zamanındaki sınıfsal egemenlik, daha sonra renk değiştirmiştir, yeni boyutlar kazanmıştır. O da şudur: Özellikle 1960' tan sonra, planlamanın da başlamasından sonra, Türkiye' de ciddi bir sanayileşme hamlesi görülmüştür. Sonuçta, bu sanayileşme hamlesini yürüten bir sanayi burjuvazisi çıkmıştır ortaya. Özellikle ithal ikamesi siyasetine dayanan bu sanayileşme, ister istemez egemen sınıflar blokunun rengini değiştirmiştir. Büyük toprak sahiplerinin, büyük ticaret burjuvazisinin DP zamanındaki ağırlığı, daha sonra, AP zamanında azalmıştır. Onun içindir ki AP, iktisadi siyasetinde, DP' ye göre daha ulusalcı olmuştur. Çünkü sanayici, egemen sınıf bloku iç-

inde, en ulusalcı olan kesimdir. Onun içindir ki, AP daha ulusalcı olmuştur.

Ticaret burjuvazisi, yani özellikle savaş döneminde palazlanmış olan ticaret burjuvazisi ile büyük toprak sahiplerine dayanan bir parti iken, gelişen ihtiyaçları ile beraber sanayi burjuvazisinin daha egemen olduğu, daha bir güç kazandığı bir dönemde artık DP'nin gücü azalmıştır gibi bir yorum yapılabilir mi?

Sanıyorum ortada birkaç sürecin çakışması var. DP hareketindeki nitelik değişimini yalnızca bu gelişmeye bağlamak doğru olmaz. Başka boyutlara da bağlamak lazım. DP'nin tarihinden çok Türkiye'nin tarihini ilgilendirdiği için, henüz değinmedim bu konuya. O da, küçük burjuvazinin etkisidir. Başka boyutların en önemlisi budur. Aydınların ve küçük subayların etkisidir. Bunlar, DP döneminde, maddi ve manevi olarak çok büyük bir güç ve saygınlık kaybına uğramışlardır. Bunların bir tepkisi vardır. Bir başka boyut da, dünyanın sosyalleşmesi olgusudur. Biliyorsunuz, 1960'lı yıllarda, Batı dünyasında kapitalizm oldukça sosyalleşmiştir. Bunun da, Batı'yı örnek edinmiş bir ülkede yansımaması düşünülemez. İşte bütün bu etmenler birleşti ve DP örnekçisinin (modelinin) iflasını getirdi. AP, hem DP'nin doğrudan mirasçısı, hem de bu yeni dönemin ürünü.

Yeni dönemin farklılığı nerede? Bir kere, sanayileşme artık ciddi bir boyut kazanmıştır. Yeni bir anayasa ortaya çıkmıştır. Bu yeni anayasa topluma yayılmaya başlamıştır. İlk kez sınıfsal bir muhalefet ortaya çıkmıştır.

Önemli bir başka değişim de şudur: AP artık sütten ağzı yanan Demokratların bulunduğu bir partidir. Bu ağız yanması, 27 Mayıs darbesiyle olmuştur. Onun içindir ki AP, özellikle orduyla barışmak için çok büyük çaba harcamıştır. 65'te iktidara gelen AP, içinde en çok emekli subay barındıran partidir. AP Türkiye'de genelkurmay başkanını cumhurbaşkanı yapan partidir. Bilindiği gibi, 1966'da Cemal Gürsel'den boşalan cumhurbaşkanlığına Cevdet Sunay AP sayesinde gelmiştir.

DP geleneğinde kimi farklılıklar ortaya çıkmasının bir nedeni de dış siyasetteki değişikliklerdir. Johnson mektubunun dış siyasetimizde olağanüstü büyük bir önemi vardır. Bunun iyice algılanması gerekir. Seksen yaşındaki İnönü, Johnson'un mektubu üzerine Amerika'ya kadar gitmiştir. Müthiş bir dramdır bu. Devletin kurucularından birisiniz. Bu devletin güvenliğini sağlamak için, temel bir dış siyaset tercihi yapmışsınız ve bu dış siyaset tercihinde şöyle bir duruma karşılaşıyorsunuz. Tercih ettiğiniz, bütünüyle kendinizi verdiğiniz yolun başını tutan devlet size, en yaşamsal ulusal çıkarla-

rınızı uluslararası antlaşmalara tamamen uygun bir biçimde kullanmanız söz konusu olduğunda: "sana verdiğim silahı bana sormadan kullanamazsın", daha önemlisi de, "kullandığın takdirde, Sovyetler sana karşı bir tepki gösterirse ben seni korumam" diyebiliyor.

Evet, bu temel tercihi yapmış kişiler için bu gerçekten de müthiş bir dramdır. İşte AP, bu dramı yaşamış bir ülkede iktidara gelmiştir. Dolayısıyla artık, dış siyaseti bakımından DP gibi olmasına olanak yoktur. Bu yönüyle de AP çok daha ulusal olmuştur. Özellikle 65-69 arasındaki dönem, Türkiye'nin dış siyasetinin en hızlı bir biçimde dengelendiği bir dönemdir. Üçüncü Dünya ülkeleri ile ilişkilerin düzenlendiği, Balkan komşuları ile ilişkilerin düzenlendiği, Sovyetlerle ilişkilerin düzenlendiği, bir dengenin kurulduğu yıllardır bunlar. Bunun da mimarı AP'dir.

Şimdi bir karşılaştırmaya bakalım. DP nedir? DP, Amerikancılık yapacağım diye Irak'a, tıpkı sonradan Özal'ın özendiği gibi, Irak'a asker göndermeye kalkışan, Irak Devrimi'ni ezmek için, Batı çıkarlarını korumak için asker göndermeye kalkışan bir partidir. Süleyman De-

miller'in AP'si, kesinlikle böyle bir parti değildir. Süleyman Demirel'in AP'si, Amerika'nın daha sonra, Ecevit'in 74'teki Kıbrıs müdahalesine karşı koyduğu silah ambargosuyla cebelleşme gereği duymuş bir partidir. Dolayısıyla, DP'nin dış siyasetteki yüzde yüz teslimiyetçiliği AP'de yoktur. Bu bakımdan, AP'de bir farklılaşma var. Ancak, yine de kimi noktalar da AP DP'nin şaşmaz mirasçısıdır.

Bu mirasçılığın bir yönü, hareketin adeta iç organlarından kaynaklanan komünizm düşmanlığıdır. Egemen sınıflar partisi olma niteliğinden dolayı, baş düşman yine komünizmdir. AP bütün hücreleriyle antikomünist bir partidir. Bu noktada DP'den hiçbir farkı yoktur. DP kadar kıyıcı olmadıysa, yalnızca yasalar buna engel olduğu içindir. Kaldı ki, 1968'den sonra, genel olarak yasalar da zorlanmaya başlamıştır. Ondan sonra AP iktidarı, yasaları zorlayarak sola karşı çok kıyıcı olabilmıştır. Bu yönüyle büyük bir benzerlik vardır.

Bir başka yönüyle de benzerliği vardır AP'nin DP'ye. Bu da çoğunlukçu anlayıştır. AP, gerçeklik gereği, ordu darbesinin ürünü olan 1961 Anayasası'yla bir barış kurma gereğini duymuştur. Ancak, 1961 Anayasası'nın getirdiği çoğulculuğu hiçbir zaman içine sindirememiştir. İşte bu yüzden AP, fırsat bulunca, yasaları zorlama eğilimine girmiştir. Hep, çoğunlukçuluğa dönme eğilimine sahip olmuştur. Unutmayalım ki, 12 Mart 1971 darbesinden sonra gerçekleştirilen anayasa değişikliklerinde, AP çok önemli bir rol oynamıştır. 61 Anayasası'nın boğulmasında, çoğulcu niteliğinin geri-

letilmesinde, önemli bir rol oynamıştır. Yani, AP hiçbir zaman, Batılı çağcıl anlamda bir muhafazakar parti olmamıştır. Bu yönüyle DP' nin devamıdır. DP' nin çoğunlukçuluk eğiliminin mirasçısıdır.

Peki DYP'nin bu gelenek içindeki yerine gelirsek ne söyleyebiliriz. Sizce DYP'nin AP'den farklılıkları nelerdir? Bir de 1980 sonrası ANAP faktörü var. Aralarındaki farka ilişkin ne düşünüyorsunuz?

Daha AP yıkılmadan, Süleyman Demirel azınlık hükümetinin getirdiği 24 Ocak 1980 kararları, egemen sınıf siyasetinde bir kopuşun ve yeni bir gelişimin, yeni bir yapılaşmanın başlangıcını oluşturdu. Demek ki, bu da AP ile başlamıştır. Daha sonra, bunun bayraktarlığını ANAP yapmıştır. Bu, artık ithal ikameci modelin terk edilmesi, tamamen dışsatıma, ihracata dayalı, dolayısıyla da emperyalizmle bütünleşmeye dayalı bir kapitalizm modelinin önündeki engelleri kaldırma anlamına gelmektedir. Çünkü dünya değişmiştir ve değişen bu dünyaya Türk egemenleri kendilerini uyarlama gereğini duymuşlardır.

Bunun arkasından 12 Eylül gelmiştir. 12 Eylül'ün aldığı ilk kararlardan biri, Demirel- Özal ikilisinin başlattığı iktisadi yönelişin olduğu gibi sürdürüleceğini bildirmek olmuştur. Bildiğiniz gibi, bunun yürütülmesi de, bu takımın önde gelen adamlarından biri olan Özal' a doğrudan doğruya verilmiştir.

DYP işte bu yeni dönemin AP'sidir. Bu partinin de başında, AP başkanı olan kişinin bulunmuş olması çok önemli değildir. Nasıl ki AP DP'den önemli ölçüde değişik olmuştur, DYP de ister istemez AP'den değişik olacaktır. Bir zamanlar ulusal sanayinin başbakanı olan kişi bugün baş özelleştiricidir. IMF iktidarı bütünüyle Türkiye' ye yerleşmiştir. Bu bakımdan, ANAP'la DYP arasında bir fark yoktur. Aslında, dönemin gerçek bayraktarı ANAP'tır. DYP, içinde başka adların bulunduğu bir ANAP'tır. Kavgı kişisel olmuştur. Çünkü Demirel'in başyardımcısı olan kişi, daha sonra Demirel'i siyaseten gömmek istemiştir. Buna büyük bir tepki doğmuştur.

Bu söylediklerimden, ANAP'la DYP'yi özdeşleştirdiğim sonucunu çıkarmayın. İktisadi siyaset bakımından birbirlerine tamamen denk değildirler. Çünkü, ANAP bir darbe partisidir. Tepeden kurulmuş bir partidir. DYP ise, aşağıdan yukarı eski AP örgütünü yeniden canlandırıp söke söke yasakları ortadan kaldırmış ve artık 1946'dan beri bildiğimiz bir senaryoyu tekrar kullanarak, yani yığınları kullanarak iktidara yeniden dönmüş bir partidir. Bu bakımdan, demokratik saygınlığı bakımından, ANAP'tan çok daha saygın bir partidir. Ancak şunu da hemen ekleyeyim ANAP'a haksızlık etmemek için, ANAP da artık bu ateşten geçmiştir. ANAP da, "darbeci parti" olma özelliğini, Özal'dan kurtulduktan sonra geride bırakmıştır. ANAP da seçim meydanlarına çıkmıştır. Seçim meydanlarında yenilmiştir. Büyük ihtimalle de seçim meydanlarında yakın- da önemli zaferler elde edebilecek bir partidir. Dolayısıyla

şimdi artık 1946'nın mirasçısı DYP'dir, ANAP değildir gibi ayrımlar, yapay ayrımlar olur. Demin de söyledim gibi, 46'nın mirası artık herkesindir.

Şimdi, demek ki DYP, iktisadi siyaset bakımından, artık ulusal bir iddiası kalmamış olan, kendini dünya büyük burjuvazisinin, emperyalizmin bir parçası olmaya aday olarak gören bir egemen sınıfın sözcüsü durumundadır. ANAP da öyledir. Üstelik, tek kutuplu dünyaya geçildiği için, yeni dünya düzenine uyum sağlayan, bayraktarlığını yapan partiler sadece bunlar da değildir. Bu eğilim, bir egemen söylem biçiminde, İkinci Cumhuriyetçiler arasında, hatta solun birtakım kesimleri arasında da büyük bir geçerliğe sahiptir.

DYP'nin AP'den değişik olması beklenebilecek olan bir yönü, ne yazık ki gerçekleşmemiştir. Başlangıçta bunun birtakım işaretleri, Süleyman Demirel'de görülmüştür. Onun için, AP DYP haline gelirken, çoğunlukluğun artık benimsenebileceği umulmuştur. Ne yazık ki, AP'nin çoğunlukçu çizgisi, DYP'de yeterince bir çoğunlukçu çizgiye dönüşmemiştir. Gerçi bir DP mirasçısının zorlanmadan -1960' tan sonraki zorlamaydı-, kendi gönüllü seçimiyle CHP'nin mirasçısı olan SHP ile koalisyona gitmesi, daha önce, DP zamanında, AP zamanında hiç düşünülmemeyecek olan bir çoğunlukçu anlayışının ürünüdür. Bu bakımdan, eski çoğunlukçuluk anlayışında bir yumuşama vardır. Ama işte o kadar kalmıştır.

Sol, sınıfsal sol düşmanlığı da yok olmamıştır. Çünkü o içgüdüsel, sınıfsaldır. Bunu da anlayışla karşılamak lazım. Bugün, komünizmin ölüsüyle bile uğraşmakta. Diğer egemen sınıf partilerinde olduğu gibi, DYP'de de bu komünizm düşmanlığı çok çarpıcı bir biçimde hayatıyetini sürdürmektedir.

DYP'nin AP'den devraldığı ve daha da vurguladığı bir başka özellik de, iktisadi devletçilik değil, devlet sahipliğidir. AP zamanında ortaya çıktığını söylediğim devlet- hükümet ayrımı, DYP'de artık çok açık seçik bir biçimde öne çıkmıştır. Sanıyorum bunun nedeni şöyle özetlenebilir: Yeni sınıfsal yönelişte, yeni iktisadi siyasette, devlet "jandarma devlet" olacaktır. İktisadi rolü giderek zayıflayacaktır. Jandarmalık da, esas olarak, sınıfsal egemenliğin korunması yönünde bir jandarmalıktır. Bu yönüyle devlet, daha da değer kazanmıştır. Siz bakmayın getirilen devlet aleyhtarı söyleme. Bugün burjuvazi için devlet daha da önemlidir. İşte DYP, bu daha da önem kazanmış devletin sahipliğine birinci derecede soyunan partidir. Bu bakımdan, büyük ölçüde, DP geleneği tamamen yok olmuştur.

Son olarak, DYP'nin AP'den farklılaşan yönü bakımından, şunu da belirteyim: DYP, bir ölçüde, kendini RP' den ayırma gereğini duymaktadır. Hem RP' nin altını oymak için İslami değerlere ödün verme gereğini duymaktadır; hem de bu hareketin çok güçleneceğinden korkmaktadır. İşte devlete sarılışının bir gerekçesi de budur. DYP devletin burjuva düzeninin baş bekçisi olduğunu en iyi algılamış olan partidir.

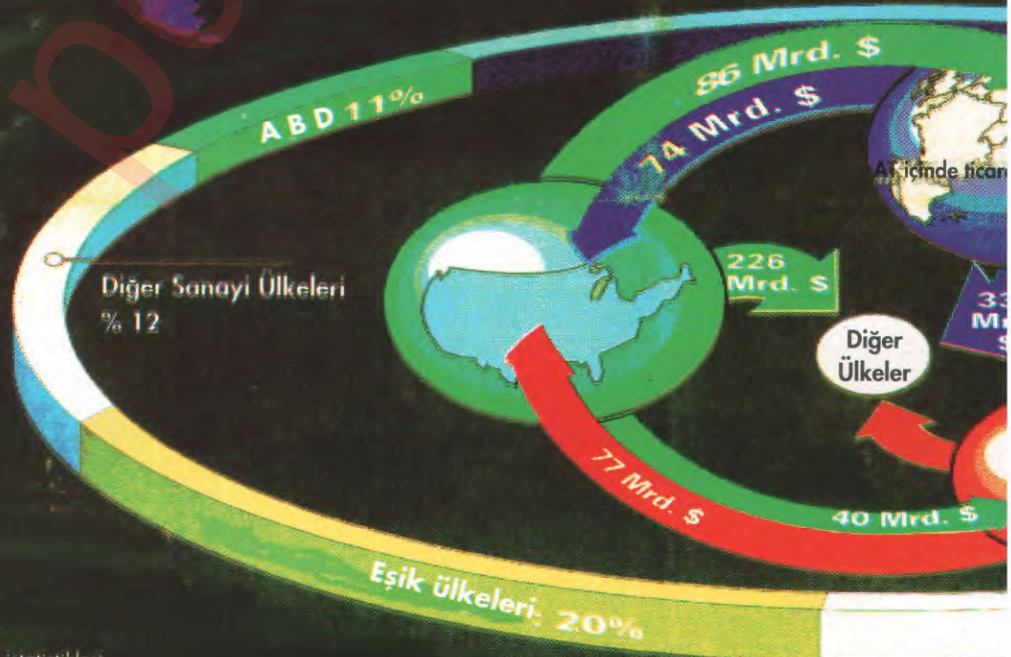
Çok kutuplu dünyada

ABD-Avrupa-Japonya şeytan üçgeni

Saruhan OLUÇ

Dünya pazarlarının % 60'ı AT, ABD ve Japonya

Batı Avrupa, Afrika ve Ortadoğu ülkeleri üzerindeki etkisini korurken, Japonya önderliğini Asya'da geliştiriyor. ABD'nin ise Güney Amerika ile ticaretinde bazı sorunlar başgösterirken, Avrupa ve Japonya'nın bu bölgede etkilerini arttırdıkları görülüyor. 1992 yılı verilerine göre Kuzey Amerika'dan Asya'ya 133.9, Avrupa'ya 137.9 milyar dolarlık ihracat; ters yönde ise 234.4 ve 123.5 milyar dolarlık ithalat yapılmış. Buna karşılık Batı Avrupa'dan Asya'ya 115.3, Ortadoğu'ya 52.2, Afrika'ya 53.8 ve Latin Amerika'ya 30.3 milyar dolarlık ihracat yapılmış. Aynı bölgelerden yapılan ithalat ise sırası ile 185.7, 32.1, 59.6, 34.2 milyar dolar tutmuş. Kuzey Amerika ile Batı Avrupa arasındaki ihracat-ithalat tutarı ise 137.9 ve 123.5 milyar dolar olarak gerçekleşmiş.

Mrd \$: Milyar Dolar

Kaynak: 1991 OECD aylık dış ticaret istatistikleri

Şubat ve mart aylarında, dünya ekonomisi ile ilgili gazete, dergi ve ajans haberlerinin en önemli unsurunu Japonya ile Amerika'nın yine anlaşamadıklarına dair tespit oluşturuyordu. ABD ile Japonya arasındaki ilişkiler bir kez daha gerginleşmişti. Üstelik 7 yıllık pazarlıkların ve toplantıların sonunda gerçekleşen GATT Anlaşması'nın hemen ardından 'yaptırım' sözleri duyuluyordu. Amerikalılar, Japonların bütün verdikleri sözlere rağmen pazarlarını açmamalarına daha fazla tahammül etmek istemiyorlardı.

ABD ve Avrupa'nın Japonya karşısındaki dış ticaret açığı her geçen yıl artıyor. Avrupa ile Japonya arasındaki açık, ikincisinin lehine 1985'te 11.7 milyar dolarken, bu meblağ 1990'da 18.5, 1993'te ise 26.3 milyar dolar olmuştu. ABD'nin Japonya karşısındaki dış ticaret açığı ise 1993'te 59.5 milyar dolarlık rekoru kırmıştı. Bu meblağ 1990'da 41.4 milyar, 1985'te ise 46.1 milyar dolardı. Buna karşılık Japonlar, ekonomilerinin tamamen serbest ve açık olduğunu iddia ediyorlardı. Son bir-iki yıl içinde ithalatın az olmasının nedenlerini ise ekonomik resesyona bağlıyorlardı.

ABD, Clinton-Hosakawa görüşmesinden önce ve sonra Japonya'ya karşı açtığı yoğun propaganda savaşında Avrupa'yı da yanına çekmeye çalıştı. Buna karşılık Avrupa Birliği, Japonya'ya yönelik 3 yıl sürecek bir ihracat kampanyasını başlattığını açıklıyordu. Hedef Japonya.

Ancak herşey söylendiği kadar kolay değil. Son on yılı göz attığımızda, ABD ile Japonya arasındaki çekişmenin süreklilik arzettiği görülüyor. Bu çekişmenin arka planında ise dünya ekonomisinin büyüme merkezlerinin Uzakdoğu'ya kaymış olduğu gerçeği bulunuyor. 1990-94 arasında, son iki yılı tahmini olmak üzere Uzak Doğu'daki yıllık ortalama büyüme oranı Malezya'da yüzde 8.7, Tayland'da 8.4, Güney Kore'de 7, Endonezya'da 6.5, Singapur'da 6.4, Çin'de ise 9.2 olarak gerçekleşiyor. Aynı dönemde Almanya'nın ortalama büyüme hızı yüzde 1.8. İşte ABD bir taraftan APEC (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği) aracılığı ile bu durumdan faydalanmayı hedeflerken, aynı zamanda bölgede ekonomik, politik liderliğe soyunmuş olan Japonya ile de karşı karşıya geliyor.

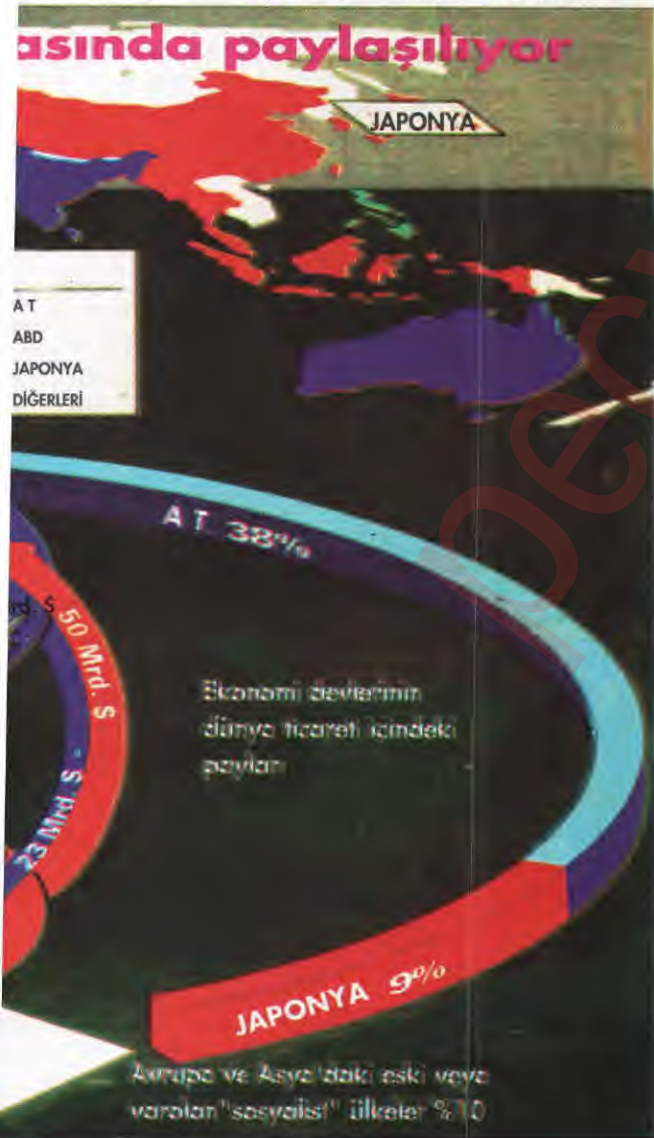
'Soğuk barış' döneminin dinamikleri

1991 yılında Wall Street Journal'da yayınlanan bir araştırmaya göre, 90'lı yılların başlarına kadar dünya nüfusunun yüzde 80'i ya eski Sovyetler Birliği, Çin, Doğu Avrupa devletleri gibi Batı'dan farklı bir sermaye birikim modeline sahip ülkelerde, ya da Afrika, Arap ülkeleri gibi otoriter rejimler, veya Latin Amerika, Güney Asya ülkeleri gibi merkantilist rejimler altında yaşıyordu. Wall Street'e göre 10 yıl içinde, yani 90'lı yıllarda dünya nüfusunun yüzde 80'ini oluşturan yaklaşık 4 milyar tüketici dünya pazarlarında mal ve sermaye rekabetine girecekti. Bu coşkulu biraz da tedirgin tahlillerin ardından yaşananlar, 'yeni dünya düzeni' olarak ifade edilen düzensizliğin en önemli özelliğinin rekabet olduğunu da gösteriyordu.

Soğuk Savaş'ın resmen sona erdirilmesi ve 'yeni dünya düzeni'nin başladığının ilan edilmesi ile birlikte yeni bir döneme girildi. İki kutuplu 'eski dünya düzeni' sona ermişti; ancak beklendiği veya iddia edildiği gibi tek kutuplu bir dünya oluşmadığı gibi, ekonomik, politik, hatta askeri bir istikrar da oluşmadı. Üstelik daha önemlisi, o güne kadar Reagan'ın deyimiyle "Kötülükler İmparatorluğu" olarak adlandırılan SSCB'ye karşı ABD askeri ve nükleer şemsiyesi altında birbirine sıkı sıkıya sarılan ve iki blokta birini oluşturan devletler arasında çelişkiler ortaya çıktı.

Uyumsuzluklarda artış yaşanmasının yanı sıra, Batı'lı devletler her geçen gün yeni rekabet alanları keşfetmeye, ticaret blokları oluşturmaya veya varolanları geliştirmeye ve yeniden şekillendirmeye başladılar. 'Rekabet artışı' kavramı ile tanımlanabilecek bu dönemde olanları bir başka ifade ile 'hegemonik güç olma mücadelesi' olarak da nitelendirmek mümkün.

Tartışmaların odağını, 'yeni dünya düzeni' adı verilmiş olan çok kutuplu düzensizliği, hangi ulus devletin yöneteceği sorusu oluşturuyor. Uluslararası ilişkilerin ve çelişkilerin şekillenmesi tartışılırken çeşitli gelişme modelleri

üzerinde duruluyor. Birincisi, dünya üzerindeki eşitsiz gelişimden kaynaklanan ve zengin ile yoksul, gelişmiş ile az gelişmiş arasındaki farklılık ekseninde şekillenen kuzey-güney çelişkisi ve çatışması modeli. Ancak artık kuzey ile güneyi coğrafi değil, ekonomik kavramlar olarak ele almak gerekiyor. Çünkü eski Sovyet cumhuriyetlerinin ve Doğu Avrupa ülkelerinin önemli bir kısmı Afrika ya da Asya'daki az gelişmiş ülkeler kategorisine dahil edilebilir.

İkinci modeli, bir köşesinde Kuzey Amerika, diğerinde Asya-Pasifik Bölgesi, üçüncüsünde ise Avrupa'nın bulunduğu ekonomik, ticari alanların ve blokların söz konusu olduğu üçgen oluşturuyor. Her bir alanın odağını ise diğer blok üyelerine oranla şu anda en gelişmiş ekonomiye sahip olan ABD, Almanya ve Japonya oluşturuyor.

Üçüncü modelde ise uluslararası ilişkilerin geleceği, yenden etki kazanmakta olan eski ve yeni oluşmuş ulus devletler arasındaki çelişkiler ekseninde tanımlanıyor. Potansiyel olarak önderlik edebilecek ülkeler arasında ABD, Japonya, Çin, Almanya (eğer Avrupa birliği sonuçlanmazsa), Rusya, demografik özellikleri nedeniyle Hindistan sayılıyor. Çin devasa bir büyüme hızı ile tüm dünyayı şaşırtırken, Rusya, eski Sovyetler Birliği alanı üzerinde gerek ekonomik gerekse politik açıdan hegemonik güç olma iddiasından vazgeçemediğini gösterme yönünde büyük adımlar atıyor.

Rusya ve Çin'in gelişme potansiyellerini ve dünya pazarlarındaki pozisyonlarını bir başka yazıda ele almak üzere şimdilik konu dışında bırakalım ve kendimizi 'üçgen modeli' ve odak ülkeleri arasındaki rekabet ile sınırlandıralım. Amerikalı liberal iktisatçı Lester Thurow'un 'soğuk barış' dönemi olarak nitelendirdiği bu rekabet ortamı, aynı zamanda biçimleri, tarihsel şekilleniş koşulları, politik ve toplumsal gelenekleri ve dinamikleri açısından Anglo-Amerikan, Japon-Doğu Asya ve Alman-Avrupa ya da Ren modelleri arasındaki kapitalizmler arası ekonomi savaşları ekseninde şekilleniyor.

I. Anglo-Amerikan

Bu model kültürel kökleri itibarıyla Adam Smith'e ve sanayi devrimine uzanır. Özellikleri ağırlıklı olarak Amerika, Kanada, Avustralya gibi İngilizce konuşulan ülkelerde görülen bu kapitalizm türü, azami bireysel girişimi, asgari devlet müdahalesini, serbest ticareti, serbest piyasayı ve bireysel girişimci için yüksek kazancı olduğu kadar yüksek riski de içerir. Ulusal ekonomik planlamayı veya sanayi stratejilerini rekabete aykırı, bireysel ve piyasa özgürlüklerine karşı girişimler olarak değerlendirir. Bu modelin 80'li yıllardaki en tipik temsilcileri, 'zenginlerin vergilerini düşürelim ki, yoksulların durumu düzelsin' anlayışında olan Ronald Reagan ve Margaret Thatcher idi.

DÖRT KİTADA ÜRETİM

80'li yılların sonlarında Volkswagen-Golf üretiminde kullanılan parçalar

FRANSA Kalorifer Klima Elektrik parçaları Kauçuk, metal rulman Su hortumları Soğutucu Çelik Lastik Tampun Döşeme Radyatör	İNGİLTERE Katalizatör Alüminyum Kauçuk borular Çelik Piston	İSVİÇRE Elektrik parçaları Yapıştırıcı Yalıtım maddesi Plastik parçalar	AVUSTURYA Galvaniz Elektrik parçaları Plastik parçalar Vites Kemer Akü Radyo Lastik	İTALYA Cam Vidalar Alüminyum Elektrik parçaları Piston	HOLLANDA Çelik Tekerlek Döküm parçalar
MACARİSTAN Ampul Alüminyum-Döküm Nikelaj Rulman					İSVEÇ Çelik Rulman Plastik parçalar
İSPANYA Lastik Akü Döküm parçaları					KANADA Taşıyıcı Katalizatör Jant Akü
PORTEKİZ Radyo Suni deri Contalar	GÜNEY AFRIKA Karoseri Mangan metali				
JAPONYA Klima parçaları Radyo Motor parçaları	MEKSİKA Motor parçaları Taşıyıcılar Stabilizatörler Arka takımlar Karoseri parçaları	BREZİLYA Şanzıman Amortisör Motor Kapağı Piston Dişliler Vites	ABD Klima parçaları Elektrik parçaları Kablolar Kompresörler Direksiyon	DİĞER ÜLKELER Belçika Danimarka Finlandiya Norveç Luksemburg	

II. Japon-Doğu Asya

Bu model köklerini biraz Konfüçyüsçülükte, biraz feodalizmde, biraz da İkinci Dünya Savaşı sonrasında Japonya'ya empoze edilen New Deal Amerikan sanayiciliğinde bulur. Daha çok Japonya, Kore, Tayvan ve Asya'nın yeni sanayi ekonomilerinde uygulamaları görülen bu kapitalizm türü, ekonomik gelişme için uzun vadeli ulusal stratejileri içerir. İhracat tarafından yönlendirilen merkantilist bir ticaret ve kolektif birimlerin çıkarlarını koruyan politik-eko-

nomik despotizm hakimdir. İster korporasyonlar, isterse ulus olsun, bu kolektif birimlerin çıkarları bireysel özgürlükler, tüketici çıkarları ve piyasa serbestliğinin aleyhine de olsa korunur.

Korporatif yapısı ve merkantilist korunması ile Japon ekonomisi bu türün en tipik örneğidir. Japonya'da, büyük ölçekli tarım ürünleri sübvansiyonlarının yanı sıra, yine devlet tarafından teşvik edilen büyük ölçekli gayri menkul spekülasyonu ve devletin planlama komisyonu MITI'nin denetimi altında işleyen bir ihracat sanayii vardır. Japon ekonomisi bir taraftan sınırsız bir rekabeti içerirken, diğer taraftan otoriter bir komuta yapısına sahiptir. Keiretsu adı verilen 6 büyük tröst sanayi politikasının kurallarını ve yönetimini saptar. Bu Keiretsuların her biri dünyanın en büyük sanayi firması olan General Motors'dan daha büyüktür ve ekonomideki tüm alanlar, temel sanayi mallarından bilgisayar hizmetlerine, inşaatın alışveriş merkezlerine kadar bu Keiretsuların kapsamı dahilindedir.

III. Alman-Avrupa

Esas olarak kıta Avrupası'nda gelişmiş olan kapitalizmin bu türünün en önemli özelliğini oluşturan sosyal piyasa felsefesi, köklerini Alman sosyal demokrasisinde ve savaş sonrası ekonominin yeniden inşası dönemindeki merkezi yönelimde bulur. Bu, Amerikan ve Japon türleri arasındaki bir orta yoldur adeta. Bireysel girişim özgürlüğünün yanı sıra, serbest ve liberal bir piyasaya da sahiptir. Ancak bu model ulusal ve uzun vadeli gelişme stratejileri üzerinde şekillenen makro ekonomik müdahaleleri de içerir. Japon modelinden daha az, ama Amerikan modelinden daha fazla kolektivisttir ve ulusal çapta sosyal güvenliğin yanı sıra, gerek bireysel gerekse firma düzeyindeki girişimlerde risk düzeyini düşük tutar.

Kapitalizmin bu türü Avrupa'da çoğunluk tarafından benimsenir ve piyasa mekanizmalarını zayıflatmayan bir politik çerçevede uygulandı. Özellikle işçi sınıflarının tarihsel mücadele gelenekleri, örgütlenme düzeyleri ve birikimleri sonucunda gerçekleşen karşılıklı ilişkilerde hastalık sigortasından işgüvencesine ve işsizlerin korunmasına kadar uzanan, emeklilik haklarını ve sosyal konutları da kapsayan bir yapı oluşturuldu. Diğerlerine oranla yüksek vergilendirme ile eğitim, mesleki öğretim ve altyapı yatırımlarının yapılmasının imkanları sağlandı. Kimi felsefecilerin 'burjuva partilerinin sosyal demokratikleştirilmesi', kimilerinin ise sosyal demokrat partilerin burjuvalaştırılması olarak tanımladıkları bir süreç yaşandı. Sendikalar ile işverenlerin bir tür toplumsal anlaşma oluşturmaları ile özellikle İkinci Savaş sonrasında 70'li yılların ilk dönemine, yani kapitalizmin dönemsel krizlerinin görülmesine kadar Avrupa'da diğerlerine oranla daha 'dayanışmacı' bir kapitalizm modeli ortaya çıktı (Kapitalizmin kriz dönemlerinde sınıf mücadeleleri dolayımı ile elde edilen bu haklara ve yapılaraya yönelik saldırıların artması ve bunların önemli bir kısmının ortadan kaldırılması çabalarının yoğunlaşması bu yazının konusunun dışında).

Farklı tarihsel değerler, praksisler, operasyonlar, gele-

nekler, imkanlar, politikalar ile şekillenen bu kapitalizm türleri karşılıklı yoğun ilişkileri ile birbirlerini çeşitli dönemlerde etkileme özelliğini de gösteriyorlar. Kendi içlerinde farklılıklar taşısalar da, Japon ve Avrupa kapitalizmlerinin Amerikan kapitalizmi karşısında yarattıkları yapısal karşı koyuşlar benzerlikler taşıyor. Ne Japon ne de Avrupa kapitalizmi, örneğin dış ticarete ve yatırımda Amerikan kapitalizminin daha yaygın olarak sahip olduğu 'bırakınız yapınlar' anlayışına sahip. Japon ve Avrupa kapitalizmleri, siyasi iktidarların yeni sanayilerin, teknolojilerin ve dünya çapında rekabet edebilecek ihracat ürünlerinin gelişmesi için bir plan yapılması gerektiğini kabul ederlerken, her ikisi de düşük maliyetli sermaye imkanları yaratan mali politikalar uyguluyorlar. Tasarrufları ve yatırımları teşvik ederler ve her ikisi de kurumsallaşmış bir hükümet işveren-işçi işbirliğine sahiptir.

Karşılaştırmaları derinleştirmek, benzerlikleri ve farklılıkları detaylandırmak mümkündür. Ancak tartışma konusu şu: iki kutuplu dünyadan çok kutuplu dünyaya gelindiği bu dönemde, üç kapitalizm türünün 'aritmetik bir ortalaması' dünyanın diğer ülkeleri için bir alternatif olarak mı şekillenecek. Yani çok 'ego yönelimli' olan anglo-saksonlar biraz daha sosyalleşecek, sosyallığe fazla takılan Avrupa'lılar biraz daha liberalleşecek ve insanlara daha az önem veren Japonlar hem liberalleşecek hem de sosyalleşecek mi. Yoksa her bir tür, etrafındaki ülkelere, yani ABD, NAFTA aracılığıyla Meksika'ya, orta ve güney Amerika'ya; Avrupa, AB ve EFTA aracılığıyla Polonya, Macaristan, Çek ve Slovakya cumhuriyetlerine, hatta Baltık ülkelerine, Ukrayna'ya; Japonya da Asya Pasifik ülkelerine kendi geleneklerini aktararak mı geleceği şekillendirecekler. Bu sorulara yanıt ararken karşılaşılan iki önemli gelişmeyi gözlemek gerekiyor. Birincisi, uluslararası firmalar, ikincisi de ticari bloklar.

Uluslararası firmalar

Ekonomik kriz ve dünya ekonomisinin küreselleşmesi merkez ülkelerin ekonomilerinde şiddetli sarsıntılar yara-

Japonya nerede önde

AT ABD JAPONYA

Araştırma

1990'da sivil araştırma giderlerinin GSMH'ya oranı(%)

Büyüme

1981-91 arasında ortalama yıllık büyüme oranı

İstihdam

1993'de işsizlik oranı (%)

ıyor. Merkez ülkelerin egemen sınıfları bir taraftan iç pazarları korumaya çalışırken, diğer taraftan ekonomik, politik, hatta kimi zaman da kısmi askeri araçları bölgesel olarak kullanarak rekabet içinde oldukları devletlerin pazarlarına müdahalelerde bulunmaya çalışıyorlar.

Dünya ekonomisi İkinci Savaş öncesi ile karşılaştırılacak olursa, çok daha karmaşık ilişkilere ve yapılara sahip. Yerli üretici, iç pazar gibi kavramlar eskisi ile karşılaştırmayacak kadar silikleşmiş durumda. Yaklaşık kırk yıldan bu yana dünya ticareti GSH'dan daha hızlı geliyor. Üretilen malların gittikçe daha büyük bir bölümü sınırların ötesine ulaştırılıyor. Ticari değerleri açısından ölçüldüğünde, bugün tüm mal ihracatının yüzde 25'i alıcıya ulaşmadan havayolu ile taşıyor.

Öte yandan özellikle üretim süreçlerinin belli parçaları emek gücünün daha ucuz olduğu az gelişmiş kapitalist ülkelere ve bölgelere taşındı ve taşınmaya devam ediyor. Sermaye, teknolojik avantajlarını düşük işgücü maliyeti avantajı ile birleştirme yollarını arıyor ve buluyor. Böylelikle merkez ülke firmaları dünya çapında üretim alanları geliştiriyorlar. İkinci Dünya Savaşı sonrasında en önemli özelliklerinden biri de, kapitalizmin daha önceki dönemlerinden farklı olarak üretim sürecinin uluslararasılaşması, yani aynı malın üretiminin çeşitli aşamalarının farklı coğrafi alanlarda gerçekleştirilmesidir.

Mısır'da ekilen, Türkiye'de iplik haline getirilen, Hindistan'da dokunan, İtalya'da stili verilen, Güney Kore'de dikilen ve oradan tüm dünyaya gönderilen milyonlarca ton pamuklu mal tüketiciye ulaşıyor.

Bir VW Golf'ün ya da Ford Escort'un montajı için firmalar farklı kıtalardan ara ürünleri bir araya getiriyorlar. (bkz. Tablo, s.52) Siemens imparatorluğunda kullanılan elektronik ve mekanik 55 000 parçanın hangi yollardan geldiğini takip etmek son derece güç. Çünkü bu imparatorluk 131 ülkede 87 yan kuruluşu ile birlikte faaliyetini sürdürüyor. Sadece işgücü maliyetinin düşük olduğu alanlara kayılması ile de yetinilmiyor. 80'li yılların ortalarından itibaren uluslararası şirket evlilikleri ve ortaklıklar açısından da çok ciddi bir gelişme var.

ABD, Avrupa ve Japon firmaları karşılıklı yatırımlar ve evlilikler gerçekleştiriyorlar. Bir taraftan Avrupa Birliği içinde yer alan ulus devletlerin firmaları arasında evlilikler ve ortaklıklar yaşanıyor. Diğer taraftan ABD'nin Avrupa'da ve Japonların Avrupa ve ABD'de girişimleri oluyor. Avrupalı firmaların ABD'ye yaptıkları yatırımlar 80'li yıllarda yılda yüzde 20'lik bir artış gösteriyor. 1988-1990 arasında Japon firmaları Avrupa'ya son 36 yılda olduğundan daha fazla yatırım yapıyorlar. Toplam olarak 80'li yıllarda OECD ülkelerinde dış yatırımlar üç kat artarken, 1985-89 arası firma evliliklerinde yüzde 2900'lük bir artış olduğu görülüyor. Bu bankacılıktan sigortacılığa, medyanadan gıda maddeleri üretimine kadar bütün alanları kapsayan bir gelişme.

Avrupa'da tek pazar uygulamasına, yani Avrupa Topluluğu'ndan Avrupa Birliği'ne geçiş sürecinde, birçok firma evlilikleri görülüyor. Alman elektronik devi Siemens ile

İngiliz Plessey; Alman Deutsche Bank'ı ile London City'deki İngiliz Morgan Grenfell yatırım bankası; Hollandalı Philips ile Danimarka'lı Bang and Olufsen ve İngiliz Island Records arasında ortaklıklar gelişirken, İsveç'in Volvo'su ile Fransa'nın Renault'su stratejik bir ortaklık arayışına giriyorlar. Fransız lüks ürün firması LVMH, yani bavul imalatçısı Louis Vuitton, şampanya üreticisi Moët ve konyakçı Hennessy, İngiliz Guinness ile ortaklık kuruyor. Fransız gıda devi BSN çeşitli Avrupa ülkelerinde 3 milyar dolarlık yatırım yapmak için yola koyuluyor. Volkswagen'den Fiat'a, Alcatel'den Elf'e önde gelen Avrupa firmaları bu tür ilişkileri geliştiriyorlar.

Amerikan firmalarının Avrupa'ya bu açıdan ciddiye almakta geciktikleri görülüyor. 1985'de yapılmış olan bir araştırmaya göre, her beş Amerikan firmasından sadece biri 1992'de Avrupa'da tek pazar uygulanacağından haberdar görülüyor. Ancak aradan geçen dört sene içinde birçok Amerikan firması, '92 sonunda Avrupa'da olacaktan haberdar oluyor. Bu firmalar iç araştırmalar yapmanın ötesinde Londra, Paris, New York gibi büyük merkezlerde yatırım bankerliği aracılığıyla doğrudan pazara girmenin yollarını arıyorlar, ortaklıklar kurmaya başlıyorlar. 1989 yılında Amerikalılar, Avrupalı firmaları satın alma konusunda Alman, Fransız ya da İngiliz sermayesinden daha yüksek meblağlar yatırırlar, toplam 15 milyar dolar.

Ford Jaguar'ı 2,5 milyar dolara satın alıyor, General Motors Saab'a 600 milyon dolarlık yatırımda bulunuyor,

AT and T İtalyan telefon firması Italtel'in yüzde 20'sini 135 milyon dolar karşılığında alıyor,

International Paper Fransız kağıt firması Aussedat Rey için 300 milyon dolarlık yatırım yapıyor, Emerson Electric Fransız Leroy Somer için 460 milyon dolar ödüyor, Du Pont bir İngiliz matbaa kalıbı imalatçısını satın alıyor, Businessland ve Sara Lee bir Fransız dokuma şirketini alıyor, sigara devi Philipp Morris İsviçre'li çikolata üreticisi Jacobs Suchard'ın yüzde 80'ini 3.8 milyar dolara alıyor.

Amerikan firmaları gayri menkuller satın alarak yeni üretim birimleri de oluşturuyorlar. Intel, İrlanda'da 400 milyon dolarlık bir chip üretim fabrikası kuruyor. Texas Instruments İtalya'da bir milyar dolarlık yatırımda bulunuyor. Hatta Disneyland Paris yakınlarında bir eğlence merkezi bile kuruyor.

Bunun yanı sıra stratejik işbirlikleri de gerçekleşiyor. Mesela elektronik alanında yeni gelişmelerin olabilmesi için Japonların ürettikleri chiplerden daha gelişkin chipler üretilmesi için çok ciddi yatırımlar yapılması gerekiyor. Bunu tek başına yapamayan IBM ve Siemens gibi büyük firmalar ortaklıklar oluşturarak, Japonlara karşı planlar yapıyorlar.

Aynı gelişme otomotiv sanayiinde de ortaya çıkıyor. Amerikan firmalarının da Avrupa'ya gelmesinden sonra,

ABD nerede önde

AT ABD JAPONYA

Nüfus artışı

1990'da doğum oranı (binde)

Japonlar da Avrupa'ya geliyor. Örneğin Mercedes otomobilleri ile ünlü Daimler Benz, ki uçak üreticisi MBB ile de ortak, Mitsubishi ile ortaklık kurarken, aynı zamanda Boeing ve diğer Amerikan uçak üreticilerine de bir işaret verilmiş oluyor.

Japonlar da dış yatırımlarını son dönemde hızla geliştiriyorlar. 1985-86'da Japonların Avrupa'daki doğrudan yatırımları 3 milyar dolar civarındayken, 87'de bu oran 7 milyara, 88'de 9 milyara, 89'da 14 milyara çıkıyor. Toyota, Toshiba gibi önemli Japon firmaları Avrupa'da üretim birimleri açıyorlar. Bunun yanı sıra şirket evlilikleri de geliyor. Honda, British Rover'in yüzde 20'sini, Mitsubishi, İngiliz Apricot Computer'in hisselerini satın alıyor. Japon giyim firmaları, Alman Hugo Boss, Fransız Jean Louis Scherrer, İngiliz Aquascutum ve Laura Ashley gibi gruplarla işbirlikleri geliştiriyor. Fujitsu, 1,3 milyar dolara İngiliz ICL'yi, Bridgestone, Firestone'u bir milyar dolara alıyor.

Ayrıca ağır sanayide de İkinci Savaş'tan sonra ilk kez bu tür işbirlikleri ortaya çıkıyor. Alman çelik üreticisi Klöckner, Japon devi C. Itoh'un yüzde 6'sını alıyor. Son dönemde Japonların Amerika'ya doğrudan yaptığı yatırımlar ciddi biçimde düşüş, Avrupa'ya olan yatırımları ise hızlı bir artış gösteriyor.

Japonya ve ABD'nin Avrupa'ya yönelik yatırımlarını arttırmalarının ardında yatan en önemli neden ise Avrupa Birliği'nin oluşması ve sınırların kalkması ile birlikte ticaret imkanlarının da genişlemesi oluyor. Japon ya da ABD

firmaları böylelikle Avrupa'da işçilik maliyetleri daha ucuz olan ülkelerde

niden düzenlemek üzere adımlar atan ulusal ekonomiler ve ulus devletler bu karmaşık ilişkilerin yarattığı sorunlarla karşılaşılıyorlar.

Örneğin ABD'nin otomotiv alanında karşı karşıya kaldığı sorunların başında, Japon ya da Avrupa firmalarının haksız rekabet yaptıkları ve fiyatları indirdikleri iddiası yer alıyor. Ancak bu nedenle varolan durumu sık sık protesto eden ABD'li firmalardan General Motors'un otomotiv alanında, örneğin Japon Honda, Nissan ya da Isuzu ile; veya Avrupa'lı Renault ya da Volvo veya Saab ile çeşitli ortaklıkları ve ilişkileri olduğu görülüyor.

Öte yandan Amerikan devleti elektronik alanındaki canlı rekabeti kendi lehine düzenlemek üzere hareket geçtiğinde, ilk olarak Japon ürünlerine yönelik önlemler almaya başlıyor. Ancak ara ürünleri ithal eden ve kullanan elektronik alanındaki Amerikan devleri bu önlemlerden zarar görüyor. Çünkü Amerikan elektronik devlerinin de Japon devleri ile çeşitli anlaşmaları ve ortaklıkları söz konusudur. IBM ile Toshiba, Hitachi ile Texas Instruments vs... Aynı durum diğer alanlar için de geçerli.

Ulus devletlerin aldıkları iç pazarı koruma önlemlerini uluslararası firmalar, o ulus devletle üretim birimleri kurarak aşmaya çalışıyorlar. Ancak ulus devletlerin aldıkları önlemler, ticaret savaşları ve rekabet karşısında başgösteren korumacılık eğilimleri sadece dünya ekonomisindeki gelişmenin yönü ile çelişmekle kalmıyor aynı zamanda ulus ekonomilerini de etkileme eğilimi gösteriyor.

Uluslararası firmalar biçimi altında sermaye uluslararasılaşırken, faaliyet alanını genişletiyor. Uluslararası firmalar bazı istisnalar dışında genel olarak bir ulus devletin sermayesinin uzantıları oluyorlar. Ya da mülkiyet ilişkilerindeki değişikliklerde ve ortaklıklarda bir ulus devletin damgası ağırlığını, yani ana firma düzeyinde mülkiyet ve denetim, hatta yöneticilik de ağırlıklı olarak ulusal olma özelliğini koruyor. Böylelikle farklı devletlerin rekabeti ve mücadelesi, farklı ulusların uluslararası firmalarının rekabeti olarak da gerçekleşiyor.

Uluslararası firmaların ortaya çıkış nedenleri çeşitli olabiliyor. Bir yandan dış pazarlarda üretim yapmanın, faaliyet gösterilen alan açısından stratejik bir karar olması, bu firmaların bir kısmını bu tür faaliyete itiyor. Öte yandan ulus devletler içindeki ekonomik ve politik ilişkilerin, dengelerin, güçlerin ve sınıf mücadelelerinin ortaya çıkardığı yasalar ve şekillenme, ilgili pazarlarda mal satarak kar etmenin yanı sıra o ülkelerde yatırım yaparak, istihdam alanı açmayı da anlamlı kılabilir ya da gerektiriyor.

Öte yandan uluslararası firmaların herhangi bir ulus devlet sınırları içinde pazar paylarını arttırabilmek yönünde faaliyet göstermeleri, ulus devletleri de ulusal firmaları koruyabilecek önlemlere yönlendiriyor. Bu önlemler kimi zaman eğitim, yönetim, mali kaynaklar vs. gibi alanlarda gerçekleşirken, kimi zaman da ilişkinin biçimini belirleyen kuralları ve yasaları çerçevesinde oluyor.

Eğitim

GSMH

üretim yaparak, ürünleri Avrupa pazarına sorunsuzca sokabilmeyi umuyorlar.

Devletsiz firmalar dönemi mi?

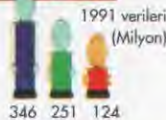
1988 verilerine göre satış cirosu 119 milyar ile 1 trilyon dolar arasında olan firma sayısı sıfır iken, GSYİH'sı bu çapta olan 14 devlet var. 10-119 milyar dolar arasında 105 firma, 43 ülke; 1-9 milyar dolar arasında ise 620 firma 52 ülke mevcut. Yine 1988'de OECD'nin gelişmiş ülkelere ait dünyanın en büyük 500 firması, OECD'nin ürettiği GSH'nın yüzde 30'unu, katma değerin ise neredeyse yarısını üretiyor.

Tüm bu gelişmeler şu soruyu akla getiriyor. Artık ulus devletlerin etkisi azalıyor mu? Firmalar devletsiz ve ulusal özelliklerden arınmış olarak mı geliyor? Bu şirketler kimin şirketleri? Fransızların mı, Japonların mı, Amerikalıların mı? Bu sorulara kolaylıkla 'evet' demek güç. Çünkü özellikle dünya ekonomisinin durgunluk yaşadığı dönemde rekabet imkanlarını geliştirmek, ekonomik ilişkileri ye-

Avrupa nerede önde

AT ABD JAPONYA

Nüfus

Yatırımlar

Sanayi

Sanayide dünya üretimi (madencilik dahil)

Bu açıdan da değerlendirdiğimizde, ulus devlet olgusunun kolaylıkla zayıfladığını ya da etkisizleştiğini söylemek mümkün olmuyor. Ulusal çıkarlardan ve örgütlenmelerden arınıldığı ya da bu yönde önemli adımlar atıldığı iddiası tüm gerçekliği yansıtmıyor. Örneğin, birçok ABD firmasının yöneticilerinin, hatta bazı politikacıların, Japonya ve Avrupa'daki ulusal ekonomi politikalarından, bu ülkelerdeki devlet sübvansiyonlarından, teşviklerinden ve pazar koruyucu önlemlerden şikayet ettiklerini ve ABD'nin rekabet şansını ve gücünü yitirmemesi için bir an önce benzer önlemler almasını talep ettiklerini unutmamak gerekiyor.

Ticaret blokları

Yazının başında değinildiği gibi, bir taraftan da ticari olarak bloklaşma ya da varolan blokları genişletme ve sağlamlaştırma, çok sayıda bölgesel işbirliği ve serbest ticaret alanı anlaşmaları veya bunların girişimleri yapılıyor. Ticari sermaye, üretken sermaye, mali sermaye uluslararasılaşıyor, aynı zamanda bir bloklaşma eğilimi de geliyor.

Dünyada belli başlı bölgeler içi ticaretin dünya ticareti içindeki payı 1980'de yüzde 41'den 1988'de yüzde 48'e çıkıyor. Eğilim bölgesel ticaretin artışı yönünde.

Üç kapitalizm türünün oluşturduğu bloklardan tarihen en eskisi Avrupa Topluluğu. Maastricht Anlaşması doğrultusunda ticari sınırların kaldırıldığı Avrupa Topluluğu artık Avrupa Birliği olarak anılıyor. Hedef ise 1999'dan itibaren tek para birimine geçmek olarak şekilleniyor.

1958'de 6 ülke ile birlikte başlayan Avrupa birliği süreci, 1994'deki son genişleme ile 16 üye ülkeyle sürüyor. Böylelikle dünyanın en büyük iç pazarı haline geliyor. 26 milyon yeni tüketicisi, Avusturya, İsveç, Finlandiya ve Norveç gibi refahı görece yüksek yeni üyeler ile Avrupa Birliği'nin refah düzeyi yüzde 2.2 artarken, toplam GSH'da da NAFTA'nın üzerine çıkıyor. Yeni AB, eski EFTA üyelerinin 1991'de kişi başına üretimleri ortalama olarak diğer ülkelerin çok üzerinde. AB'deki ortalama kişi başına yıllık gelir düzeyi 18 000 dolar iken, Avusturya'da 20 900, Norveç'te 24 000, Finlandiya'da 25 000, İsveç'te 27 000 dolar civarında gerçekleşiyor.

AB içindeki son dönemin en önemli tartışmasını ise, birliğin orta ve doğu Avrupa'ya doğru genişleyip genişlememesi konusu oluşturuyor. Yeni üyelerle birlikte genişleme yanlıları ağırlıklarını arttırıyorlar.

Öte yandan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi adı verilen NAFTA ise Amerika, Kanada ve Meksika arasında oluşmuş bir blok. Orta ve güney Amerika'ya doğru genişlemeye çalışırken, Avrupa Birliği'ne alternatif bir güce ulaşmaya çalışıyor. Henüz bu ikisi kadar şekillenmemiş olan bir diğer potansiyel bloku ise Asya-Pasifik bölgesinde görmek mümkün. Daha çok Japonya merkezli olan ve Asyalığı ön plana çıkaran bir blok olma eğilimi güçleniyor. Öte yandan serbest ticaret bölgeleri veya blokları oluşturan anlaşmaların dışında kalan ülkeler arasında ve az gelişmiş ülkeler arasında da benzer yapıları oluşturmak üzere girişimler görülüyor. Ancak bunlar varolan ve gelişen, veya olası bloklar karşısında pek güçlü alanlara sahip değiller.

Geçiş sürecinde, her alanda mücadele

Bugün 18, 19 ve 20. yüzyıllarda olduğu gibi emperyalist dünya liderliği işlevini üstlenecek bir hegemonik güç henüz ortaya çıkmış değil. bazı alanlarda tek tek işlevler kimi zaman ABD, kimi zaman Avrupa ya da Japonya tarafından yerine getiriliyor. ABD'nin hegemonik gücünün azalması ve onun yerini bir başkasının alamaması nedeniyle kapitalist dünya ekonomisi içindeki rekabet yükseliyor.

Bir taraftan sermayenin uluslararasılaşması derinleşiyor, öte taraftan ekonomik ilişkilerde çok taraflılık artıyor. Piyasalar uluslararasılaşıyor, ulusal devletlerin müdahaleleri de varlığını sürdürüyor. Dünya ekonomisini ve ticaretini yönetmek ve istikrarını sağlamak amacıyla bir koordinasyon ve işbirliği eğilimi gelişirken, aynı zamanda korumacılık, bloklaşma ve uluslararası eşitsizliklerin daha da artması eğilimi de çelişkileri ve çatışmaları arttırıyor. Bu olgular çelişkili biçimde yanyana yaşayan eğilimler olma özelliğini koruyor.

Yükselen eğilim, hegemonik güç olmak isteyen merkez ülkeler arasındaki ittifaktan çok, rekabetin ağır basması yönünde geliyor. 'Korumacılık mı ağır basacak, yoksa serbest ticaret mi' sorusuna verilecek yanıt, geçiş döneminde sert ticaretin ve rekabetin ağır basacağı yönünde oluyor. Firmalar, bölgeler, bloklar birbirinin içine girerek faaliyetlerini sürdürecekler ve aynı zamanda çekişmelerini ve çelişkilerini yaşayacaklar. Bazen korumacılık aracılığıyla bu çatışmalar sürecektir, bazen tümüyle serbest ticaretin kuralları geçerli olacak. Bazı ürünlerde, hizmetlerde serbest ticaret, bazılarında korumacılık ön plana geçecek. Ülkeler ve bölgeler arasındaki bazı ticaret anlaşmaları işleyecek, bazıları işlemeyecek. Yani bu dönemde dünyada bloklaşma, emperyalist güçler arasında pazarlıklar, tek tek ülkelerin korumacılık çabaları, rekabet, ekonomik istikrarsızlıkları azaltmak için girişimler hepsi aynı anda yaşanabilecek çelişkili olgular olarak ortaya çıkıyorlar.

Şu anda her blok ya da alan diğer blok için önemli bir pazar olma özelliğini koruyor. Bugün çok kutuplu olan dünyada kapitalizmlerin hiçbirisi monolitik bir tutum içinde olmayacaklar. Firmalar sadece kendi ülkelerinde yatırım yapmakla kalmayacak, sınırlar ötesi yatırımlarını ve diğer kapitalizmlerden ortaklarla yanyana gelmeyi sürdürecekler.

Mücadele rekabet aracılığıyla yoğunlaşacak ve son derece görünür hale gelecek. Gerek ulusal gerekse bölgesel yaşam düzeyleri bu mücadelenin gelişmesinden etkilenecek. Belki askeri bir savaştaki gibi insan yaşamı doğrudan bu mücadelenin bir aracı olmayacak, ancak yaşamın kalitesi, düzeyi hatta insanların özgürlükleri bu mücadelenin bir parçası olacak. (Doğrudan üreticilerin, işçilerin bu rekabetten gerek gelişmiş gerekse az gelişmiş ülkelerde nasıl etkilenecekleri ise bir başka yazının konusu.)

Clausewitz'in 19. yüzyılda yazdığı gibi "savaş politikanın başka araçlarla sürdürülmesi" ise, 21. yüzyıla 5 kala bu ifadeyi "ekonomik rekabet savaşın başka araçlarla sürdürülmesidir" cümlesi ile değiştirebiliriz. Şimdilik firmalar bu savaşın orduları olarak işlev görüyorlar.

Başkanlığa yürüyen bir işçi lideri: Lula

Dünya'nın sekizinci büyük ekonomisi olan Brezilya'da İşçi Partisi'nin lideri Lula, ekim ayında gerçekleştirilecek olan başkanlık seçimlerinin en güçlü adaylarından biri durumunda.

Yurdaer ERKOCA

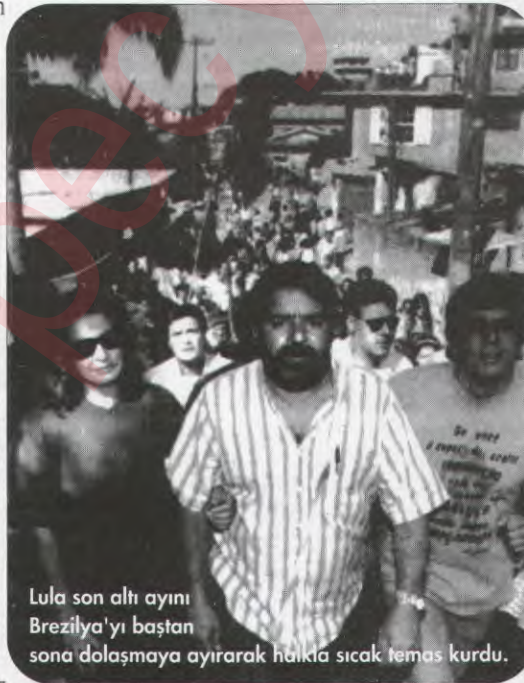
Brezilya'da başkanlık seçimlerine yedi ay kala politik atmosfer ısınmaya başladı. 1989 kasım ayında gerçekleştirilen başkanlık seçimlerini az bir oy farkla Collor'a kaptıran İşçi Partisi lideri Luiz Inacio Lula da Silva, kısa takma adıyla Lula, başkanlık yarışını şu anda önde götürüyor. 1989 yılında Collor'un yüzde 42 oyuna karşı yüzde 37 oy alan Lula ve partisi PT, Collor'un büyük çaplı yolsuzluklara bulaşmış olarak, başkanlığı görev süresinin yarısında bırakıp gitmesinin seçmen kitlesi üzerinde yarattığı pişmanlığa sesleniyor.

Ülkenin kuzey doğusunun güçlü ailelerinden birinin üyesi olan Collor'un bulaştığı yolsuzlukların boyutlarının açığa çıkarılmasında PT'nin önemli bir rolü vardı. 150 milyonluk, kıtasal büyüklükteki ve dünyanın sekizinci büyük ekonomisi olan, ama aynı zamanda aylık enflasyon oranının yüzde 30'ların altına düşmediği, ülkenin kırsal bölgelerinde büyük toprak sahiplerinin kural tanımaz acımasızlığının hükümsüdüğü, Sao Paula, Rio de Janeiro, Porto Alegre gibi nüfusu on milyonu aşan dev şehirlerin etrafını çevreleyen tenekte

mahallelerinde milyonlarca kent yoksulunun büyük bir sefalet içinde yaşadığı, politikacıların ve bürokratların bulaştığı yolsuzlukların ayyuka çıktığı Brezilya'da PT sağın korkulu rüyası haline gelmiş durumda.

Lula'nın son altı yedi aydır başkanlık seçimlerine hazırlanmak, partisinin programını kitlelere anlatmak ve aynı zamanda kıtasal boyutlardaki ülkesini ve insanlarını daha yakından tanımak için, ülkeyi kuzeyden güneye, doğudan batıya arabayla, otobüsle, trenle, botla ve kimi zaman da yaya olarak dolaşması, onlarca yıldır alışkanlık haline gelmiş popülist geleneğin tarzına uygun olmayan bir görüntü yaratsa da, son günlerde ülkesinin en çok konuşulan şahsiyeti haline gelmesine yol açtı.

Şimdiden başkanlık seçimlerindeki oy oranının yüzde 30'lara vardığı öngörülen Lula'nın karşısında sağda güçlü bir aday sıkıntısı çekilirken, geçtiğimiz haftalar içinde sağın bu sıkıntısı gi-

Lula son altı ayını Brezilya'yı baştan sona dolaşmaya ayırarak halkla sıcak temas kurdu.

derildi. Collor'un yerine başkanlık koltuğuna oturan Itamar Franco'un en yakın adamlarından biri olan ve hükümetin son ekonomik istik-

***PT tam anlamıyla bir işçi partisi
durumunda. Askeri diktatörlük
koşullarında Sao Paolo gibi büyük
sanayi kentlerindeki işçilerin
mücadeleleri sonrasında oluşmuş
sendika önderliklerinin
öncülüğünde kurulan PT aynı
zamanda sosyalist solun büyük
bölümlerini içine alarak işçi
sınıfının ve solun tek odak noktası
haline geldi***

rar planının mimarı Fernando Henrique Cardosa'nın adaylığını açıklaması sağ için etrafında birleşecekleri bir umut yarattı. Özellikle büyük ticaret burjuvazisinin ve sanayi burjuvazisinin desteklediği Cardosa aynı zamanda orta sınıfların da Lula'nın yükselişi karşısında rahat bir nefes almalarını sağladı. Sağdaki olası diğer adayların da önünü keseceği belirtilen Cardosa isminin aynı zamanda Sao Paolo'nun belediye başkanı Paulo Maluf gibi diğer adayların da adaylıktan çekilmesine yol açabileceği varsayılıyor. Cardosa'nın sahip olduğu popülarite büyük oranda karizmasından kaynaklanmakta.

Son dönemlerde ülkenin önde gelen entelektüellerinden biri olarak gösterilen Cardosa, 1993 yılında maliye bakanlığına getirildiğinde ülkede aylık enflasyon oranı yüzde 30'un altında seyrederken, şu anda aylık enflasyon oranı yüzde 40'lara varmış bulunuyor. Başkanlık yarışında, mimarı olduğu ekonomik istikrar planının beklenen sonuçları vermemiş olması Cardosa için ciddi bir handikap oluşturmaya karşın, alternatifinin olmaması ve Lula ile kıyaslandığında ekonomik programının ülkedeki egemen sınıflar için kaçınılmazlığı, arkasında sağın sıraya girmesini sağlayacağı benziyor.

Cardosa 1964 yılındaki askeri darbe sonrasında akademik kariyerini yarıda kesmek zorunda kaldı, ülkenin diğer aydınlarının başına gelen onun da başına gelmekte gecikmedi, kitaplarla sıkı ilişki askeri diktatörlük için potansiyel suçlu ve Komünist Parti ile olası bir cins ilişkisi anlamına geldiği için çeşitli kereler soruşturmaya uğradı ve ülkeyi terketti. 1970'lerin sonunda ülkeye geri dönen Cardosa, 1986'daki cruzado planının en güçlü destekçilerinden biri oldu. Bu plan uyarınca Brezilya'nın iç ve dış borç yükünden kurtulması için maaş ve ücretler donduruluyor, özelleştirmelere hız veriliyordu. Cardosa'nın politik kariyerindeki yükseliş 1988 anayasasının yazılmasında da aktif bir rol almasıyla hızlanıyor ve Maliye bakanlığından sonra şimdi de doruğa gözünü dikmesine yol açıyordu.

PT'nin ülkenin en büyük sendika konfederasyonu

CUT'lara beraber işçi sınıfı içindeki etkinliği, Cardosa'nın özelleştirmeci, maaş ve ücretleri dondurmaya hedefleyen ekonomik programına halkın ikna edilmesinin önündeki en büyük engellerden birini oluşturuyor. Dünyanın en büyük dış borç yüküne sahip ülkesi Brezilya'da kapitalist sınıflar kaynak sorununu ve bütçe açıklarını çözmek için özelleştirmeler ve kamu harcamalarını kısma yönünde tercihlerini kullanırken, PT ücretliler lehine çok daha radikal bir programın propagandasını sürdürüyor. 1989 yılında Lula seçim kampanyasında sadece Brezilya için değil, bütün üçüncü dünya için son derece radikal bir öneri paketinin propagandasını yapıyordu. Dış borçların reddi, işçi ve ücretli çalışanlar lehine bir dizi ekonomik tedbir, radikal bir toprak reformu, siyasal yaşamın demilitarizasyonu gibi talepler 1989 yılındaki seçim kampanyasının temel halkalarını oluşturuyordu. Özellikle dış borçların reddi talebi uluslararası sermaye çevrelerinin nasırına basmak anlamına geliyordu.

1989'da ilk tur başkanlık seçimlerinde PT'nin propagandası halktan yüzde 14.16'lık (11 milyon 620 bin oy) bir destek alarak populist aday Brizola'nın elenmesine yol açmıştı. İkinci turda Lula solun tek adayı olarak seçimlere girmiş yüzde 37 oy almıştı. Lula'nın sürdürdüğü propaganda ve taleplerin halktan aldığı destek Collor'un seçim kampanyasına milyonlarca doların akıtılmasına neden olmuştu. Çeşitli kaynakların ileri sürdüğüne göre Collor'un seçim kampanyasının bütçesi 300-400 milyon dolar civarındaydı. Bu rakam ABD'nin başkanlık seçimlerinin bütçesini bile kat bekat aşılıyor.

Önümüzdeki ekim ayında gerçekleştirilecek seçimlere yedi ay kala tarafların seçim propagandaları hala bir netlik kazanmamakla beraber benzer bir doğrultuda gerçekleşecek gibi gözüküyor. Lula hala özelleştirmelerin en keskin eleştiricilerinden biri olma durumunu korumasıyla beraber PT içinde özelleştirme yönünde düşünen kongre üyeleri de var. Fiziki ilişkileri anlamında PT tam anlamıyla bir işçi partisi durumunda. Askeri diktatörlük koşullarında Sao Paulo gibi büyük sanayi kentlerindeki işçilerin mücadeleleri sonrasında oluşmuş sendika önderliklerinin öncülüğünde kurulan PT aynı zamanda sosyalist solun büyük bölümlerini içine alarak, işçi sınıfının ve solun tek odak noktası haline geldi. 1980'li yılların başından itibaren hızla gelişen PT'nin 1982 yılında 250 bin civarında üyesi varken bu sayı 1986'da 500 bine, 1990'da ise 650 bine ulaştı.

PT sosyalist solun önemli bir kesimini içinde barındırdığı gibi özellikle ülkenin kırsal kesimlerinde ve büyük kentlerin teneke mahallerinde yoksul kesimler içinde, ciddi bir etkisi olan rahipleri de içine alıyor. Kurtuluş Teolojisi'nin içinde yer alan bu rahipler Latin Amerikanın siyasal geleneğinde askeri diktatörlüklere karşı mücadeleleriyle ve anti kapitalist söylemleriyle solun yanında yer alırlarıyla ciddi bir siyasal işlev görmekteler. Büyük oranda Katolik kilisesine bağlı olan bu politik hareket, dünyadaki eşitsizliği, adaletsizliği, açlığı, sefaleti, işkenceyi önlemek için, kiliselerin açlara ve yoksullara yardım anlayışıyla sürdürdüğü "sadaka" eylemiyle sınırlamıyor kendini. Öteki dünya inancının yanı sıra bu dünyada da somut olarak yapılması gereken şeyler olduğuna inanan bu dinsel hareket yoksul sınıflarla dayanışma süreci içinde Latin

Amerika'daki gerilla hareketleriyle yakınlaşmış, Küba devrimine sempati duymuş, Sandinistleri desteklemiş ve Brezilya'da askeri diktatörlüğün ekonomik ve siyasal baskılarına karşı direnen işçilerin yanında yer alarak PT'nin oluşumuna katkıda bulunmuştur. Kurtuluş teolojisi adlı politik grup PT içinde Lula'nın da içinde yer aldığı Artikülasyon grubuna dahil.

PT içindeki çeşitli sosyalist gruplar aralarındaki siyasal

farklılıklarını korumakla birlikte PT'nin işçi sınıfı içinde sahip olduğu ağırlık nedeniyle ve PT'nin solun en büyük çekim merkezi olması dolayısıyla birlikte durabilme becerisini gösterebilmekteler. Lula ise, 11 yaşında çalışmaya başladığı ve 14 yaşında metal işçisiyken makınaya parmağını kaptırarak işçilerin çalışma koşullarına ilişkin ilk deneyimlerini edindiği Sao Paulo endüstri bölgesindeki işçi mücadelelerinin yetiştirdiği önderlerden biri olarak, işçiler içindeki ağırlığı ve geniş kitleler içindeki popülaritesiyle parti içindeki her kesimin üzerinde rahatlıkla anlaşıldığı tek isim

Brezilya'nın dünyanın en büyük gelişmiş kapitalist ekonomilerinin ardından sekizinci sırada gelmesi onu dünya ölçeğinde olduğu kadar özellikle Latin Amerika ülkeleri içinde de oldukça önemli bir konuma sokuyor. Gerilla mücadeleleri geleneğinin oldukça köklü olduğu bu kıtada, PT anti emperyalist, anti kapitalist yeni bir siyasal kültürün ve çekim merkezinin doğmasına yol açacak bir potansiyel güç durumunda.

PT'yi ortaya çıkartan sosyo ekonomik faktörlerin önemli bir bölümünün kıtanın irili ufaklı diğer ülkelerinde olmaması önemli bir etkenken bir diğer etken de gerilla mücadeleleri geleneğinin PT'yi ortaya çıkartan siyasal yönelimlerin ve kültürün önünü tıkaması olarak görülebilir. Brezilya'da 1964 yılında gerçekleştirilen askeri diktatörlüğün önemli karakteristiklerinden biri de muazzam bir artı değer birikimine dayalı bir büyüme stratejisini hayata geçirebilmesidir. 1964 yılında yüzde 2.9 olan GSYİH her sene tedricen artarak 1968 yılından sonra yüzde 10'u aşar bir hale gelmiştir. Bu tarz bir hızlı büyüme ülke çapında eşitsiz bir gelir dağılımı yaratarak ülkenin büyük bölümünün yoksulluk içinde kıvrınmasına neden oldu. Bununla beraber sanayideki gelişme işçi sınıfının güney sahillerindeki büyük kentlerde sayısal olarak olağan üstü boyutlarda artmasına, 70'li yılların sonundaki ve 80'li yılların başındaki büyük işçi mücadeleleri sırasında siyasal olarak da olgunlaşmasına yol açtı. Bu mücadelelerin içinde yetişen Lula gibi işçi önderleri ise daha da ileri taleplerin mücadelesini verebilmek için bağımsız bir işçi partisinin oluşumunun kavgasını verdiler.

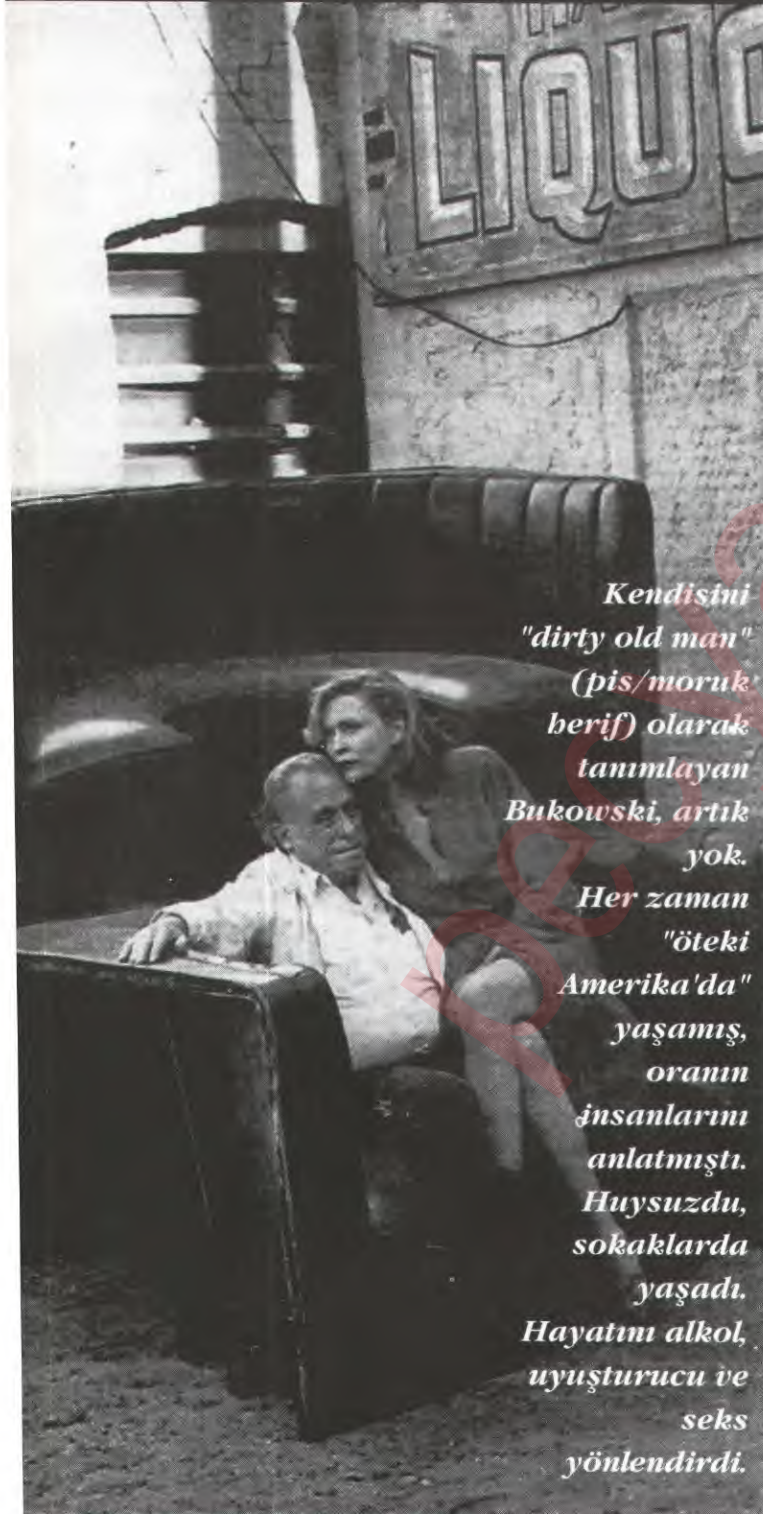
PT'nin doğuşu hiç de sancısız bir şekilde olmadı. Başlangıçta Latin Amerika'nın gerilla mücadeleleri geleneğinin etkisi altındaki çeşitli sol gruplar bu girişimi reformizm, legalizm gibi suçlamalarla karşıladılarsa da Lula'nın onlara verdiği cevap şöyleydi: "Lafta siz benden daha keskin gözükebilirsiniz. Ama gerçek patlayıcılığı ifade eden sınıf hareketidir. İşte ben ve arkadaşlarım, bu sınıf hareketinin ihtiyacına cevap veren siyasal girişimler peşindeyiz. Kullandığınız kelimeler keskin gözükmebilir. Ama esas radikal ve devrimci olan bizim yönelişimiz"

1980'li yılların başında PT'nin kuruluş mücadelesi verilirken bunları söyleyen Lula 1994 Ekim ayında gerçekleştirilecek başkanlık seçimlerine en güçlü adaylardan biri olarak yürüyüşünü sürdürüyor.

sırasındaki bir mitingde

"Pis herif" öldü...

*Kendisini
"dirty old man"
(pis/moruk
herif) olarak
tanımlayan
Bukowski, artık
yok.
Her zaman
"öteki
Amerika'da"
yaşamış,
oranın
insanlarını
anlatmıştı.
Huysuzdu,
sokaklarda
yaşadı.
Hayatını alkol,
uyuşturucu ve
seks
yönlendirdi.*

Mart'ın dokuzunda, San Pedro'da bir hastanede zatürreden öldü. Çok daha önceleri, çok daha farklı bir yerde, çok farklı bir sebepten ölebilirdi. 1952 yılında, geçirdiği iç kanamadan mucizevi bir biçimde kurtulmuştu. Doktorlar, ameliyat olmasını önermişlerdi. Reddetti. Kesinlikle "içki yok" denmişti. Bütün yaşamı boyunca içti.

Evet, Charles Bukowski, geçtiğimiz hafta 73 yaşında öldü. Ardında 12'den fazla dile çevrilmiş (Türkçe olarak yayınlanmış dört kitabı var) 45 kitap bıraktı. Kendi deyimiyle "pis herif"in tekiydi. Huysuzdu. Sokaklarda yaşadı. Hayatını alkol, uyuşturucu ve seks yönlendirdi.

"...İç kanamadan sonra hastaneden çıkınca iş ve kalacak bir yer ayarlamayı başardım. Her akşam iş çıkışı eve dönüp, tonlarla bira içip şiir yazmaya başladım. İki haftada 60 kadar şiir yazmışım, ama onları ne yapmam gerektiği konusunda hiç bir fikrim yoktu. Elime şiir dergilerinin listesi geçti. İçlerinden biri olan Wheeler, Teksas bölgesinden- di. -Tamam, asmalar içinde bir villada yaşayan, kanarya yetiştiren yaşlı bir kadının çıkardığı o dergilerden biri olsa gerek. Bu şiirler onun panikmetresini zıplatır- diye düşündüm. Şiirleri postalayıp aklımdan sil- dim. Dahi olduğumu iddia eden, övgü dolu, şişkin bir mektup aldım. İşler iyiye doğru gi- diyordu. Yanıtladım. Yazışmaya devam et- tik. Beni ziyarete geldi. Oldukça çekici, sarı- şın bir kızdı. Evlendik ve Teksas'a gittik. Mil- yoner bir ailenin kızı olduğunu orada öğren- dim."

Sadece öteki Amerika'da yaşadı ve kitap- larında da burayı, buranın insanlarını anlat- tı. Karakolda gördüklerini: İnsan hakları di- ye bağırان bir siyahinin polisle birlikte asan- söre bindirilişi, birkaç dakika sonra dayak- tan tanınmaz bir biçimde asansörden indiril- işi... Bildik mekanların, bildik dünyaları: Ucuz işçi pazarlarını, burada dönen dolap- ları, üçkağıtçıları, dolandırılan iyi niyetli giri- şimcileri. Ve, sürekli dışlandıkları için sadık olarak kalan tek kadınları: Fahişeleri... Tuva- let-te beş dakika kaldığı için işten atılan işç- ileri... Yeterli parası olmadığı için hastane kapısında ölenleri...

"...Yazmaya devam ettim. Şanslıydım. Tek- rar öykü bile yazmaya başlamıştım. Şiir ki- taplarım çıkmaya başladı, senede bir gibi... Bir yeraltı gazetesinde "Notes of a Dirty Old Man" (Pis Heriften Notlar) başlığı altında yazmaya başladım. Elli yaşında başkasının hesabına çalışmayı bıraktım ve ilk romanımı

yazdım. Post Office... 20 şişe viski, 210 şişe bira ve 80 püro tüketerek...Black Sparrow'da yayınlandı. O günden beri yazarak geçiniyorum. Black Sparrow yayınevinden John Martin'in büyük yardımı dokundu. Hayatımın sonuna kadar tek satır yazmasam da ayda 100 dolar vaad etti. Hangi yazarın böyle bir şansı olmuştur?"

Alt sınıfları kolaylıkla yazıyordu. Çünkü zaten onlar gibi yaşıyordu. Bizden örnek verirken - teşbihte hata olmaz - Can Yücel gibi yaşıyor, Orhan Kemal'in insanlarını yazıyordu. Ama aralarında önemli bir fark vardı. Belli bir sınıfın insanlarını anlatan Bukowski, hep politikanın dışında yaşıyordu. Kendisini doğrudan politika dışı ilan etti. Aynı zamanda, Prag'a giren Sovyet tankları ile birbir paralellik kurduğu için, Marx'ı "okunmaması gerek yazarlar" arasında gösterecek kadar tarih/felsefe/iktisat cahiliydi.

"Geçmiş yüzyıllarda yazılanlar beni pek açmadı, aşırı ciddi ve resmi buldum. Birkaç istisna dışında yapaylığa çok yakın. Bu bana devam etme gücü verdi. Celine'in "Gecenin Sonuna Yolculuk" kitabını severim. Hemingway'in ilk dönemi, Villon, Neruda, Salinger, Knut Hamsun tüm yazıları ve Fedor Dostoyevski. Bunların dışında pek birşey yok. Yazmayı sürdürüyorum. Çoğunluk underground ve pek zengin değil. Olması gerektiği gibi. Haftada bir iki at yarışına giderim. Klasik müzik -Stravinski ve Mahler- ve biray seversim. Romantik ve duy-

gusalım. Boks maçlarından tat alırım ve hayatıma giren kadınlardan birkaçı beni bulutların üzerine çıkarmayı başardı."

Mart'in dokuzunda, San Perdo'da bir hastanede zatürreeden öldü. Çok daha önceleri, çok daha farklı bir yerde, çok daha farklı bir biçimde ölebilirdi.

Bukowski Tarihi

1920: Almanya'da doğdu. Dayısının Amerikalılarla ilişkisi vardı. İki yıl sonra ailece Los Angeles'a taşındılar.

1937: Ağır bir hastalık geçirdi, altı ay okuldan uzak kaldı ve bu süre içerisinde kütüphane ve kitaplarla ciddi olarak tanıştı.

1940: Bir büyük mağazada çalışırken, gazetecilik eğitimine başladı.

1944: İlk kez bir yazısı, bir dergide yayınlandı.

1952: Posta hizmetlerinde çalışmaya başladı. Üç yıl, posta taşıyıcılığı yaptı.

1957: Şiirleri karısının sahibi olduğu Harlequin'de yayınlandı.

1958: Karısından boşandı. Babası, bir yıl sonra da annesi öldü.

1960: İlk şiir kitabını yayınladı: Flower, Fist and Bestial Wail

1963: Outsider dergisinin Outsider ödülünü aldı.

1967: Pis Heriften Notlar'ı yazmaya başladı.

1970: Başkası için çalışmayı bıraktı. Bir yıl sonra ilk romanı yayınlanacaktır.

1973: Yaşam belgeseli televizyon filmi olarak çekildi ve birçok ödül kazandı.

1987: Barfly filminin senaryosunu yazdı.

1992: Son kitabı The Last Night of the Earth Poems yayınlandı.

“YURTTA ŞEFFAF CİHANDA ŞEFFAF”

Ziraat, bir kez daha dünyanın onayını aldı:

- ✓ **22 Aralık 1993 Standard and Poor's**
- ✓ **15 Kasım 1993 Moody's**

Ziraat, hesaplarını en üst standartlarda uluslararası "risk değerlendirmesi"ne sunan ilk ve tek Türk bankası.

Dünyanın önde gelen "rating" kuruluşları arasında yer alan Standard and Poor's da Moody's firmasından sonra, Ziraat'e Türkiye Cumhuriyeti'ne verdiği puanı verdi. Türk bankacılığında birçok ilklere imzasını atan Ziraat, böylelikle Türk bankacılığını uluslararası alanda bir dönüm noktasına daha ulaştırmış oldu. Ziraat ayrıca, yine Moody's gibi, Standard and Poors'dan da "A" kategorisine dahil ilave bir puan daha aldı. Böylece uluslararası yatırım değerliliği olan

kuruluşlar arasındaki yerini bir kez daha tasdik ettirmiş oldu. 1993 yılında 4 ayrı uluslararası banka daha kur'an Ziraat, aldığı bu yüksek puanlarla uluslararası standartlarda ve devlet kadar güvenli bir finans kurumu olduğunu tüm dünyaya bir kez daha kanıtladı.

Artık dünyadaki yerini de, Türkiye'de olduğu gibi tartışılmaz bir şekilde pekiştiren Ziraat, evrensel şeffaflık konusunda attığı bu büyük adımın örnek olmasını diler, diğer Türk bankalarının da kendilerini hem Türkiye'de hem de uluslararası alanda kanıtlayabilmeleri için Ziraat'in başlattığı bu girişimleri sürdürerek, Türk bankacılık sisteminin uluslararası alanda layık olduğu daha üst seviyelerde yerini alması konusunda katkılarını arzular.

T.C. ZİRAAT BANKASI

BAŞARININ ADI

otomek'94

1. OTOMOBİL SERVİS ALET, EKİPMAN ve AKSESUARLARI FUARI
1st AUTOMOBILE SERVICE EQUIPMENT, TOOLS and ACCESSORIES FAIR

• **May 4 - 8 Mayıs** •

FM FUAR MERKEZİ / FM EXHIBITION CENTER

Mecidiyeköy - İstanbul

TÜRKİYE

Çocuk emeği üzerine...

Çocuk emeği kullanımının yasal sınırlamalar içermesinden dolayı özellikle son yıllarda imalat sanayinde ucuz işgücü olarak kullanılan çocuk emeği kayıt dışı bir ekonomik değer olarak ekonomik verilerin ve göstergelerin dışına taşarak gözlerden uzak kalmaya devam etmektedir.

Türkiye'de çalışan nüfus içindeki çocuk emeği üzerine araştırmalar oldukça az sayıdadır. Çocuk emeğinin ekonomi içindeki payı ve çocuk emeği kullanımının yaygınlığının yasal çerçevesi üzerine çok az sayıda araştırma olmasıyla birlikte bu konuda yeterli kuramsal yaklaşımların da olduğundan söz edilemez. Çocuk emeği kullanımının yasal sınırlamalar içermesinden dolayı özellikle son yıllarda imalat sanayinde ucuz işgücü olarak kullanılan çocuk emeği kayıt dışı bir ekonomik değer olarak ekonomik verilerin ve göstergelerin dışına taşarak gözlerden uzak kalmaya devam etmektedir.

Çocuk emeği üzerine alan araştırmalarının yok denecek kadar az olmasına rağmen son dönemlerde üniversite öğretim üyelerinin bu konuya yönelik ilgilerinde kayda değer artışlar olmaktadır. Marmara Üniversitesi'nden Sema Erder Köksal ve Kuvvet Lordoğlu'nun "**Geleneksel**

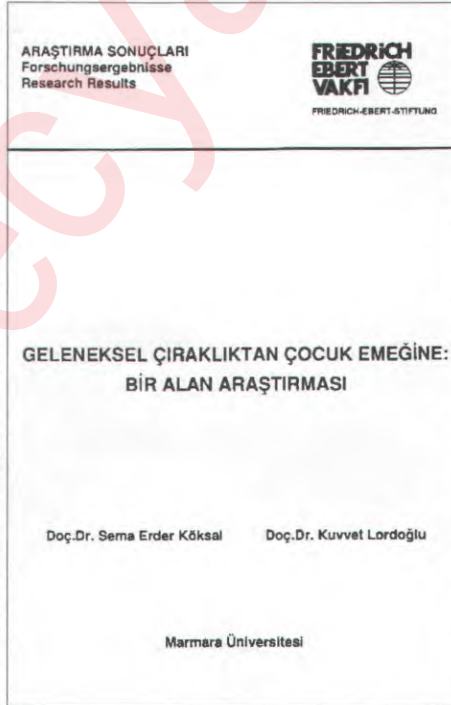
Çıracıktan Çocuk Emeğine: Bir Alan Araştırması" adlı kitabı bu konudaki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Kitap "Türkiye'de artan kentsel çocuk istihdamının yapısal özelliklerini, oluşturulmaya çalışılan formel 'çıracılık kurumu ile mevcut

çocuk çalıştırma olgusunun niteliklerini araştırmak amacıyla" hazırlanmış. 1992 Nisan ve 1993 dönemi içinde gerçekleştirilen söz konusu çalışmada esas olarak Ümraniye'deki küçük sanayi işyerlerinde yoğun olarak çocuk çalıştıran "metal", "makina imalatı" ve "tekstil" sektörlerinde yapılmış olan görüşme ve gözlemlere dayanmaktadır.

Kitap, çocuk emeği ve çıkarlık kavramlarının kuramsal çerçevesine ve uluslararası hukuksal boyutlarına bir aydınlık getirmekle birlikte esas olarak hem alan araştırması sonucunda elde edilen verileri hem de bu konuda şimdiye kadar yapılan çeşitli araştırma sonuçlarını ve genel ekonomik verilerin konuyla ilgili yanlarını ele alarak, konunun kapsamlı, olgusal bir dökümünü gerçekleştiriyor.

Türkiye'de kayıt dışı ekonominin devasa boyutları, reel ekonomik ve sosyal verilerin derlenmesindeki gerekli kurumların ve araştırma şirketlerinin yok-

luğu ve sosyoloji, iktisat, sosyal antropoloji gibi bilim dallarındaki deneysel araştırma geleneklerinin zayıflığı gözününe alındığında Sema Erder Köksal ve Kuvvet Lordoğlu'nun çalışmasının önemi çok fazla değer kazanıyor.

Akademik

BÖLÜM

Dr Ergin YILDIZOĞLU

Kriz üzerine bir araştırma projesi önerisi - 2

Dr. Mustafa AKSU

İşletme ve stratejik planlama

Necip ÇAKIR

İktisatta Ortodoksinin kökenleri üzerine

Kriz üzerine bir araştırma projesi önerisi-2

Gelişme sürecinde, çözülmemiş çelişkilerin birikmesi, değişikliklerin hızlanmaya başladığı özel anların oluşmasını hazırlar. Bu anların ortaya çıkması, içeriği oluşturan unsurların görüntüde de ani değişiklikleri zorlayan, yeniden düzenlenmesini gündeme getirir.

1.1.Giriş

Dr. Ergin YILDIZOĞLU

"Marks' a göre Kapitalist üretim tarzı ne katı bir kristal, ya da kendi kendine hareket eden bir saate benzer bir sistem değil, sürekli bir gelişme sürecinden geçmiş, bütün yönleri sadece hareket halinde, onun (kapitalizmin-E.Y.) hareketinin, aynı zamanda, hem bir ön koşulu hem de sonucu olarak var olan bir organizmadır" (1). O, diyalektik olarak eklenmiş bir bütünlüktür"1

Diğer bir değişle sermaye birikim süreci, kendini bir çok ekonomik, politik, ideolojik ve kurumsal biçimler de ifade eden özelliklere sahip kompleks bir bütünlüğün, -organizmanın- hareketidir. Bu tesbitlerden hareketle, bu organizmanın hareketinin temel özelliklerine, bunun krizle ilişkişime geçmeden önce, bu organizmanın hareketini ve krizini incelerken kullanacağım kategorilerin oluşturduğu teorik coğrafyanın, hareket ve kriz ilişkisi bağlamında bir haritasını sunmayı denemek istiyorum. Bu harita, gerçeği yansıtmayacak, daha ziyade, gerçeklerden oluşan coğrafyada karşılaşılabileceklerimizi tanıtmamıza ve bunları birbirleri ile ilişkilendirmemize ve konumuzla ilgili olarak anlamlandırmamıza yardımcı olacak.

1.2.Hareket Ve Gelişme

Hareket, kompleks bir organizmanın2, içeriğin, hareketi, kendini herşeyden önce çeşitli biçimlerinin sürekli değişmesinde gösterir3. Bir olgunun belli bir alanının, bütün yönlerinin, güçlerinin ve eğilimlerinin vb4 (Lenin Cilt 38 sf 97) ayağını bastığı zemini oluşturan, ve kompleks organizmanın (içeriğin) bütün bileşenlerinin (unsurlarının) etrafında kenetlendiği,merkezi ilişkinin çelişkili doğası5 hareketin (gelişmenin) itici gücüdür (driving force). Ancak, merkezi ilişkinin varlığı da, aynı zamanda,içsel bir bağlantı ile birbirine bağlanmış (hareketlerini engellemeyecek şekilde tutturulmuş) bütün bu bileşenlerin tutarlı/ahenkli varlığına bağlıdır. Diğer taraftan, içeriğin çeşitli unsurlarının gerek

kendi aralarındaki, gerekse kendi içlerindeki diğer çelişkiler de vardır ve bunlar da hareketi/gelişmeyi incelerken, ayrıca gözönüne alınmalıdır.

Merkezi ilişkinin yeniden üretimi (var olmaya devam etmesi) sürecinde yaşanan biçim değişiklikleri, çeşitli (bir kısmı herşeye rağmen çözülmeden kalabilen, ve giderek biriken) çelişkilerin çözülmesinin ifadesidir (yansıması). Böylece, gelişme sürecini, merkezi ilişkinin yeniden üretim sürecinde, biçimlerin birbirini takip eden değişmesi, görüntünün giderek yeniden kurulması, çelişkilerin bazılarının çözülmesi bazılarının ise çözülmeden kalarak birikmesi, böylece içeriği oluşturan unsurların verili matriksinin yeniden düzenlenmesi olarak tarif edebiliriz6.

1.3.Kriz

Gelişme (hareket) sürecinde, çözülmemiş çelişkilerin birikmesi, değişikliklerin hızlanmaya başladığı özel anların oluşmasını hazırlar. Bu anların ortaya çıkması, içeriği oluşturan unsurların görüntüde de ani değişiklikleri zorlayan, yeniden düzenlenmesini gündeme getirir. Bu içerik içindeki çelişkilerin kısmi çözümünün, merkezi ilişkinin yeniden üretiminin devam etmesi için artık yeterli olmadığı bir noktaya ulaşıldığı anlamına gelir. Böylece ilk baştaki (orjinal) "niteliksel temel" tehlikeye girer.

Bu durumda, daha doğrusu hareketin bu anında, içeriğin var olan halinde şiddetli düzensizlikler/ sarsıntılar/ oluşur ve bunlar onun görüntüsünde de açık bir şekilde izlenebilir. Bu sırada birikmiş çelişkilerin çözülmesi ile, eskilerinin yanı sıra şimdi ortaya çıkan unsurlarında yeniden düzenlenmesi ile, yeni bir içerik oluşur ve böylece merkezi ilişkinin yeniden üretiminin sürebilmesi için uygun koşullar ortaya çıkmaya başlar.

Bu süreç içinde, çelişkilerin çözülmesinin çeşitli biçimleri ve aşamaları (fazları) vardır. Marks, bu biçimlerden iki tanesine özellikle önem verir. Bunlardan biri, eşitleyici, denge kurucu, böylece de birtakım düzenlemelerle ilk

başta niteliksel temelin devamını sağlayıcı biçim. (Kapital Cilt I.sf.76-77 İkincisi ise eski çelişkilerinin ortadan kaldırılması, yeni bir birliğin (yani kapitalizmden başka bir niteliksel temelin oluşması. Grundriss sf.405-406) kurulması anlamına gelen biçim (Kapital, Cilt I.sf.449; Zeleny:87).

Burada içeriğin hareketinde gelişmesinde iki aşama (faz), görüyoruz. Biri merkezi ilişkinin yeniden üretimi ve gelişmenin devam etmesi, ikincisi de içeriğin çürümesi dağılması ve merkezi ilişkinin koparak yeni bir içeriğin, merkezi ilişkide yeniden bir başka şekilde kurulmasına yol açacak şekilde kurulması. Kriz işte olsa olsa bu ikinci aşama olabilir.7

2. Kapitalizm ve Kriz

Marks kapitalizmin krizinin tartışılmasında, hatta tartışmaya başlarken dikkatlerin ilk önce yöneltilmesi gereken noktaya ilişkin bence en önemli ipucunu Artı-Değer teorileri cilt II' de Ricardo ile yaptığı tartışmada verir. Burada Marks meta devresinin, üreticinin ve tüketicinin aynı kişi olmamasından dolayı (metanın temel özelliği) kopma olasılığı, alım ve satım işlemi arasındaki kopukluk ve bunun kriz olarak tesbit edilip edilmeyeceği üzerine konuşmaktadır: "Krizi en ilkel biçimi temelinde açıklamak, onu, en soyut biçimini tarif ederek açıklamak, diğer bir deyişle krizi, kriz ile (bizzat kendisi ile .E.Y.) açıklamaktır" (Marks, 1968:502) Marks daha sonra satış ve alış arasındaki kopuşun meta biçimi içinde olduğunu, bugünkü krizleri, meta üretiminin genel koşullarına değil, kapitalist üretim tarzının daha önceki üretim tarzlarından özgül farklılığına atıfla açıklamak gerektiğini anlatır. Aynı konuya ilişkin olarak 515. sayfada çok önemli bir başka tesbitte bulunur: "Krizin genel olasılığı sermayenin başkalaşımının (metamorfозunun) bizzat kendisidir; alım ve satımın zaman içinde birbirinden ayrılması. Fakat bu hiçbir zaman krizin sebebi (Cause E.Y.) değildir. Eğer krizin sebebi nedir diye bir soru sormak istiyorsak... Bu soyut biçimin, bu olasılığın biçiminin, neden olasılıktan (from possibility) gerçekliğe (to actuality) dönüştüğünü bilmek istiyoruz demektir." (age:515). Şimdi devam edebilmek için, kapitalizmin özgürlüğünü öne çıkarmamız gerekir. Yine Marks'a başvuruyoruz: "toplumsal üretimin biçimleri ne olursa olsun, emekçi ve üretimin araçları, her zaman, onun faktörleri olarak kalırlar. Üretimin olabilmesi için bunların birleşmesi gerekir. Bu birleşmenin özgün biçimi toplumun yapısının farklı ekonomik dönemlerini birbirinden ayırır" (Kapital Cilt II:36). Şimdi buradan kapitalizmin tarifine geçsek. Bu özgüllüğü yakalayabilir ve buradan da kriz tartışmasına girebiliriz.

2.1.Kapitalist Üretim Tarzının (KÜT) Özgüllüğü

KÜT' de doğrudan üretici ve üretim araçlarının birleşmesi, piyasada, bir alış-veriş işleminin sonunda gerçekleşir. Sermaye sahibi, sadece üretim araçlarını değil, bunlarla bir araya getireceği, doğrudan üreticinin, iş

Özetle, Kapitalist Üretim Tarzı'nın merkezi ilişkisi emek sermaye ilişkisi ve merkezi çelişkisi de bunun üzerinde yükselen bir sınıf çelişkisi'dir. Bu merkezi ilişkinin yeniden üretiminin devam edebilmesi için daha fazla canlı emek cansız emeğe katılmalıdır. Bu ise sadece ve sadece giderek daha fazla artı değer üretilerek bunun yatırıma yönelmesi ve daha fazla canlı emekle karşılaşp tüketerek bunu cansız emeğe katması ile gerçekleşir.

gücünü de (belli bir süre için) pazarda satın alır. Bu koşullarda merkezi ilişki doğrudan üreticinin, iş gücünün içindeki (tüketilmek üzere üretim sürecine giren) canlı emeği ile, kapitalistin mülkiyetindeki üretim araçlarında birikmiş olan cansız emek arasında kurulur. Bu ilişki aynı zamanda, üretim araçları karşısındaki konumları, üretim sürecindeki yerleri birbirinden farklı ve bundan dolayı biri diğerinin emeğinin ürününe el koyabilecek bir konumda olan iki sosyal grubu bir araya getirdiği için aynı zamanda bir sınıf ilişkisidir. Öyleyse kapitalizm meta üretiminin özgül bir şeklidir. Bu özgüllüğü iş gücünün meta olmuş olmasından ve üretimin amacı sadece kullanım değeri değil aynı zamanda, meta üretimi yoluyla, sermayedar tarafından mülk edinilecek olan fazladan bir değer (artı- değer) elde etmek için değişim değerleri üretmek olan bir meta üretimi biçimi olmasından kaynaklanır. " Sermayenin amacını belirleyen etkinlik sadece ve sadece daha zenginleşme, yani kendini büyüme etkinliğidir" (Grundrisse: 270).

Özetle, Kapitalist Üretim Tarzı'nın merkezi ilişkisi emek sermaye ilişkisi ve merkezi çelişkisi de bunun üzerinde yükselen bir sınıf çelişkisi'dir. Bu merkezi ilişkinin yeniden üretiminin devam edebilmesi için daha fazla canlı emek cansız emeğe katılmalıdır. Bu ise sadece ve sadece giderek daha fazla artı değer üretilerek bunun yatırıma yönelmesi ve daha fazla canlı emekle karşılaşp tüketerek bunu cansız emeğe katması ile gerçekleşir. Bu ise doğrudan üretici ile üretim araçlarının birleşmesinin sosyal ve ekonomik koşullarının sürmesi, işçinin iş gücünü pazara getirmeye devam etmesi ve üretim sürecinin koşullarına uymayı kabul etmesi vb ile gerçekleşir. Buradan iki sonuç çıkar, birincisi KÜT' nin içsel zorunlu bağlantısı artı değer üretimidir. İkincisi bu sadece ekonomik değil sosyo- politik ve ideolojik boyutu olan bir süreçtir. Öyleyse artı- değer üretimi sürecinin aksamasının, kesintiye uğraması, içsel sorunlu bağlantının zayıflaması hatta kopmasına yolaçacaktır. Bu, krizin gerçekleşmesinin temel koşulunun ortaya çıkma-

Sanayi üretimi ile ücret mallarının üretiminde üretkenlik arttıkça, ücret malları ucuzlar- gerekli emek miktarı azalır- toplumda genel olarak nisbi artı değer üretimini arttırmak mümkün olur. Bu sermaye birikim tarzı, sürekli yeni tekniklerin devreye sokulmasını, makinelerin sürekli yenilenmesini, sabit sermayenin aşınmasının değerlendirilmesi sürecinin bir parçası haline getirilmesini gerektirir. Bu sadece eski makinelerin değiştirilmesine değil aynı zamanda artı- değer üretiminin istikrarının sağlanmasına ilişkin bir gelişmedir.

sı demektir. Bir başka deyişle artı- değer üretiminin devam etmesini zorlaştıran hatta engelleyen etkenler kapitalist krizin ortaya çıkmasının maddi zeminini oluştururlar. Bu bizi sermaye birikimi tarzı, düzenleme sistemleri ve sermaye birikim rejimi gibi kavramlara götürecektir. Bu kavramlar incelemekte olduğumuz diyalektik bütünlüğü değişik var oluş düzeylerinde (soyutlama düzeylerinde) vereceğimiz isimler olacak. Krizi bunların ışığında anlamaya çalışacağız.

2.2. Sermaye Birikim Tarzı

Artı- değer üretiminin artırılmasının iki farklı biçimi- ne- mutlak ve nisbi- dayanarak KÜT bilçenlerinin yapısal şekillenmesini incelemeye yardım edecek bir soyutlama yapılabilir. Bu soyutlama düzeyinde- ki bu üretim tarzı ile aynı soyutlama düzeyine denk düşer- ilgilendğimiz diyalektik bütünlüğü ifade etmek üzere Sermaye Birikim Tarzı kavramını kullanacağız. Kapitalizm üretimin ve dolaşımın birliğinden oluştuğuna göre (bkz yukarıdaki tarif) burada tarifine ulaşmaya çalışacağımız yapısal şekillenme sadece üretim koşullarını değil, değerlendirme sürecini ve iş gücünün tüketimi ve yeniden üretimi sürecini de kapsamalıdır. Artı değer iki üretim biçimi iki sermaye birikimi tarzını verir. Yaygın sermaye birikim tarzı ve yoğun sermaye birikim tarzı.

a. Yaygın sermaye birikim (YASBT) tarzı: YASBT mutlak artı- değer üretimi üzerinde durur. Bu ise, bilindiği gibi, iş zamanının süresi tarafından belirlenen bir artı değer üretme sürecidir. Mutlak artı değer üretiminde, üretim ile dolaşım arasındaki ilişki üzerine Marks: "artı değer üretimi dolaşım alanının genişlemesine, özellikle sürekli (constant) bir şekilde genişlemesine bağlıdır. Bir noktada artı değer üretimi, bir başka noktada kendisi ile değişime sokulabilecek bir başka artı değer miktarının üretimini gerektirir." (abç) (Grundrisse:407) YASBT, prekapitalist ilişkilerin bağrında (bu noktadan başlayarak) , dolaşım alanının genişlemesi ve

yeni yeni üretim ve tüketim noktalarının oluşmasını gerektirir. Bu YASBT' da iş gücünün yeniden üretimi için gerekli mallar (ücret malları) bir önceki üretim tarzına göre çok az değişiklik sergiler ve esas olarak da pre kapitalist (ağırlıklı olarak- küçük meta üretimi..) ve presanayi ilişkileri içinde üretilmeye devam ederler.⁸

b. Yoğun sermaye birikimi tarzı (YOSBT) : YOSBT, nisbi artı- değer üretimi üzerinde durur. Nisbi artı değer üretimi ise "üretici güçlerin artması ve gelişmesine" tabidir. Nisbi artı değer üretimi ve dolaşım süreci arasındaki ilişki üzerine Marks: "Bu (Nisbi artı değer üretimi- E.Y.) yeni tüketim alanlarının üretilmesini gerektirir; dolaşım içinde daha önce üretim alanı nasıl yaygınlaşmışsa, şimdi de tüketim alanının yaygınlaşmasını gerektirir. (Nisbi artı değer üretimi- E.Y.) Birincisi, var olan tüketimin niteliksel olarak artırılması; ikincisi, var olanları daha da yaygınlaştırarak yeni ihtiyaçların yaratılması; üçüncüsü, yeni ihtiyaçların ve yeni kullanım değerlerinin keşfedilmesi yolu ile elde edilen artı emeğin sadece niceliksel olarak farklı değil aynı zamanda daha çeşitli ve içsel olarak çok farklılaşmış bir emek haline gelmesini, gerektirir" ... "Bu yeni üretim dallarının, yani niteliksel olarak farklı yeni artı- zamanın (surplus-time- E.Y.) , yaratılması, sadece bir iş bölümü değildir, bu daha ziyade, verili emekten farklı olarak yeni kullanım değeri olan, yeni emeğin yaratılmasıdır; bu kendilerine, sürekli genişleyen ve sürekli zenginleşen bir ihtiyaçlar sisteminin tekabül ettiği, bir sürekli yaygınlaşan/ genişleyen ve farklı emek türlerinden oluşan daha kapsamlı ve farklı bir üretimin yaratılması demektir." (Grundrisse:407-409)⁹

YOSBT' da meta üretiminin özgülüğü sanayi üretimi olmasıdır. Bu sermaye birikim tarzında ücret malları hemen hemen bütünüyle sanayi tarafından üretilirler. Sanayi üretimi ile ücret mallarının üretiminde üretkenlik arttıkça, ücret malları ucuzlar- gerekli emek miktarı azalır- toplumda genel olarak nisbi artı değer üretimini arttırmak mümkün olur. Bu sermaye birikim tarzı, sürekli yeni tekniklerin devreye sokulmasını, makinelerin sürekli yenilenmesini, sabit sermayenin aşınmasının değerlendirilmesi sürecinin bir parçası haline getirilmesini gerektirir. Bu sadece eski makinelerin değiştirilmesine değil aynı zamanda artı- değer üretiminin istikrarının sağlanmasına ilişkin bir gelişmedir.

2.3. Sermaye Birikim Rejimi

a. Sermaye birikim rejimine geçmeden önce iki kavramın teorik statüsünü saptayarak sermaye birikimi Düzenleme Sistemleri kavramını açıklığa kavuşturmam gerekiyor. Bu iki kavram kar oranları ve karşıt eğilimleri yasası ile sınıf mücadelesi.

Kar oranı formülüne baktığımızda ¹⁰ bunun hem sömürü oranını, hem organik bileşim yolu ile teknolojik düzeyi, hem de değişken sermaye yolu ile ücretleri, hem de yine sömürü oranı ile üretkenliği içinde barındırdığını görebiliriz, bu ise kar oranı formülünün gerek emek süreci içinde gerekse de piyasa düzeyinde sınıf

mücadelesinin değer- teorik ifadesi olduğunu gösterir. Bu yüzden bu formül sadece matematik bir ifade değil, ideolojik politik süreçlerin de kristalleşmiş (en üst düzeyde soyut) bir ifadesidir. Bu formülün üzerine kurulan kar oranlarının eğilimsel düşmesi yasası da bu yüzden kapitalizmin en temel yasasıdır. Ücret düzeyi, üretkenlik düzeyi, sömürü oranları gibi noktalardan geçerek bu yasa sınıf mücadelesi ile üretim süreci ve sermaye birikim süreci arasındaki teorik ilişkiyi kurar. Bu yasa bir başka açıdan bakıldığında ekonominin esoterik (değerler) düzeyi ile eksoterik (fiyatlar ve gelirler) düzeyini birbirine bağlar ve bunları da sınıf mücadelesi ile ilişkilendirir. Bu formülün ifade ettiği kar oranları yasası şu koşulların varlığından dolayı da eğilimsel bir karakter gösterir; sermayenin rekabet halinde olan bir çok sermayeden oluşması, KÜT' nın başka üretim tarzları ile birlikte bulunması, ulusal devletlerin varlığı nihayet uluslar arası bir dolaşım değişim ağının, dünya pazarının varlığı.¹¹

Bu koşullarında etkisi ile de kar oranları düşme yasası karşımıza düşme eğilimi ve buna karşıt eğilimlerin bir çelişkili birliği olarak çıkar.

Yukarda özelliklerine değindiğim YASBT ile YOSBT da da, bu özelliklerinden dolayı, kar oranları düşme yasasının farklı farklı karşıt eğilimleri olması da normaldir. Tarihse olarak her ne kadar YASBT önce gelmiş ise de ne bu sermaye birikim tarzı ilk doğduğunda boşlukta doğmuştur (başlangıçta kapitalizm öncesi ilişkilerle birlikte olmuştur), ne de YOSBT, boşlukta doğmuştur. Bu da YASBT ile ve hatta pre- kapitalist ilişkiler birlikte var olmak durumunda kalmıştır. Bu yüzden, bu farklı sermaye birikim tarzlarında kar oranları düşme eğiliminin karşıt eğilimleri, ve bunlara ilişkin özgül sınıf mücadelesi biçimleri bir kurumsal ideolojik sistem içinde düzenlenemezlerse bu iki sermaye birikim sistemi bir arada bulunarak artı değer üretimini istikrara kavuşturamayacaktır. Buradan da sermaye birikiminin düzenlenmesi mekanizmaları kavramına geliyoruz. Düzenleme sistemi olarak tarif edeceğim bu kavram, kar oranları karşıt eğilimlerin işleyişinin istikrarının sağlanması için gerekli (bu oluşum sürecinde ortaya çıkmış) ideolojik, kurumsal (politik yasal vb.aile, devlet de dahil) çerçeve anlamına gelmektedir.

Sermaye birikiminin düzenlenmesi süreci gerçekte iki farklı sürecin aynı anda istikrarının sağlanmasını içerir:

1. sermaye ve emeğin karşılaştığı ortamın sosyo- politik ve ideolojik koşullarının istikrarının sağlanması.

2.genel kar oranının istikrarının sağlanması. Birincisi devlet, ideolojiler, siyasi partiler, sendikaları kapsar. ikincisi de karşıt eğilimlerin işleyişinin ideolojik kurumsal çerçevesini içerir.

b. Sermaye birikim rejimi

Birden farklı sermaye birikim tarzının bir arada bulunması, gerçek hayatta kapitalizmin farklı gelişmişlik düzeylerinin, farklı artı değer üretim metodlarına uygun bir şekilde örgütlenmiş sermaye birikim süreçlerinin bir

arada bulunmasından kaynaklanır. Bu farklı sermaye birikim tarzlarının birarada bulunması bu durumu istikrara kavuşturacak bir düzenleme sistemi gerektirir¹². Şimdi, Üretim Tarzı düzeyinden sosyal formasyon düzeyine, daha somut bir düzeye, inmek ve krizi burada konuşmaya başlamak için yeterince kavrama ulaştık sanırım. Sermaye Birikim tarzlarının, bir düzenleme sistemi çerçevesinde birarada bulunmasından oluşan diyalektik bütünlüğe Sermaye Birikim Rejimi (SBR) diyorum¹³.

SBR bize sosyal formasyon kavramının verdiği bütün avantajları sağlar. Bu düzeyden hareketle hemen farklı sermaye birikim rejimlerinin birarada bulunacağı global düzeye (en somut düzeye) çıkabilir ve krizi burada konuşmaya başlayabiliriz. İkincisi bu kavram bize kapitalizmin gelişmesine ilişkin bir de dönemleme (periodisation) yapma olanığı sağlar. Bu yolla düzenleme ikilemi yerine, farklı sermaye birikim tarzlarının hiyerarşik eklemlenmesi ve düzenlenmesi ile daha karmaşık ve geçeceği ifade etmekte daha esnek bir modele ulaşabiliriz. Yer kıtlığından dolayı sadece bir örnek vereyim: Hakim, Yaygın Sermaye Birikim tarzı, gelişmekte olan Yığın Sermaye Birikim tarzı bunların ağırlıklı olarak rekabetçi ama tekelci özelliklere kabul eden politik ekonominin ideolojik biçimlerinden oluşan bir rekabetçi düzenleme sistemi ile düzenlenmesinden oluşan SB (Circa 1880 s.1911/3.)

c. Global ekonomi ve en önemli soru:

Burada artık daha da cüretli davranarak, birçok SBR' den oluşan bir global ekonomi düzeyi düşleyebiliriz. Bu düzey sermayeler ve sermaye birikim tarzları arasında bir hiyerarşiyi olduğu kadar devletler arası bir hiyerarşiyi de barındıracaktır. Bu yüzden SBR' lerinin bir arada bulunması aynı zamanda global hegemonya ilişkileri içinde gerçekleşecektir. Ve kriz ortaya çıktığında bu en somut düzeyde bu diyalektik bütünlüğün krizi olarak ortaya çıkacaktır.¹⁴

Gelelim en önemli soruya: Bu en önemli soru kar oranları yasasının ilk tarif edildiği düzeyde bir ulusla ekonomiye ait olduğunun görülmesi ile gündeme gelir. Her ulusal ekonomide de, farklı tarihsel temel, farklı sı-

Birden farklı sermaye birikim tarzının bir arada bulunması, gerçek hayatta kapitalizmin farklı gelişmişlik düzeylerinin, farklı artı değer üretim metodlarına uygun bir şekilde örgütlenmiş sermaye birikim süreçlerinin bir arada bulunmasından kaynaklanır. Bu farklı sermaye birikim tarzlarının birarada bulunması bu durumu istikrara kavuşturacak bir düzenleme sistemi gerektirir

nıf şekillenmeleri, sınıf mücadelesi ritimleri olduğuna göre bu yasa da bunlar tarafından koşullanacaktır. Öyleyse bu yasa global düzeyde geçersiz midir? Yoksa geçerlidir ama bunu kavrayabilmek için bir seri dolayımı gerekir. Ben, teorik olarak ikincisinin doğru olduğunu göstermeye çalışacağım.

3. Kapitalizmin Krizi: Bir Teorik Çerçeve (Hipotez) Önerisi

Şimdi buraya kadar sunduğum kavramların hepsini bir araya koyarak bir teorik çerçeve sunacağım¹⁵

3.1. Bir Sermaye Birikim Tarzı (SBT) ortaya çıkmaya ve var olan diğer birikim tarzları ve üretim tarzları/ ilişkileri ile eklemlenerek bir Sermaye Birikim Rejimi (SBR) oluşturmaya başlar. Bu eklemlenme süreci içinde Düzenleme Sistemleri (DS) de ortaya çıkar. Bu yeni SBT içinde örgütlenmiş sermayeler kar oranları düşme yasasının karşı eğilimlerinin basıncı altında, devrelerinin uzanması yolu ile kendi bölgelerinin dışına uzanmaya ve giderek uzandıkları yerdeki SBT ve SBR ile etkileşime girmeye ve kendi ilişkilerini yeniden üretmeye başlarlar. Bu taşıdıkları SBT yeni coğrafyalarda ortaya çıkmaya başlaması demektir. Bu ortaya çıkış sermayeler arası rekabet süreci içinde gerçekleşir. Dolayısı ile önce benzer bir SBT sonra da benzer SBR ortaya çıkmaya ve değişik ekonomik politik coğrafyalarda genelleşmeye başlarlar. Bu, yeni bir uluslar arası iş bölümünün ve sermayeler arası hiyerarşinin ortaya çıkmasına yol açar. Tabiki bu uzanma ve genelleşme boşlukta olmaz. Yeni gelişmekte olan eskilerini ya yok eder ya kendi yeniden üretim süreçlerine tabi kılar.

3.2. Yeni bir SBT doğmaya başlaması yeni sanayi dallarının ortaya çıkmaya başlaması da demektir, bu ise var olan sınıf yapılarını ve şekillenmelerini etkiler ve bir yeniden şekillenme yaratır. SBT genelleşmesi sırasında bu yeni sınıf şekillenmesi yayılır ve sonunda sınıfın tümüne damgasını vurur. Bu işçi sınıfı açısından homojenleşme, göreceli olarak daha yüksek üretkenlik ve vb temelinde bir güçlenme ve mücadele kapasitesinde bir artış demektir. Bu süreç işçi sınıfını güçlendirirken, sermaye sınıfını zayıflatır, yeni SBT yaygınlaştıkça önce var olan SBT' daki fraksiyonlarla çelişkileri güçlenir, sonra kendi içinde merkezileşme ve yoğunlaşma temelinde bölünme ve rekabetin güçlenmesi ile bir zayıflama getirir. Bu farklılaşma farklı düzenleme sistemlerinden faydalanan sermaye gruplarının devlet üzerindeki rekabetini ve mücadelesini de etkileyerek devlet düzeyinde de istikrarsızlık yaratır.

Bu iki süreç giderek ifadelerini sınıf mücadelesinde bulurlar ve kar oranları karşıt eğilimlerinin ideolojik kurumsal çerçevesi de giderek zayıflamaya ve etkisini kaybetmeye başlar. Bu seri karşıt eğilimi işlevsiz bırakacaktır.

3.3. Emek süreci düzeyinde güçlenen işçi sınıfı giderek bu düzeyde işlemeye başlayan karşıt eğilimleri durdurmaya başlar. Bu aşında, 3.1.'de tasvir edilen genişle-

me ve yayılma sürecinin arkasındaki dinamiki oluşur.

Bu süreç (3.1. ve 3.2.) -ki eşitsiz gelişme yasasının bir ifadesidir- dünya ekonomisinde benzer sınıf şekillenmelerine sahip alt sistemlerin oluşmasına yol açacaktır. Ekonomik sistemlerin birbirine benzeşmeye başlaması (convergence), bunlarda eğilimsel olarak benzer sermaye birikimi ritimleri üretir. Bir SBT genelleşirken (bu tarifi gereği göreceli olarak daha yüksek üretkenliğe ve artı değer üretme kapasitesine sahip olan SBT' dir) dünya ekonomisinde bir bölgede, ki ekonomik yavaşlama bir başka bölgede artı değer üretimindeki hızlanma aracılığı ile karşılanarak sistemin tümünü ileri doğru çeker. Bu hızlı birikim veya büyüme alanlarında, yavaş gelişme alanlarındakilerin, realizasyon süreçlerinde kullanacakları (karşılaşılabilecekleri) bir artı- değer havuzu oluşur. Demekki farklı ekonomiler arasındaki ritim farklılığı (disynchrony) genelde büyümeyi teşvik edecektir.

Ekonomileri arasındaki benzeşme, ulusal ekonomiler arasındaki üstünlükleri giderek azalacağı için genelleşme başladığında dünya ekonomisinde/ sisteminde ki geçerli hegemonik ilişkileri de, zayıflatır uluslar arası istikrarsızlıkları artırır.

3.4. Benzer SBR' ne sahip ekonomilerde, sermaye birikimi süreçleri, giderek benzer sorunlarla karşılaşılır, bu ekonomiler (kar oranları düşme eğiliminin karşıt eğilimleri bağlamında) giderek daha çok benzer karşıt eğilimleri dünya ekonomisine doğru dışlaştırırlar. Bu hem uluslararası rekabeti şiddetlendirir, hem de dünya ekonomisi düzeyinde işleyen karşıt eğilimlerin etkisini giderek azaltır ve üretim düzeyinde işleyen karşıt eğilimlerin önemini artırır. Bu ise sermayenin iş süreci içinde ve emek pazarında işçi sınıfı üzerindeki basıncının artmasını getirecektir. Ancak bu gerçekleşmeye başladığında, yukarıda sınıf şekillenmesine ilişkin anlatığım eğilimle karşılaşır: Homojenleşmiş ve güçlenmiş bir işçi sınıfı ile, çeşitli dikey ve yatay fraksiyonları arasındaki sorunlardan ve çekişmeden dolayı zayıflamış bir sermaye sınıfı.

Bu üretim düzeyinde işlemekte olan karşıt eğilimlerin de bu noktadan itibaren etkinliğinin hızla azalacağı anlamına gelir. Kar oranları düşme eğilimi, karşıt eğilimleri zayıfladığı için hakim olmaya başlar ve karlar gerçekten hem de genelleşmiş olarak düşmeye başlarlar. Ekonomiler arasındaki benzeşme giderek ekonomik ve sınıf mücadelesi ritimlerini benzeştirmeye ve aralarında bir senkronizasyon yaratmaya başlamıştır. İlk devreyi ekonomik durgunluk hızla genelleşir ve dünya ekonomisinde hakim sermaye birikim tarzının etkin olduğu bölgelerde genelleşmiş bir durgunluk ile birlikte kapitalizm krizi başlar.

Kısaca anlatmaya çalıştığım gibi kriz sınıf mücadelelerindeki bir genelleşmenin kar oranları karşıt eğilimlerinin genelleşmiş olarak etkisizleştirmesi ile, dünya ekonomisi düzeyinde başlar. Böylece kar oranları düşme yasası, kendini, SBT'nın genelleşmesi, ekonomilerin

birbirine benzemesi ve aralarında bir senkronizasyonun ortaya çıkması şeklinde, dünya ekonomisi düzeyinde de açığa vurur.

Karşı karşıya kaldığımız kriz, bir düzeyde, hakim sermaye birikim tarzının krizidir. Bir başka daha somut düzeyde genelleşerek benzeşmeyi oluşturan Sermaye Birikim Rejiminin krizidir. Ve aynı zamanda, karşıt eğilimlerinin işleyişini istikrara kavuşturmadığı içinde hakim düzenleme sistemlerinin krizidir.

3.5. Bu krizden ekonomik ritimler arasındaki senkronizasyonun ve benzeşmenin bozulması ile başlar. Ama gerçekte, benzeşme ancak, yeni bir sermaye birikim tarzının oluşması ile bozulacağı için, bu yeni sermaye birikim tarzı oluşmaya başlamadan bu kriz tümü ile aşılamaz. Bu yeni sermaye birikim tarzının oluşmasından önce sadece düzenleme sistemlerinde bir değişiklik de krizden çıkılabilir. Ama bu benzeşmeyi ortadan kaldırmaz. Hatta daha çok şiddetlendirir ve kriz tekrar daha şiddetli olarak ortaya çıkar. Buna en iyi örnek belki de 1873-88 büyük "durgunluktan" sonra tekelleşme ve hızlanan sömürgeleştirmeler ile hakim sermaye birikim tarzı esas olarak değişmeden 1911-13'e kadar yaşanan ekonomik toparlanmadır. Ama bu sefer kriz 1913-46/ 50 arasında muazzam bir şiddetle geri gelmiş ve uluslararası iş bölümünden emek süreçlerine kadar köklü değişiklikleri gerektirmiştir; iki dünya savaşı faşizm, devrimler vb gibi politik çalkantılara yol açmıştır. Bu örnek, ayrıca, kriz "anının" ya da döneminin 16 tarihinde işaret ettiği gibi KÜT'nin yok olma olasılığında gündeme getirebileceğini de tarihsel olarak gösterir.

Dipnotlar

1. Bu "anlam yüklü" bir paragraf olduğu ve bundan sonraki anlatacakların açısından da büyük bir öneme sahip olduğu için, okuyucuya kullandığım metnin kendisini de sunuyorum.
- (1) K. Marx, Capital Cilt I, sf.....Grundrisse sf279 dipnot; (2) Marx-Engels, Selected Correspondance, sf188; Marx'tan Engels'e
2. Bu organizma, aslında sous rature yazılmalıdır sanırım. Esas kullanmak istediğim kelime entity ama itiraf etmeliyimki buna iyi bir karşılık bulamadım. Organizma hem bir yaşam ve değişme ifade ettiği için iyi, ama hem de bir antropomorfik çağrışımında bulunduğu için kötü. Öyleyse Saus rature... Ne yazıkki böyle çok kelime var. Okuyucudan tolerans istemekten başka bir şey gelmiyor aklıma.
3. Bizim konumuzla ilgili olarak: emek sürecinin veya bir kapitalist işletmenin örgütsel biçimleri, devletin biçimleri, uluslar arası iş bölümü, piyasaların örgütlenmesi ilah...
4. Burada çelişkinin hareket içinde özel bir belirleyiciliğe sahip olduğu, merkezi ilişkinin de her zaman zıtların birliğinden oluştuğu anlayışı ile hareket ediyorum.
5. Ya da "zorunlu içsel bağlantı". Kapitalizmde örneğin artı değer üretilmesi (üretilmeye devam etmesi).
6. Hegel' in ifadesiyle bu "the exposition of the process of becoming of Notion: the dialectical movement of substance through causality and reciprocity is the immediate genesis of the Notion, the exposition of its becoming" (Hegel, 1968: 577)
7. Krizin ve hareket üzerine kavramların kullanılmasına ilişkin haritayı burada bırakıyorum. Ama, yer olmadığı için eksik bırakıyorum. Bu eksikliği tamamlaması şu şekilde olacaktı. a) Birinci aşamadan ikincisine geçişin bir teorik haritası-krizin başlaması, çözülmesi, çözülemeyerek dejenerasyonun yıkıma götürmeye başlaması- ve bunu yaparken de kaos içindeki. b) düzen (ordre) ve düzensizlik (desordre) (Balandier

sf45) kopuş noktası, zamanın hızlanması (Parjisi: 1979) c) an kavramının daha hassas bir tanımı, d) krizin kaosa dönüşmesi "mode" u" ve katastrof, e) gerçek dönüş noktaları ve sahte (psedo) dönüş noktaları vb...

8. Farklı Sermaye Birikim Tarzlarının olduğunu farkedemeyen Roza Luxembourg, kapitalist üretim tarzı ile pre kapitalist üretim tarzları arasındaki ilişki üzerine (ki bu R.L., da anlatıldığı şekli ile esas olarak YASBT' na haz bir özelliktir) bir kriz-katastrof teorisi kurar (Luxembourg: 416). Yoğun sermaye birikim tarzının ortaya çıkması ile, R.L. kriz teorisi tüm geçerliliğini kaybetmiştir.
9. Burada okuyucunun dikkatini, Marks' ın, bu yazdıklarından yaklaşık yüz yıl sonra gerçekleşmeyecek başlayacak gelişmeleri nasıl bir hassasiyetle ve doğru bir şekilde ön gördüğüne dikkati çekerim. Bir teorik yaklaşımın en büyük gücü geleceği doğru bir şekilde tahmin edebilmesidir. Marks' ın tesbitlerinin eskidiğini düşünenlere ithaf edilir!
10. $R = S / (c + v)$ veya organik bileşeni gösterecek şekilde yazarsak $R = S / (Q + I)$; burada S artı-değer miktarı, S sömürü oranı, ve Q' da organik bileşim.
11. Yerimiz izin vermediği için ayrıntılarına gireliyorum ama yine de değinmek istediğim bir nokta var. Karşıt işleyenler iki alt başlıkta sınıflandırılabilir. 1) İşçi sınıfının politik olarak lokalize olduğu coğrafya çerçevesinde işleyenler; makinalaşma yolu ile yoğunlaştırma, rasyonalizasyon, ücret düzeyinin değişmesi vb... 2) Üretim ve yeniden üretimi devrelerin bu coğrafyanın dışına açılması ile işleyenler; mal ve sermaye ihracı, doğrudan yatırımlar. Bu da gösterirki sermayenin uluslararasılaşmasının temel itici gücü de bu kar oranları düşme eğilimi yasasında ifade edilen süreçlerdir.
12. Gerekli, gibi bir ifade kullanınca ortaya antropomorfik bir durum çıkıyor. Bunun farkındayım. Okuyucuyu başta uyarımdım, bu belkide benim ifademdeki yetersizlikten belki de kavramlardaki yetersizlikten kaynaklanıyor (?). Bu yüzden gerekli helki de gerekli, olmalıdır. Ama bu yola gidecek olsam daha çok çizmem gereken kavram bulurum sanırım. Okuyucunun da benim bulduğumdan çok daha fazlasını bulacağından hiç şüphem yok...
13. Yazının geçen sayıda çıkan ilk kısmında, bu kavramların ortaya çıkışları itibarıyla bana ait olmadığını ve benim bu konuda Düzenleme Okuluna borçlu olduğumu yazmışım. Ama bu kavramları değiştireceğimi ve yeniden kuracağımı da...
14. Burada geliştirilmesi ve modele katılması gereken iki kavram daha var. Ancak yerimiz kısıtlı olduğu için bunlara giremiyorum. Global düzenleme, merkezi SBR bu iki kavram, hegemonya ve hegemonik güç kavramı ile beraber tartışılmalıdır.
15. Bu teorik çerçeve son derece kaba, kısa ve soyut olacak. Bu çerçevenin ilk oluşumuna başladığım yerde oldukça geniş bir tarihsel ve ampirik çalışma yapmışım. İlgilenenler için bu kaynağı veriyorum. E.Yıldızoglu (1989) theoretical and historical study of crisis in the capitalist mode of production. Yayınlanmamış doktora tezi. University of East Anglia, School of Development Studies, Norwich, İngiltere.
16. Bu yukarıda anlatığım SBT genelleşmesi ve ekonomik büyüme dönemi ile benzeşme/ senkronizasyon ve kriz dönemleri uzun dalgalar hareketine de oldukça rahat bir şekilde oturmaktadır. En azından tarihsel benzeşmeler dikkat çekicidir.

Kaynakça

- Hegel, G.W.F.(1968), "The Science of Logic" : Oxford University Press, Oxford
- V.I.Lenin (1977) "Philosophical Note Books" Collected Works Vol 38.
- Marx, K. (1968), "Theories of Surplus" Value Vol II? Progress Publishers, Moscow.
-(1973) "Grundrisse", Pelican London
-(1970) "Capital Vol London
-(1977) Capital Vol III..... London
- Zeleny, J. (1980) "The Logic of Marx"..... Blackwell Oxford Moscow.

İşletme ve stratejik planlama

İşletmeler, tüketicilerin arzu ve ihtiyaçlarını tatmine yönelik mal ve hizmet üretebilmek için, ihtiyaç duydukları üretim faktörlerini (doğal kaynaklar, emek, sermaye ve teşebbüs) yine hanehalklarından temin etmektedirler.

Dr. Mustafa Aksu

İşletme, üretim faktörlerini biraraya getirerek, üretimi gerçekleştiren, üretime ilişkin kararları veren ve üretimin riskini üstlenen karar birimidir.¹ Tüketiciler (veya hanehalkları) ise, aynı yerde yaşayan ve tüketime, tasarrufa ve yatırıma ilişkin kararları birlikte veren birimlerdir.

İşletmeler, tüketicilerin arzu ve ihtiyaçlarını tatmine yönelik mal ve hizmet üretebilmek için, ihtiyaç duydukları üretim faktörlerini (doğal kaynaklar, emek, sermaye ve teşebbüs) yine hanehalklarından temin etmektedirler.

Böylelikle, üretim için gerekli olan faktörleri temin eden işletme, bu faktörleri en uygun biçimde bir araya getirerek, planlanan mal ve hizmetleri üretmekte ve tüketicilerin emrine sunmaktadır. Doğal olarak, bir bedel karşılığında tüketicilere satılan mal ve hizmetler karşılığında elde edilen hasıla, belirli dönemler sonunda hanehalklarına (tüketiciler), üretime katılma karşılığı olarak rant, ücret, faiz ve kar olarak geri dönmektedir.

Faktör gelirleri olarak adlandırılan bu gelirlerin toplamı, aynı zamanda bir ülkenin belirli bir dönemdeki Milli Gelir'ini oluşturmaktadır.²

Görüldüğü üzere işletme, ülke ekonomisinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Ve o nedenle de işletmenin rasyonel yönetimi hayati önem taşımaktadır.

İşletmeyi ve işletmenin ekonomi içerisindeki yerini belirledikten sonra, işletme yönetiminin en önemli araçlarından biri olan planlamayı stratejik açıdan analiz etmeye çalışacağız.

İşletme yöneticileri, işletmenin sahip olduğu üretim faktörlerini kullanarak, üretime geçebilmek için gerekli olan planlamayı yapmakta, üretim amacına uygun olarak yeterli miktar ve kalitede işgücünü temin etmekte, gerekli talimatları vererek üretimi başlatmakta ve sonuçları kontrol ederek, planlanan hedeflere varılıp varılmadığını tespit etmektedirler. Şayet hedeften sapmalar var ise, gerekli düzeltmeleri yaparak, yeniden uygulamaya koymaktadırlar.

Yukarıda bahsedilen ve bir işletmenin normal fonksiyonları olan tüm işlevler, işletme yöneticisinin mutlak kontrolü altındadırlar.

Yönetici, bahsi geçen fonksiyonlarla ilgili olarak, bilgi, beceri ve yeteneklerini kullanarak rasyonel kararlar alabilmektedir. Ancak, işletme dışında oluşan, rekabet hükümet kararları, teknolojik, sosyal, politik, ekolojik, ekonomik ve benzeri dış çevre faktörlerindeki değişim, işletme yöneticilerinin ileriye dönük karar alanlarını daraltmaktadır.

Konu, işletmenin ileriye dönük yönetsel kararlarının alınmasına geldiğinde, yukarıda sayılan ve işletmenin kontrol alanı dışında bulunan faktörlerdeki değişimler nedeniyle, yöneticilerin ileriye dönük karar alanlarını daraltmakta, bugün için çok başarılı sonuçlar verebilen bir karar, gelecekteki belirsizlikler nedeniyle, yanlış olabilmektedir.

İşte, stratejik planlama işletme üst yönetimine, işletmenin ileriye dönük rekabetçi stratejilerini hazırlama, işletmenin mevcut durumunu analiz ederek, gerek işletmenin ve gerekse kendisinin kuvvetli ve zayıf yönlerini tespit ederek, işletme dışı kontrol edilemeyen faktörlerle nasıl mücadele edilebileceği ve uyum sağlanabileceği konularında yol gösteren etkin bir yönetim aracı olmaktadır.

Daha geniş bir tanımla stratejik planlama, işletme yöneticilerini gelecekteki değişimlere hazırlamakta ve onlara, ortaya çıkabilecek değişimlerden nasıl maksimum fayda sağlanabileceğini ve risklerin nasıl minimize edilebileceğinin yollarını göstermektedir.

Yukarıda genel olarak faydalarına değinilen stratejik planlama ile ilgili olarak biraz daha detaylı bilgiler vermeden önce, planlama ve strateji kavramlarını açıklamakta yarar olabileceği kanısındayız.

Planlama, işletme hedeflerinin belirlenmesi ve bu hedeflere varabilmek için uygun stratejilerin seçilebilmesi için gerekli olan faaliyetlerdir.³

Strateji ise, işletmenin çevresel üstünlüğünün sağlanarak, avantaj temin etmek ve işletmenin temel hedeflerine etkin bir şekilde varabilmesi için dizayn edilmiş, geniş kapsamlı ve entegre bir plan⁴ olarak tarif edilmektedir.

Bilindiği gibi, bir işletmede, yöneticilerin iki türlü sorumluluğu bulunmaktadır.

Bunlar;

1. Mevcut iş akışını kontrol etmek ve bununla ilgili uygulamaları almak. Yukarıda genel olarak değinildiği gibi, işletme yöneticisi, işletmenin daha önceden belirlenmiş olan hedeflerine varabilmek ve işletme karlılığını maksimum düzeye çıkarabilmek için işletmenin sermayesini kullanır, üretim sürecini başlatır, günlük üretim ve giderleri kontrol eder, kimi zaman tasarrufa, kimi zaman da yeni harcamalara karar verir. Neticede, kısa vadede herşey kontrolü altındadır. Keza, işletmeyi ilgilendiren müşteri ve/veya tüketiciler, maliyetler, pazarda oluşan fiyatlar, rakipler, mevcut kanunlar ve diğer faktörler yine günlük takiplerle bilinmekte ve gerekli uyum tedbirleri alınabilmektedir.

2. İşletmenin geleceğini ilgilendiren kararlar.

Yönetici, birinci maddede yazılı işletme fonksiyonlarını yerine getirirken fazla zorlanmaz. Ancak, gelecekle ilgili kararların alınabilmesi için gerekli olan verilerin taşıdığı risk ve belirsizlikler, yöneticiyi karar almada çok zorlamaktadır. Bu aşamada devreye stratejik planlama devreye girdiği takdirde, bahsi geçen riskleri ve belirsizlikleri minimize etme imkanı bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, işletme yöneticisi ikinci sorumluluğunu ihmal ettiği takdirde, belki işletmenin bugününü kurtarabilir. Ancak, gelecek her aman risklerle dolu olacaktır.

Yukarıda özet bilgiler çerçevesinde, stratejik planlama bir işletmenin aşağıdaki konularda başarılı olabilmesi için gerekli bulunmaktadır.

a. Stratejik planlama, işletme içerisinde çeşitli bölümler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümünde rol oynar.

b. İşletmenin gerek içinde bulunduğu pazarda ve gerekse uluslararası pazarlardaki belirsizlik ve kargaşalardan, işletmenin en avantajlı biçimde çıkabilmesi için yol gösterir.

c. Strateji planlama, işletmeye üst düzeyde rekabet avantajı sağlayarak, önemli miktarlarda kar artışı sağlayan bir yönetim aracıdır.

d. Stratejik planlama, işletmeyi gelecekteki kaçınılmaz değişimlere karşı hazırlar ve avantaj elde etmesini sağlar.

e. Stratejik planlama, işletmenin gelecekteki işlerinin başarı ile yürütülebilmesi için, yöneticilerin yetenek ve becerilerinin geliştirilmesini sağlar.

Kısacası stratejik planlama, görüldüğü üzere, tek bir amaca değil, ileriye dönük olarak pek çok amaca yönelik entegre bir plandır.

İşte, stratejik planlama işletme üst yönetimine, işletmenin ileriye dönük rekabetçi stratejilerini hazırlama, işletmenin mevcut durumunu analiz ederek, gerek işletmenin ve gerekse kendisinin kuvvetli ve zayıf yönlerini tespit ederek, işletme dışı kontrol edilemeyen faktörlerle nasıl mücadele edilebileceği ve uyum sağlanabileceği konularında yol gösteren etkin bir yönetim aracı olmaktadır.

Sonuç:

Günümüzde, ekonomi alanında serbest girişim ve pazar ekonomisi pekçok ülke tarafından benimsenmekte ve sistem giderek globalleşmektedir. Nitekim, yıllardır dışı kapalı olan Sovyetler Birliği bile büyük değişim yaşamış, ekonomisini serbest girişim ve serbest pazar ekonomisine göre geliştirmeye çalışmaktadır. Keza, Sovyetler Birliği'nden ayrılan diğer ülkeler de aynı oluşum içerisindeyler.

Diğer taraftan Avrupa Birliği ve tek pazarı kurmuş, ülkemiz de 1995 yılında Gümrük Birliği'ne tam geçiş kararı ile, Birlik üyesi olma yolunda çok önemli bir adım atmış bulunmaktadır.

Bütün bunlardan çıkan sonuca bakıldığında, tüm dünyada korumacılık giderek azalmakta, gümrük duvarları yıkılmakta ve sınırsız bir dünya pazarına doğru yol alındığı anlaşılmaktadır.

Böylece, bahsi geçen platformda işletmeler arası rekabet ve değişimlere ayak uydurma savaşı hem ulusal hem de uluslararası boyutlarda yoğunluk kazanmaktadır.

İşte, stratejik planlama, işletmelere gelecekte ortaya çıkabilecek yoğun rekabet ve değişimlerin yaratabileceği lehte oluşumlardan maksimum fayda, aleyhte gelişmelerden ise zararsız veya en az zararlı çıkabilmek için gerekli olan politikaların üretilmesi için yol göstermektedir.

Dipnotlar:

1. Ahmet Gökçere, Ekonomi Bilgisi, Ankara, Adalet Matb. Tic. Ltd., 1991, s.15.
2. Dominick Salvatore ve Eugene A. Diulio, İktisat "İlkeler ve Kavramlar", Yayına hazırlayan: Cem Alpar, İstanbul, İstanbul Matb., 1988, s.36.
3. John M. Ivancevich ve Diğerleri, Managing for Performance, Plano, Texas: Business Publications, Inc., 1983, s.56.
4. William F. Glueck ve Lawrence R. Jauch, Business Policy and Strategic Management, Singapore: McGraw-Hill Co., 4th Ed., 1984, s.8.

Kaynak:

James W. Taylor, Strategic Planning for Successful Business, New York, N.Y.: Alexander Hamilton Institute, Inc., 1983.

İktisatta Ortodoksinin kökenleri üzerine

İktisat kuramının bugünkü güdük durumundan sorumlu tuttuğu hakim iktisat ekolünün kökenlerini sorgulamaya yönelen yaklaşımın odağında fizik ile iktisat arasında varolan ilişkinin çözümlenmesi yer alıyor.

Dr. Necip ÇAKIR

Bilim felsefesi, bilim tarihinin incelenmesi ve bu tarihin herhangi bir aşamasında ortaya çıkan bir gelişmenin değerlendirilmesine yönelik olarak birbirleriyle bir karşılık içinde olması gerekmeyen ve bazı durumlarda birbirlerini tamamlayan iki temel yaklaşım sunuyor. Bunlardan ilki, bilimin tarihine, bilimin ne olması gerektiğine ilişkin normatif bir kaygı ile bilim felsefesi açısından bakıp, bilimsel çözümlemenin kuramsal temelinin ussal bir meşrulaştırmasına ve eleştirisine yönelen içsel tarih. İkincisi ise ampirik bir yaklaşımı içeren ve bilimsel etkinliğin yürütüldüğü çevrenin, toplumsal, siyasal, iktisadi ve teknolojik etkilerini gözönüne alan dışsal tarih.

Başka bilimlerde olduğu gibi, iktisatta da genellikle izlenen yol, bu yaklaşımlardan birinin benimsenip, diğerinin yok sayılması ve bilimin tarihine, ya bu bilimin inceleme alanının diyaletik evrimi, ya da analitik çerçevenin gelişim sürecinin tarihsel açıklaması çerçevesinde yaklaşılmaya oluyor. ¹ İktisadi düşünce tarihi bağlamında genellikle tercih edilen de, içsel tarih yaklaşımının benimsenmesi olduğundan, bu 'bilimin' evriminin herhangi bir kopuş ya da süreksizliği barındırmayan kümülatif bir bilgi birikim suretine sahip olduğu genel kabul gören görüş haline geliyor. Bu durum ise tam da Lakatos'un sözünü ettiği sakıncayı doğuruyor: "Bilim tarihi olmadan bilim felsefesi boştur; bilim felsefesi olmadan bilim tarihi kördür." ²

Böyle bir sakıncanın iktisatta aşılması ise, doğrudan bilimin içeriğine müdahale etmese bile, bilgi birikimi sürecini etkileyen ve bu süreçte yer alan bazı olayların açıklanmasını mümkün kılan dışsal tarihe de yer verilmesini gerekli gören 'farklı bir bakış açısını' gündeme getiriyor. Bu yaklaşım benimsendiği zaman da iktisat kuramının gelişim sürecinde varolduğu öne sürülen 'süreklilik' önemli ölçüde zedeleniyor ve 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bir kopuş kolaylıkla teşhis edilebiliyor.

Sözü edilen 'farklı bakış açısı', iktisat literatüründe oldukça uzun süredir varlığını sürdürmüş olmasına karşın, hakim iktisat ekolünün "koruyucu kuşağına" takılıp kalmış ve ancak 1980'lerde etki yapmaya başlamış eleştirel bir yaklaşımın ürünü.³ Bu durumu hazırlayan ya da en azından bu çıkışı kolaylaştıran en temel etken ise 1970'lerden beri yaşanagelen iktisadi bunalım ve bunun açığa vurduğu iktisat kuramının bunalımı.⁴ İktisat kuramının bugünkü güdük durumundan sorumlu tuttuğu hakim iktisat ekolünün kökenlerini sorgulamaya yönelen bu yaklaşımın odağında ise fizik ile iktisat arasında varolan ilişkinin çözümlenmesi yer alıyor.

Vurgulanan ilişki çerçevesinde bu yazının konusunu da Adam Smith'ten 20. yüzyılın başına kadar fiziği taklit etmek anlamında bir 'sürekliliğe' sahip olan iktisat kuramının 19. yüzyılın sonunda yaşadığı ve yine fiziği taklit etmesinin sonucu olan kopuş oluşturacak. İlk bölümde klasikler ile neoklasik olarak bildiğimiz iktisatçıların fizik-iktisat ilişkisi çerçevesinde nasıl birbirlerinden ayrıldıklarına değineceğim. Yazının ikinci bölümü ise sözü edilen kopuş bağlamında ortaya çıkan ayırdedici etkenler ile 19. yüzyıl fiziği ve iktisad arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşacak.

19. Yüzyılda Bilim Dünyasında Neler Oldu?

Klasikler ile neoklasikler arasındaki kopuşu ifade edebilmek için öncelikle fizikte, dolayısıyla da iktisatta, klişe haline gelmiş bir inancı aşmak gerekir. İktisadın fizikle ilişkisi üzerinde duran pekçok yazar, karışmış bir görüşü benimseyerek, Newtongil mekanik ile 20. yüzyılın görelilik ve kuantum kuramları arasında bir ayırım yapar ve 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan iktisat kuramlarını "Newtongil" olarak nitelendirmeye yönelir. Fiziğin iktisat üzerindeki etkisi böyle bir önkabul bağlamında ele alındığında da iktisat kuramının 18. ve 19. ♦

yüzyıllardaki gelişim sürecinde herhangi bir kopuş olmadı, tersine, aynı çerçeveden etkilendiğine göre, bunun sürekliliği sağlayan bir etken olduğu hükmüne kolaylıkla varılabilir.

Ama bilim tarihinin çözümlenmesinde giderek yaygınlık kazanan bir görüş, oldukça farklı bir önerme ile ortaya çıkmaktadır. Bu görüşe göre, kuramsal fiziğin gelişimi 18. yüzyıldan itibaren Newton'ın doğal felsefesinin mekanik ve matematiksel varsayımlarından kopmanın ipuçlarını vermeye başlamıştır. Bu gelişme 19. yüzyılda da sürmüş ve enerjinin korunumu yasası, fiziksel alanlar kuramı, elektromanyetik eterin salınımları olarak ışık kuramı ve termodinamik gibi büyük ilerlemelerle nitelenebilecek 19. yüzyıl fiziğini, Newton'ın olarak değerlendirmek olanaksız hale gelmiştir. ⁵ 19. yüzyılda kaydedilen bu gelişmelerin sonucunda bu döneme kadar 'doğal felsefe' olarak bilinen bu bilim, tarihinde ilk kez farklı alanları kapsayacak şekilde bütüncül bir kurama dönüşmüş ve fizik olarak anılmaya başlanmıştır. Bunu da sağlayan en temel etken, enerjinin korunumu yasası ile birlikte muğlak Newton'ın güç kavramının yerini alan enerji kavramı olmuştur. Bu gelişme ise, ontolojik bir değişimin yanı sıra, analiz teknikleri ve metodolojik yaklaşımların da farklılaşmasına neden olmuş ⁶ ve mekanik çözümlenmenin başatlığına karşın, Newton'ın yaklaşımını aşmıştır.

İktisat-Fizik ilişkisinin çözümlenmesi çerçevesinde de bu klişeyi aşıp, fizik biliminin tarihini Newton'ın, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl fiziği olarak ayırmak ve fizik biliminin gelişim sürecinde 19. yüzyıl fiziğini ayrı bir aşama olarak teşhis etmek gerekiyor. İktisadın fizikle olan ilişkisi ancak böyle bir ayırım temelinde ortaya konduğunda ve 18. yüzyıl fiziğinden etkilenen iktisat ile 19. yüzyıl fiziğinden etkilenen iktisadın farklı çerçevelere karşılık geldiği vurgulandığında, sözü edilen kopuşu anlamlı bir şekilde çözümlemek mümkün oluyor. Dahası, böyle bir ayırım fizikle iktisadın ilişkisinin neden 20. yüzyılın başından itibaren sona erdiğinin ve iktisadın nasıl matematiksel formalizme teslim olduğuunun anlaşılması için de önemli bir önkoşul haline geliyor.

Dolayısıyla, sözü edilen kopuş, herşeyden önce fizik biliminin gelişiminin ayrı aşamalarında gündeme gelen değişik ve bir anlamda bağdaşmaz perspektiflerin, farklı bir biçimde taklit edilmesinin eseridir. Daha açık bir ifade ile, 18. yüzyılın siyasal iktisadının esin kaynağı Newton'un yaklaşımı olurken, 19. yüzyıl sonu iktisadının bağımsız bir kuramsal yapı olarak ortaya çıkışındaki en temel etken, enerjinin korunumu yasası, en az devrim ilkesi, alan teorileri ve matematiksel formalizm ile karakterize olunan 19. yüzyıl fiziğidir. ⁷

Sözü edilen kopuşu belirleyen temel etkenlerden biri de farklı dönemlerin fizik anlayışlarından esinlenilmesinde farklılaşan niyetlerdir. Çağının en büyük dehası olan Newton, kozmolojik evrende ebedi ve değişmez devrim yasaları ile belirlenen ilahi bir düzen olduğunu, ve bu düzenin doğadaki ussallık ve uyumu yansıttığını

Klasikler ile neoklasikler arasındaki kopuşu ifade edebilmek için öncelikle fizikte, dolayısıyla da iktisatta, klişe haline gelmiş bir inancı aşmak gerekir. İktisadın fizikle ilişkisi üzerinde duran pek çok yazar, kalıplaşmış bir görüşü benimseyerek, Newton'ın mekanik ile 20. yüzyılın görelilik ve kuantum kuramları arasında bir ayırım yapar ve 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan iktisat kuramlarını "Newton'ın" olarak nitelendirmeye yönelir.

göstermiştir. Çağın bu en temel entelektüel başarısı, bütün bilim adamlarını bilimsel araştırmanın her alanında bu yöntemi izlemeye yöneltmiştir.

İktisadın babası olarak nitelenen Smith de bu etkiden uzak duramamış ve iktisada yönelmeden çok önce Newton'un kendi perspektifinin toplumsal bilimlere de uygulanabileceği yolundaki önerisini 8 Hume aracılığıyla benimsemiştir. 9 Newton'un yönteminin ahlaki bilimlere de uygulanabileceği inancı ile, Newton'un doğal felsefede yaptığını ahlaki felsefede yapmaya girişen Smith, bu amaçla evrendeki uyumlu düzene koşut toplumsal düzeni kurmayı sağlayacak birleştirici ilkeleri belirlemeye çalışmıştır. ¹⁰

Buna karşılık, 19. yüzyıl sonu iktisatçıları ¹¹ böyle 'ilahi ve ulvi' amaçları yoktur. Tümü de mühendislik eğitimi görmüş bu insanların ¹² yapmaya çalıştıkları, iktisadi çağın en saygıdeğer bilimi olan fizik kadar meşru ve kesin bir bilim haline getirmektir. ¹³

Dönemin özellikleri gözönüne alındığında hiç de anlamsız bir çaba değildir bu. Keynes'in vurguladığı gibi bu dönem "matematikte derece almak için finale giren çocukların matematiğin aygıtlarını deneysel bilimlere uygulamaya çalıştıkları Clark Maxwell ve W.K.Clifford'un çağıydı. Bu çabanın ahlaki bilimlere de yaygınlaşacağı açık hale geliyordu. ¹⁴ Bu çabanın gerçekleşmesi ise, herşeyden önce iktisadi fizik gibi nicel büyüklüklerle ilgilenen matematiksel bir bilim olarak algılamaktan ¹⁵ ve buna uygun bir yapıyı inşa etmekten geçiyordu. Bu doğrultuda matematiğin uygun dalı olarak gördükleri diferansiyel kalkülüs, servet, fayda, değer, arz, sermaye, emek vb. nicel büyüklüklere uygulanmış ve bu amaçla iktisadın kapsamı üretim ve dağılımın yasaları yerine değişim ya da dengenin yasaları ile ilgilenen ve tüketim kuramını temel alan bir 'yeniden yapılanma' ile daraltılmıştır. ¹⁶

Betimlenen çerçevede yöntemsel monizmin savunusu, Newton'ın ampirik yaklaşımdan çok farklı bir usyürütme biçiminin iktisat kuramına hakim olması iz-

19. yüzyılda yaşanan 'kopuş' çerçevesinde ortaya çıkan en temel ayırdedici özelliklerden biri, Jevons ve Walras'ın Smith'e 'saygıda kusur etmemelerine karşın, klasik iktisatçıları kendi öncülleri olarak görmeyip, bu ekolü tümden yadsımlarıdır.

lemiştir. Bu usyürütme biçiminin en çarpıcı örneği olan Walras, matematiksel yöntemi deneysel değil ussal bir yöntem olarak nitelendirir. Walras'a göre bu yöntemi benimseyen ve iktisadın da aralarına dahil olduğu fiziksel-matematiksel bilimler, deneylerden örneklerini belirledikten sonra, bu deneylerin ötesine geçerler. Şöyle devam eder Walras: "Bu bilimler bu gerçek örneklerden hareketle tanımladıkları ideal örnekleri soyutlarlar ve daha sonra da bu tanımlar temelinde a priori olarak kendi teoremlerinin ve kanıtlarının tüm çerçevesini inşa ederler. Bundan sonra ise, bu bilimler deneylere sonuçlarını onaylatmak için değil, yalnızca uygulamak için geri dönerler". 19 Benimsenen bu yaklaşım, matematiği tümdengelimci usyürütmenin bir aygıtı olarak gören Maxwellgil matematiksel formalizmle büyük ölçüde benzer. 20

Bu iki etkinin birlikte varlığı, fiziksel metaforların iktisada girişine önayak olmuş ve bu gelişme de çözümlemenin kapsamının değişimi ile birlikte kullanılan değişkenlerin ve bunların yorumunun fiziğin değişkenlerine benzeştirilmesi ile sonuçlanmıştır. 19. yüzyıl fiziğinin bu biçimde taklit edilmesi ise, klasik politik iktisatla bir sürekliliğe sahip olmadıklarını ısrarla vurgulayan bir ekolü ortaya çıkartmış ve politik iktisat kavramı, Alfred ve Mary Marshall'ın 1879'da kullandıkları 'iktisat' terimi ile ikame edilmiştir. 21

19. Yüzyıl Sonu İktisadının Ayırdedici Özellikleri

19. yüzyılda yaşanan 'kopuş' çerçevesinde ortaya çıkan en temel ayırdedici özelliklerden biri, Jevons ve Walras'ın Smith'e 'saygıda kusur etmemelerine karşın, klasik iktisatçıları kendi öncülleri olarak görmeyip, bu ekolü tümden yadsımlarıdır. Smith'in temellerini attığı, Ricardo'nun bütününi sistematikleştirdiği ve Mill'in neredeyse mükemmel hale getirdiğine inanılan politik iktisadın yandaşlarının kuramını kolaylıkla kabul etmeyeceklerini vurgulayan ve bu ekolün hakimiyetiyle İngiltere'nin bir salaklar cennetine döndüğünü ifade eden Jevons, şöyle der: "Gerçek bir iktisat sistemi bütün boyutları ile kurulduğunda, yetenekli fakat sakat kafalı bir adam olan Ricardo'nun iktisat arabasını yanlış bir yola saptırdığı ve bu yolun kendisi kadar yetenekli ama sakat kafalı hayranı J.S.Mill tarafından karmaşıklığa doğru daha da zorlandığı görülecektir. ...Paramparça olmuş bir bilimin kısımlarını toparlayıp, yeni bir bilimi başlat-

mak, bir emek işi olacaktır". 22 Walras ise şöyle der: "Ricardo'nun pek sık yaptığı ve John Stuart Mill'in Siyasal İktisadın İlkeleri'nde tekrarladığı gibi, neden şeyleri en sıkıcı ve hatalı biçimde günlük dili kullanarak açıklamakta ısrar etmeliyiz ki?". 23

İkinci temel ayırdedici özellik, entelektüel oluşum süreçlerine etki eden "öncülleri" ile ilgili olarak çıkar ortaya. Jevons üzerindeki faydacı etkiler Bentham, Banfield, Jennings ve Whately'e atfedilirken, matematiksel mantıkla ilişkili esin kaynakları De Morgan, Whewell ve Lardner'de aranır. Kıtık kavramını babasından alan Walras'ın matematiksel çözümleme ve genel denge analizi çerçevesindeki esin kaynakları ise Isnard ve Cournot ile 19 yaşından yaşamının sonuna kadar yanından ayırmadığı mekanik kitabı ile L. Poincaré'dur. Matematiksel analizde yetersizliğini mekanikçi Piccard ve matematikçi Amstein'in katkılarıyla aşmaya çalışan Walras, iktisatta matematiğin kullanmasına ilişkin eleştirilere karşılık H. Poincaré'nin otoritesine başvurmuştur. 24

Tüketilen malların marjinal faydaları temelinde iktisadi dengenin matematiksel analizi, 19. yüzyıl sonu iktisadının birleştirici ilkesi haline gelirken, bu ilke varlığını fiziksel metaforların ve bunların dayandığı matematiksel tekniklerin iktisada sokulmasına ve bu durumun en temel ayırdedici özellik olmasına borçludur. Mekanığın enerji ve enerjinin dönüşümleri ile ilgilenen dalının iktisada taşınması ve bunun iktisada matematiksel formalizmi sokup, niceliklerle ilgilenen matematiksel bir bilim ya da tam rekabette fiyatların belirlenimi üzerinde yoğunlaşan pür bir fiziksel-matematiksel bilime dönüştürmesi, bu gelişimin sonucudur. Bu gelişimin temelinde de fiziksel enerjiden faydanın toplumsal mekanikine geçiş ve bu çerçevede ortaya çıkan enerji ve fayda arasındaki özdeşlik yatar.

Bu konuda Jevons oldukça bilinçlidir. Joule ve diğer fizikçilerin ısı ve elektrik gücünün tüm değişimlerinde enerjinin, ne yaratıldığını, ne de kaybolduğunu gösterdiklerini ifade eden Jevons, 25 şöyle diyor: "Statik kuramının enerjinin olabildiğince küçük miktarlarının eşitliğine dayanması gibi, servet ve değerin doğası da zevk ve acının olabildiğince küçük miktarlarının düşünülmesi ile açıklanır". 26 Tüm olguların enerjinin pek çok tezahürü olarak tanınacağını vurgulayan 27 Jevons, anılan özdeşliği çok açık koyar ortaya: "Mekanikteki enerji neyse, bizim bilimimizdeki değer kavramı da odur". 28 'Ekonomik ve Mekanik' adlı makalesinde vardığı sonuç ile, Walras'ın kafası da çok nettir: "Benzeşme açıktır. Bir yanda güçler ve kıtlıklar vektörlerle ifade edilmiştir, öte yanda da enerjiler ve faydalar skalar miktarlar olarak alınmıştır". 29

Edgeworth da farklı bir konumda değildir: "Matematiğin maneviyat dünyasına uygulanması, ... zevkin enerjinin doğal sonucu olduğu hipotezi ile desteklenir. Enerji matematiksel fiziğin temel düşüncesi olarak nitelenebilir; bu bilimin temel incelemelerinin nesnesi

maksimum enerjidir... fiziksel incelemelerin temel nesnesi haline gelen enerjinin bu birikimi (ya da zaman integrali), ister kişisel çıkara dayansın, ister iyilik-severlikten kaynaklansın, zamanın herbir anında varolduğu beklenen zevkin biraraya getirilmesi ile oluşturulan zevkin birikimi ile benzerdir. ...Toplumsal mekanik günün birinde, ahlaki olduğu kadar fiziksel bilimin zirvesi olan aynı maksimum ilkesinin iki yanlı yüksekliğinin herbiri üzerinde taçlandırılmış olarak, Göksel mekanğin yanında yerini alabilir. Kısıtlanmış ya da gevşek, her bir parçacığın bir maddi kozmozdaki devinimleri sürekli olarak birikmiş enerjinin bir maksimum toplamına tabi olduğu gibi, ister bencilce izole edilmiş olsun, ister sempati ile birleştirilmiş olsun, herbir insanın devinimleri, evrenin kutsal aşkı olan zevkin maksimum enerjisini sürekli olarak gerçekleştiriyor olabilir".³⁰

19. yüzyıl fiziğinin bir yan ürünü olarak ortaya çıkan 19. yüzyıl sonu iktisadının sergilediği bu etkileşim, en açık ve çarpıcı biçimini Fisher'in gösteriminde bulur. Mekanikteki parçacık, uzay, güç, iş ve enerji kavramlarının, sırasıyla, iktisattaki birer, meta, marjinal fayda ya da fayda kaybı (disutility), fayda kavramlarına karşılık geldiğini vurgulayan Fisher, iş ya da enerjinin, güç ile uzayın çarpımının iktisattaki karşılığının marjinal fayda ile metanın çarpımı sonucu elde edilen fayda ya da fayda kaybı olduğunu ifade eder. Vektör olarak tanımlanan ve vektör toplamına tabii olan gücün iktisattaki karşılığı olan marjinal fayda da aynı şekilde tanımlanır ve aynı işlem uygulanır. Mekanikte skalar olarak ifade edilen iş ve enerjinin iktisattaki skalar karşılıkları ise fayda ya da fayda kaybıdır.³¹

Sonuç Yerine;

Bütün bu yazılanların açık olarak ortaya koyduğu şey, tümüyle içsel tarih üzerinde yoğunlaşmak yerine, dışsal tarihe de yer veren bir *perspektif* benimsendiğinde, 19. yüzyıl sonunda ortaya çıkan kuramsal yapının, iktisadi düşünce tarihinde bir kopuşa karşılık geldiğidir. Kurucularının kendilerine öngelen kuramlarla bağdaşmaz olarak niteledikleri bu kuramsal yapı, varlığını, herşeyden önce, 19. yüzyıl fiziğinin taklit edilmesine ve analitik çerçevesinin iktisada taşınmasına borçludur. Bu taşınma süreci ne yalnızca fizikte kullanılan kavramların benzerlerini iktisatta aramak, ne de yalnızca metodolojik olarak esinlenmek ile sınırlı kalmıştır. Ortaya çıkan yapı fiziğin kavramlarından, analiz tekniklerine, usyürütme biçimlerinden birleştirici ilkelerine kadar herşeyinin kopya edilmesinin ürünüdür.

Bu çerçevede dışsal tarihin tümüyle gözardı edilecek, Marshall'ın Jevons'a karşı Ricardo'yu savunması, Smith'ten kendi çağına kadar iktisadın sürekliliğe sahip olduğunu vurgulaması, bir cümle sonra yadsımasına karşın iktisadın Mekkesinin biyolojide olduğunu vurgulayıp, organik metaforlara yer veriyor görünme-

sinden güç alan içsel tarihin yüzeltirme çabası, bu kopuşu Marshall'ın yaklaşımında bile gözardı etmeye olanak vermez. Çünkü Marshall'ın kendi sözleri de bu kopuşa kanıttır: "Yeni çözümleme iktisada yavaş yavaş ve deneyerek, insanın son zamanlarda fiziksel doğa üzerinde elde ettiği denetimin büyük bölümünü doğrudan ya da dolaylı olarak borçlu olduğu (yaygın olarak diferansiyel kalkülüs olarak bilinen) küçük artışlar biliminin yöntemlerini ... getirmeye çalışmaktadır. Bu (çaba) hala bebeklik aşamasındadır, hiçbir dogması, hiçbir ortodokslik standardı yoktur... Yeni yöntemle yapıcı olarak çalışanlar, özellikle de fiziğin daha basit ve daha belirgin ve bu yüzden de daha gelişmiş problemlerinde çirak gibi hizmet verenler arasında temeller üzerinde belirgin bir uyum ve fikir birliği vardır".³²

Bu 'uyum ve fikir birliği', iktisat kuramı adı altında yaratılan 'büyük ortodoksinin' bütün zaman ve mekanlarda geçerliliğini hala sağlıyor. Esinlenen bilimin çoktan aşmış olduğu bir çerçeve, matematiksel formalizmin yardımıyla hergün yeniden 'hayat' bulurken, çözümlemenin kökenlerini sorgulamak yönündeki çabalar gereksiz görülüyor. Sonuçta öyle bir noktaya geliniyor ki, Debreu'nun dediği gibi, "(iktisat kuramının aksiyomatizasyonu) araştırmanın işe koyulacağı yeni yönler için sağlam temeller oluşturmuştur. Bu da araştırmacıları kendi öncüllerinin çalışmalarını, tüm ayrıntılarıyla sorgulamak gerekliliğinden kurtarmıştır".³³

Bu çerçevenin önce Popper'in tarih karşıtı olmasa bile tarihsiz bilim felsefesi, daha sonra da dışsal tarih öğelerinden 'arındırılmış' Lakatos'un araştırma programlarıyla 'güçlendirilmesi', kuramın determinist, tarihsiz ve teleolojik kökenlerine destek vererek, süregelen iktisadi bunalımın ve bunun açığa vurduğu iktisat kuramının bunalımının, pür çözümleme çerçevesinde hissedilmemesini sağlıyor. Bu durumun yol açtığı pervasızlık ise, iktisadi giderek matematiğin bir alt dalı haline getirirken, iktisadın içine düştüğü durumdan kurtulması için yapısının, kökenlerinin ve niteliğinin sorgulanmasını zorunlu kılıyor. Varolan güdük yapının aşılmasının en temel ve asla gözardı edilmemesi gereken önkoşulu da bu.

Tüketilen malların marjinal faydaları temelinde iktisadi dengenin matematiksel analizi, 19. yüzyıl sonu iktisadının birleştirici ilkesi haline gelirken, bu ilke varlığını fiziksel metaforların ve bunların dayandığı matematiksel tekniklerin iktisada sokulmasına ve bu durumun en temel ayırtedici özellik olmasına borçludur.

Dipnotlar

1. Bu yazı bilim felsefesini konu olarak almadığından, bu tartışmaların ayrıntısına burada girmeye gerek yok. Bu konuda iki temel referans Lakatos-Musgrave 1970 ve Kuhn 1982'dir.
2. Lakatos 1981, s.107.
3. Bu bakış açısının 1980'lerdeki en önemli temsilcisi iktisat ve bilim tarihi profesörü olan Philip Mirowski'dir. Bu amaçla özellikle bkzn. Mirowski 1984, 1991. Bu yaklaşımın oluşumuna çok belirleyici bir etki yapan N. Georgescu Roegen'i de burada anmak gerekiyor. G. Roegen'in bu doğrultudaki görüşleri için bkzn. G. Roegen 1966, 1970, 1976.
4. İktisat kuramında herhangi bir bunalımın olmadığını da düşünenler var. Bunlardan biri de hesaplanabilir genel denge analizini kastederek, daha fazla soyutlamanın Walrasgil kuramı daha somut uygulamalara yönelttiğine inanan Debreu (bkzn. 1986, s. 1266). Debreu'nun yaptığı gibi teoriyi gerçeğe uyduramazsak, gerçeği teoriye uydururuz' gibi bir bakış açısının benimsenmesi ve bu çerçevede bunalımın gözardı edilmeyle çalışılması, akla Marx'ın sözlerini getiriyor: "Perseus avladığı canavarların kendisini görmemesi için sihirli bir kepi giymişti. Biz ise sihirli kepi gözlerimizin ve kulaklarımızın üstüne çekiyoruz ki, canavarları görmeyelim". Marx 1976, s.91.
5. Bu konuda özellikle bkzn. Mirowski 1984, s.365-366. 19. yüzyıl fiziğinin Newtongil olduğu klişesi altında Türkçe'de yazılmış ve denge analizi Newton'un birinci devinim yasası ile özdeşleştiren bir çalışma Erkan 1980'dir. Fizik kuramının gelişimini Newton ve 20. yüzyıl fiziği çerçevesinde özetleyen bir başka Türkçe referans ise Capra 1992, Bölüm II'dir. Burada Capra 19. yüzyıl fiziğinin öncmlü isimleri olan Faraday ve Maxwell'in elektromanyetik kuramı çerçevesinde "Newtoncu fiziği ilk delmeyi başaran insanlar" olduklarını ve kuramları ile "Newtoncu mekanığı tahtından indirmek suretiyle Newtoncu dünya makinası tasarımını" aştıklarını vurguluyor. Dahası, yazar termodinamik kuramının 19. yüzyıl fiziğine yapılmış en önemli katkılardan biri olduğuna işaret edip, "zamanın akış yönünü işaretleyen fiziksel sistemlerdeki entropi artışının, Newtoncu mekanığın yasalarına" açıklanamadığını ve L. Boltzmann'ın olasılık kavramını kullanmasıyla istatistiksel mekanik olarak bilinen termodinamiğin sağlam bir Newtoncu temele oturtulabildiğini ifade ediyor. Bkzn. a.g.e., s.72-77. Halbuki Boltzmann'ın kendisi termodinamiğin yasalarının bilim adamlarına enerjiyi kendi biçimlerine dönüştürmesini sağlayan denklemler oluşturma olanağı verdiğini ve bu durumun kendilerine enerjici (energeticists) adını verip, geçmiş tüm kavramlarla bağlarını koparmaları gerektiğine inanan yeni bir grubu yarattığını belirtiyor. Bkzn. Boltzmann 1884, s.92-93. Bu grup hakkında ayrıca bkzn. Mirowski 1988.
6. Bu konuda bkzn. Mirowski 1984, s.365-366, Çakır 1991, s. 105-160.
7. Bu önermenin kati bir versiyonunu Mirowski'de bulmak mümkün: "Neoklasik iktisat kuramının sert çekirdeği, 19. yüzyıl fiziğinin kati bir paradigma olarak benimsenmesidir". Mirowski 1984, s.372.
8. Newton şöyle diyor: "Eğer doğal felsefenin bütün bölümleri bu yöntemi izleyerek mükemmelleştirilebilirse, ahlaki felsefenin de sınırları genişletilebilir". Aktaran Thomson 1965, s.226. Ayrıca bkzn. Bitterman 1940 ve Smith 1795. Bu konuda bkzn. Smith 1795. Burada bir şeyi not etmek gerekiyor. Dehaların garip etkileri olduğundan söz eden MacFie, büyük adamın daha sonra ortaya çıkan çoşullarla uyumlu olan bir yanını seçip, geri kalanının çoğunun reddedildiğini belirtiyor. Bkzn. MacFie 1967. Bu tam da Smith'in durumunu ifade ediyor. Yalnızca üç kez kullandığı görünmez el' sürekli anılıp kuramının temeli yapılırken, 'Ulusların Zenginliği' adlı kitabı tek çalışması olarak algılanır. 'Ahlaki Duygular Kuramı' adlı yapıtına sınırlı atıfta bulunulurken, Smith'in, yönteminin tüm esaslarını ortaya koyduğu, astronomi üzerine çalışması tümüyle gözardı edilir. Bu denemenin Smith'in analizindeki belirleyici yeri ile ilgili olarak bkzn. Thomson 1965, s.215, Bitterman 1940, s.497-499, Schumpeter 1968, s.182-185.
10. Newton'un kuramını "kısmımları diğer bütün felsefi hipotezlerden çok daha kesin bir biçimde birbirlerine bağlı bir sistem" olarak niteleyen Smith, yerçekimi yasasını da birbirleriyle yakından ilişkili pek çok önemli ve yüce gerçeğin muazzam zincirinin keşfi olarak yorumlar. Hedefi de cıvrenle toplum arasındaki dengeye dayalı bir sistemin yapısını kurmak olduğundan, insanların doğalarında varolduğuna inandığı eğilimlerden hareketle evrendeki uyumu düzenleyen ve açıklayan yerçekimi yasasına benzer düzenleyici güçlere gereksinir. Sosyo-psikolojik önkabullerden hareketle kurulabileceğini düşündüğü erdemli toplumun birleştirici ilkesi, 'Ahlaki Duygular Kuramı'nda Yaradıcı ve onun insanları mutlu etmek için kurduğu doğal düzeni de içeren bu yapıda Smith'e göre gelişen bir şey yoktur, çünkü kişisel günahlar, kolektif erdeme üstün gelemez. Bu konuda bkzn. Çakır 1991, Bölüm IV.
11. Burada 19. yüzyıl iktisatçıları' ifadesini kullanmamın iki = temel nedeni var. İlki, Jevons ve Walras'ın aksine, matematiği iktisat bilgisini geliştirecek bir yöntem olarak kullanmaya karşı çıkıp, bunun yalnızca bir yardımcı araç olacağını vurgulayan Menger'i dışarıda tutmak. Bu çerçevede Jevons'un Menger'in adını bir kez bile anmadığını, Walras'ın Menger'i yeni iktisadın kurucuları arasında görmediğini ve Menger'in de Walras ve Jevons'a karşı kuramsal bir yakınlık duymadığını da vurgulamak gerekiyor. Bu konuda bkzn. Jaffe 1956, s.122, Jaffe 1976, s.521-522. İkinci neden ise, Jevons ve Walras'ın klasik iktisatçılara ya çok ikincil konularda atıfta bulunulması ya da yalnızca yermek için adlarını anmaları. Dahası, ilk kez Veblen'in 1900 yılında kullandığı ve 1950'lerden bu yana "Büyük Neoklasik Sentez" nitelemesi ile yaygınlık kazanan neoklasik ifadesi, ne bu iktisatçıların kendilerini niteleme biçimi, ne de yaşadıkları dönemin ürünüdür. Bu niteleme Marshall'ın Ricardo'ya bağlılığı ile yaptığı katkılar sonucunda, 19. yüzyıl sonu iktisatçılarıyla klasiklerin ilişkilendirilmesi sonucunda ortaya çıkan sentezin ürünüdür. Bu konuda bkzn. Asproumorgos 1986. Dolayısıyla ben Schumpeter'in hakkı olduğuna inanıyorum: "Pür kuram sözkonusu olduğu sürece, Jevons-Menger-Walras kuramını neoklasik olarak anmak, Einstein kuramını Neo-Newtongil olarak anmaktan daha anlamlı değildir". Schumpeter 1968, s.919.
12. Burada 19. yüzyıl sonu iktisatçıların gördükleri mühendislik eğitiminin sözü edilen kopuş açısından, bir dışsal tarih ögesi olarak, önemine değinmek gerekiyor. Enerjinin korunumu yasasının, özellikle de buhar makinesine yönelik, endüstriyel gelişme çabalarının bir ürünü olması, bu yasayı bu insanların eğitimlerinin ve dolayısıyla düşünce yapılarının bir bileşeni haline getiriyor. Dahası, 19. yüzyıl sonu iktisatçılarının bu özelliği, fiziğin o dönemde ulaştığı kesinlik toplumsal bilimcilere kıyasla daha iyi değerlendirip, tutarlı bilimsel araştırma için neden fiziği taklit etmeye gerek duyduklarını da açıklıyor.
13. Walras iktisadın kesin bir bilim olup olmadığının tartışmasını bile anlamsız buluyor. Bu konuda biraz daha fazla temkinli davranan Jevons ise iktisadın kesin bir bilim haline gelmesini ticari istatistiklerin tamhına ve doğruluğuna bağlıyor. Bkzn. Jevons 1970, s.90. Her ikisi de iktisadi fizikle benzeren, hatta fizikle özdeş statüde bir bilim olarak görüyorlar ve bu konuda şöyle diyorlar: "İktisat kuramı gerçekte fayda ve kişisel çıkarın mekanığı olduğunu kanıtlar". (Jevons 1965, s.199). "İktisadın, astronomi ve mekanik gibi hem ampirik, hem de ussal bir bilim olduğu açıktır". (Walras 1954, s.47).
14. Keynes 1966, s.19-20. Kurduğu denklemler sistemi ile elektromanyetik alanları matematiğe indirgeyen ve böylece fizik kuramında mekanik modellerin zihinsel olarak inşa edilmesini sağlayan ve matematiğin usyurucu ile mekanik çözümlenmeden daha çok şeyin keşfedilebileceğini gösteren Maxwell, matematiksel fiziğin öncüsüdür. Kurduğu modelin doğanın işleyişinin yalnızca bir benzeri olarak niteleyen Maxwell, bir olgunun tümüyle farklı iki biçimde ama aynı etkinlikte ele alınabileceğini ve bunlardan birinin diğerine olan üstünlüğünün yeni olguları çözümlemenin kapsamına katılmasıyla ortaya çıkacağını ifade eder. Sözü edilen bu iki ayrı ama birbirini tamamlaması gereken biçim, matematiksel denklemler ve fiziksel hipotezlerdir. Bunlardan ilki benimsenirse, veri bir yasanın sonuçları izlenebilse de olgulardan uzaklaşılar ve konunun gelişmesini sağlayacak ilişkilerin kurulması mümkün olmaz. Eğer yalnızca ikincisi benimsenirse, olgular dolaylı olarak gözlemlenir ve

- varsayımların katılığı kısmı bir açıklamayı teşvik eder. Bu konuda bkz. Çakır 1991, s.122-140.
15. İktisadın matematikle ilişkisi konusunda ikisinin de kafası çok açık: "Eğer bir bilim olacaksa, iktisadın matematiksel bir bilim olacağı açıktır". (Jevons 1970, s.78). "Bu çalışmada politik iktisadi zevk ve acının kalkülüsü olarak ele almaya kalkıştım" (a.g.e., s.44). "Bu kuramın tamamı matematikselidir. Yalnızca matematiğin yardımıyla maksimum fayda koşuluyla neyin ifade edildiğini anlayabiliriz" (Walras 1954, s.43).
 16. Bu konuda bkz. Jevons 1970, s.77-78, 87-89, 102-103, Jaffe 1935, s.198, Jaffe 1970, s.288-294, Walras 1954, s.71, Çakır 1991, s.327-332.
 17. Walras 1954, s.71.
 18. Jevons 1970, s.71.
 19. Walras 1954, s.71.
 20. Bu yaklaşım Maxwell'e spekülatif olarak önerilen ve tımdengilimle izlenen kuramlardan gerçeklere ve ancak dolaylı deneysel testlere tabi olan deneysel verilere geçme olanağı vermiştir. 14. dipnotla Von Wieser'in Walras üzerine şu yorumunun karşılaştırılması, benzerliği koyar ortaya: "Walras'ın yöntemi doğayı kopya etmez, ama onun basitleştirilmiş bir ifadesini verir. Bu da yanlış bir yorum değildir. haritasında ideal resmi çizen coğrafyacı gibi, gerçekliğin karmaşık görüntüsü karşısında bizim görüşümüzü keskinleştirmeye yöneliktir. Aldatmak yerine etkin bir yol göstermeyi hedefleyen bir araçtır ve bu arada haritadan yarar sağlayacak olanların, haritayı okumayı bilenlerin, yani haritayı doğayla uyumlu olarak yorumlayanların olacağı varsayılır". Aktaran Jaffe 1971, s.285.
 21. Bu konuda bkz. Jevons 1965, s.xiv, 1977, s.4 ve Jaffe 1977, s.22n. Bu durumun tek istisnai kitabına 'Matematiksel Fizik' adını veren Edgeworth'dur. Bknz. Edgeworth 1881.
 22. Jevons 1970, s.72. Benzer ifadeler Jevons 1977, s.7 de de bulunabilir.
 23. Walras 1954, s.72.
 24. Bu konularda ayrıntı için bkz. Çakır 1991, s.346-361. Burada Walras'ın Dupuit'in adını anmadan kullandığını ve Gossen'i kendisiyle aynı safta gördüğünü vurgulamak gerekir. Bu konuda bkz. Jaffe 1971, s.302-303 ve Walker 1970, s.688.
 25. Jevons 1965, s.93-94.
 26. Jevons 1970, s.44.
 27. Jevons 1905, s.323.
 28. Aktaran Mirowski 1989, s.472. Cairnes'e yazdığı bir mektupta, Jevons şöyle diyor: "Benim değişim kuramıma yönelttiğiniz temel itiraz, değeri fayda ile açıklamam ve daha sonra da fiyatları faydanın değişimini ölçmek için kullanmamdır. Bu bir kısır döngü olarak görünüyor ama bunu gerçekten böyle bulacağınızı düşünmüyorum. Burada kullanılan yöntem ısı, ısı, elektrik vb. diğer kuramsal onularda kullanılan yöntemle kesinlikle benzeşmektedir". Jevons 1977, s.245-247.
 29. Walras 1960, s.6-7.
 30. Edgeworth 1881, s.9-12.
 31. Bknz. Fisher 1892, s.85-86. Fisher burada enerjinin korunumu ve en az devinim ilkelerinden hareketle toplam fayda, toplam fayda kaybı ve dengeyi de tanımlıyor. Fisher'in bu çalışması Nobel ödüllü iktisat piri Samuelson'un 'İktisattaki bütün doktora tezlerinin en iyisi' olarak nitelendiği (Samuelson 1950) doktora tezidir.
 32. Marshall 1959, s.xiv-xv.
 33. Debreu 1986, s.1275.

Kaynakça

- Asprounmorgos, T. (1986) 'On the Origins of the Term Neoclassical', Cambridge Journal of Economics.
- Bittermann, H.J. (1940) 'Adam Smith's Empiricism and the Law of Nature', *I&J, Journal of Political Economy*.
- Boltzmann, L. (1886) 'The Second Law of Thermodynamics', Boltzmann 1974 içinde.
- Boltzmann, L. (1974) Theoretical Physics and Philosophical Problems, D. Reidel, Hollanda.
- Çakır, N. (1991) Physics and Economics, Yayınlanmamış Doktora Tezi, B.U.S.B.E.
- Çapra, F. (1992) Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, İnsan yay., İstanbul.
- Debreu, G. (1984) 'Economic Theory in Mathematical Mode',

American Economic Review.

- Edgeworth, F.Y. (1881) Mathematical Physics, C.Kegan Paul, Londra.
- Erkan, H. (1980) 'Ekonomi Biliminin Temel Paradigması', ODTÜ Gelisme.
- Fisher, I. (1892) Mathematical Investigations in the Theory of Value and Prices, Yale University Press, New Haven.
- Georgescu Roegen, N. (1966) Analytical Economics, Harvard University Press, Massachusetts.
- Georgescu Roegen, N. (1970) The Entropy Law and Economic Process, Harvard University Press, Massachusetts.
- Georgescu Roegen, N. (1976) Energy and Economic Myths, Pergamon, New York.
- Jaffe, W. (1935) 'Unpublished Papers and Letters of Leon Walras', Walker (ed.) 1983 içinde.
- Jaffe, W. (1971) 'Reflections on the Importance of Leon Walras', Walker (ed.) 1983 içinde.
- Jaffe, W. (1972) 'Leo Walras's Role in the Marginal Revolution of the 1870s', Walker (ed.) 1983 içinde.
- Jaffe, W. (1977) 'The Birth of Walras's Elements', History of Political Economy.
- Jaffe, W. (1956) 'Leon Walras and his Conception of Economics', Walker (ed.) 1983 içinde.
- Jaffe, W. (1976) 'Menger, Jevons and Walras De-Homogenized', Economic Inquiry.
- Jevons, W.S. (1905) The Principles of Science, Macmillan, Londra.
- Jevons, W.S. (1965) The Principles of Economics and Other Papers, Augustus M.Kelley, New York.
- Jevons, W.S. (1970) The Theory of Political Economy, Pelican, Middlesex.
- Jevons, W.S. (1977) The Papers and Correspondence of W.S. Jevons, Ed. R.D.C. Black, Macmillan, Londra.
- Keynes, J.M. (1966) 'Alfred Marshall 1842-1924', Pigou (ed.) 1966 içinde.
- Kuhn, T. (1982) Bilimsel Devrimlerin Yapısı, Alan Yay., İstanbul.
- Lakatos, I.- Musgrave M. (1970) Criticism and the Growth of Knowledge, Cambridge University Press, Londra.
- Lakatos, I. (1981) 'History of Science and its Rational Constructs', Hacking (ed.) 1981 içinde.
- Lindgren, A.M. (ed. 1967) Early Writings of Adam Smith, Augustus M. Kelly, New York.
- MacFie, A.L. (1967) The Individual in Society, George Allen & Unwin, Londra.
- Marshall, A. (1959) Principles of Economics, Macmillan, Londra.
- Marx, K. (1976) Capital, Vol. I, Pelican, Londra.
- Mirowski, P. (1984) 'Physics and the Marginalist Revolution', Cambridge Economic Journal.
- Mirowski, P. (1988) 'Energy and Energetics in Economic Theory: A Review Essay', Journal of Economic Issues.
- Mirowski, P. (1989) 'On Hollander's Substantive Identity of Classical and Neoclassical Economics: A Reply', Cambridge Journal of Economics.
- Mirowski, P. (1991) More Heat Than Light, Cambridge University Press, New York.
- Pigou, A.C. (ed. 1966) Memorials of Alfred Marshall, A.M. Kelly, New York.
- Samuelson, P.A. 'On the Problem of Integrability in Utility Theory', *Economica*.
- Schumpeter, J.A. (1968) History of Economic Analysis, Oxford University Press, Oxford.
- Smith, A. (1795) The Principles which Lead and Direct Philosophical Inquiries: Illustrated by the History of Astronomy', Lindgren (ed.) 1967 içinde.
- Thomson, H.F. (1965) 'A. Smith's Philosophy of Science', Quarterly Journal of Economics.
- Walker, D. (1970) 'Leon Walras in the Light of Correspondence and Related Papers', Journal of Political Economy.
- Walker, D. (ed. 1983) William Jaffe's Essays on Walras, Cambridge University Press, Cambridge.
- Walras, L. (1954) Elements of Pure Economics, R.D. Irwin, Illinois.
- Walras, L. (1960) 'Economie et Mecanique', *Metroeconomica*. ■

YOLKUN DEVAN

herkesin hakkıdır!

VakıfBank

Visa - Mastercard - Eurocard
kredi kartı sahiplerine
peşin fiyatına taksitle
seçkin mağazalardan
alışveriş
imkanı sağlanmaktadır

VakıfBank
21. Yüzyıl Bankacılığı

• • • • • **Şimdi Tütünbank Zamanı!**

Mevduatınızı Enflasyondan Koruyun “Pozitif Faiz” Tütünbank’ta!

Tütünbank her
dönemde olduğu
gibi bugün de
tasarruf
sahiplerine yüksek
faiz sunmayı ve
çok yönlü
kazandırmayı
sürdürüyor.

Mutlaka

enflasyonun

üzerine çıkan ve

artık bir Tütünbank

geleneği haline

gelen “pozitif faiz”

kavramı değerli

birikimlerinizi enflasyondan

koruyor. İşte bu nedenledir ki,

yüzbinlerce tasarruf sahibi

güvenli ve kârlı faiz söz konusu

olduğunda tereddütsüz

Tütünbank’ı tercih ediyor.

Kısaca söylemek gerekirse;

şimdi Tütünbank zamanı!